

STUDIUL LINGVISTIC
ASUPRA CĂRȚII A TREIA (PREOȚIA) DIN BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688),
ÎN COMPARAȚIE CU MS. 45 ȘI CU MS. 4389

DE

VASILE ARVINTE

I N T R O D U C E R E

I. F O N E T I C A

1. ACCENTUL

Criteriile de selectare și modul de interpretare a fenomenelor lingvistice din cartea a treia a *Pentatehului* sint asemănătoare cu cele din studiile dedicate cărților *Facerea* (ST. L. FAC.) și *Ieșirea* (ST. L. EX.), din colecția de față (MLD, BIBLIA 1688). Scopul fundamental al cercetării constă în stabilirea și ilustrarea cu cât mai multe exemple a fazei în care se aflau cele două norme principale ale limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, precum și în surprinderea modalităților de funcționare a acestor norme literare: cea sudică, muntească, prezentă în textul tipărit al *Bibliei lui Șerban*, precum și în cel al ms. 4389, atribuit lui Daniil Panoneanul, și cea nordică, moldovenească, reprezentată de limba textului din ms. 45, al cărui autor este Nicolae Milescu. Fenomenele din faza studiată sint raportate permanent la stadiile de mai târziu ale românei literare. Nu vor fi reluate discuțiile asupra unor fenomene lingvistice prezentate pe larg în studiile precedente (ST. L. FAC. și ST. L. EX.). Fac excepție unele fenomene rare sau importante din diferite puncte de vedere pentru istoria normei limbii române literare: fonetice, morfologice, derivative, semnatică, etimologice etc. De fiecare dată, se stabilesc corelații și se fac trimiteri la cele două studii anterioare.

Spre deosebire de primele două cărți ale *Vechiului Testament*, care mai fuseseră traduse integral în românește în secolul precedent și tipărite în *Palia de la Orăștie* (PO) (1581–1582), cartea a treia a lui Moise, cu excepția unui mic fragment, nu mai fusese transpusă în limba română. Fragmentul, cunoscut sub numele de *Leviticul de la Belgrad* (LvB.) și tipărit de B.-P. Hasdeu în *Cuvențe den bătrîni*, I, p. 7–12, conține capitolul 26, versetele 3–37, apoi finalul din versetul 40 și începutul versetului 41. Spre deosebire de datarea propusă de Hasdeu (cca 1560) și de localizarea lui în Oltenia, cercetările ulterioare au ajuns la concluzia că este vorba de o copie muntească din secolul al XVII-lea a unui text scris în Ardeal (vezi I. Șiadbej, *Fragmentul Leviticului românesc de la Belgrad*, în „*Revista filologică*”, anul I, nr. 3., Cernăuți, 1927, p. 276–283). Cum am procedat și în cazul PO în cele două studii precedente, vom lua în discuție și versiunea conținută în acest fragment de *Levitic*, ori de câte ori se vor întîlni fapte semnificative în comparația normelor literare ale perioadei studiate.

1.1.0. Substantivul *ăripă* are accentul, notat, pe silaba inițială în toate cele 4 ocurențe din BB; Lv. și din ms. 45. (Lv., I, 17; II, 9, 10, 12). Același mod de accentuare este prezent și în ms. 4389 (Lv., I, 17; II, 10). Accentuarea pe *-i-* (*ăripă*) nu a fost întîlnită în cartea *Preoția* din cele trei texte studiate. Vezi ST.L. EX., p. 1, I.1.1.0.

1.2.0. Poziția accentului în cuvîntul *vultur* oscilează între prima și a doua silabă, continuîndu-se, astfel, situația din latina populară. Cu accentul, notat, pe prima silabă, cuvîntul apare în BB: *vultur* (Lv., II, 13); *vultur-de-mare* (*ibid.*), pe cînd în ms. 45, în ambele cazuri, accentul, notat, se află pe silaba finală: *vultur*, *vulturul-de-mare*. În ms. 4389, accentul este notat numai în *vulturul-de-mare*, dar se poate admite că aceeași accentuare o avea și cuvîntul simplu *vultur* (Lv., II, 13). Prima variantă provine din lat. pop. *vultur*, *vulture* 'Geier'; cea accentuată pe silaba a doua, din lat. pop. *vulturius* (vezi W. Meyer-Lübke, *REW*², 9 466, 9 467; H. Tiktin², *DRG*, s. v.; A. Scriban, *Dicț.*, s.v.). În graiurile dacoromâne, după datele oferite de ALR SN III, h. 719, există două arii compacte în ce privește modul de accentuare a acestui cuvînt. Prima, cu accentul pe silaba a doua, *vultur*, cuprinde Oltenia, Muntenia și 2 puncte din sud-estul Transilvaniei (pct. 172 și pct. 182). În trei puncte, silaba inițială este *vî-*, *viltur* (pct. 172; pct. 762; pct. 812). A doua arie, mult mai întinsă, cuprinzînd aproape tot restul țării, se caracterizează prin prezența accentului de intensitate pe silaba inițială a cuvîntului: *vultur*. Există și varianta *viltur* (pct. 141 din sudul Transilvaniei), precum și varianta moldovenească cu *h-* (<*v-*>), *hultur* (pct. 365, 386, 414, 531, 537). Este foarte posibil ca această repartitie teritorială, pe arii distincte, a poziției accentului să urce pînă la latina populară, întrucît ca în cazul multor alte elemente lingvistice dacoromânești de origine latină. Modul de accentuare sudic, munteșesc, este prezent în ms. 4389, dar și în ms. 45, a cărui proveniență nordică este certă. Explicația trebuie căutată în intervenția copistului Dimitrie din Cimpulung, care, ca în numeroase alte cazuri, a intervenit în textul pe care îl transcria, înlăturînd o seamă de „moldovenisme” ale lui Nicolae Milescu sau ale revizorilor moldoveni ulteriori ai aceluiași text. Modul de accentuare moldovenesc din BB constituie unul dintre acele fenomene moldovenești pe care cei

care au tipărit textul, diortositorii și tipografii (aceștia din urmă se știe că erau moldoveni), le-au acceptat în opera tipărită, conferindu-i acesteia așa-numita notă sau tentă moldovenească, observată de mult timp de cercetători. Norma actuală din *DEX* este *vǔltur*, cu precizarea că se spune și *vultúr*. Cf. și arom. *vǔltur*, mgl. *vǔltur*.

1.3.0. Numele propriu *Aaron*, atunci când accentul a fost notat, poartă, în BB și în ms. 45, accentul pe silaba finală: *Aarón*. Dar în ms. 4389, cuvântul este accentuat *Aáron* (de exemplu în Lv. 16, 1, 3, 11 etc.).

2. VOCALISMUL

2.1.0. Fenomenul «despicării vocalelor» (vezi ST. L. EX., p. 2—4, I.2.4.0.—2.4.12.) poate fi ilustrat cu o serie de exemple interesante din textele cărții *Leviticul*. Această particularitate fonetică a limbii literare vechi se întâlnește pînă astăzi în limba bisericească. Ea a fost insuficient studiată de istoricii limbii române literare.

2.1.1. Împrumutul gr. κέδρος 'cedru', atestat încă din secolul al XVI-lea (*Ps. Sch.*) în forma *chedru*, se întâlnește de câteva ori în unele din cele trei texte de care ne ocupăm cu forma *chiedru* (κίεδρσ), cu -é- „despicat” în -ie-. Astfel, forma menționată apare în ms. 4389 (Lv. 14, 4, 6, 49) și în BB (Lv. 14, 51), dar nu în mod consecvent, pentru că se întâlnesc și cazuri cu -é- păstrat: κεδρσ. Inovația nu apare în ms. 45. De asemenea, nu circula în epocă varianta actuală cu africata č (*cedru*).

2.1.2. Cuvântul *miere* (<lat. *mēlem) este transcris în textele studiate мѣлѣ și мѣлѣ, grafii din care se poate deduce rostirea *miǎre*. Forma ultimă provine dintr-un *miǎre, în care diftongul *ǎ* provenea din *é* accentuat în poziție -e, iar *i* (semivocalic) apărea în latina populară în urma diftongării necondiționate a lui *é*. Inovația consemnată în texte constă în transformarea acestui -i- semivocalic în vocală plină, cu urmarea că între el și diftongul *ǎ* apare o limită de silabă. În noua situație, cuvântul are trei silabe, în loc de două, iar *ǎ* (semivocalic) din diftongul *ǎ* devine -i-, în urma unui fenomen de asimilație (acomodare): *miǎre*. În BB, această nouă variantă este prezentă în cartea *Facerea* (Fac., 43, 11), în cartea *Ieșirea* (Ex., 3, 8, 17; 13, 5; 16, 31; 33, 3), precum și în cartea *Preoția* (Lv., 2, 12; 20, 24). Ea se întâlnește și în textele manuscrise. În ms. 4389, мѣлѣ cunoaște 3 ocurențe (Lv., 2, 11, 11; 20, 24), iar în ms. 45, 2 ocurențe (Lv., 2, 12; 20, 24). Grafia cu -iǎ constituie un indiciu că diftongul -iǎ- era rostit ca atare, adică cu -á- (cf. ir. *ihl'áre*; mgl. *riari*; ar. *riare*). Cu toate acestea, în prezenta ediție redăm, prin convenție, grafemele -ǎ-, -iǎ- în poziție e, i, sunet muiat, prin -é-.

2.1.3. „Inovația” tardivă din paragraful precedent se întâlnește și în cazul cuvântului *piele*, scris нѣлѣ, articulat нѣлѣк. În transcriere fonetică actuală, aceste forme devin *piǎle* și *piǎleǎ*. Evoluția fonetică a acestui cuvânt se aseamănă cu aceea a lui *miere*. Din lat. *pēllis*, -em, a rezultat în lat. pop. o formă *piǎle, apoi, în epoca de formare a limbii române, *piǎle*. Din aceasta din urmă provin, pe de o parte, v. rom. *piǎle* > rom. mod. *piǎle*, și, pe de altă parte, v. rom. *piǎle*, păstrat pînă astăzi în limbajul bisericesc în varianta *piǎle*. Forma cu hiat *piǎle(a)* este singura care apare în textul BB din cărțile studiate: în *Facerea*, 3 ocurențe; în *Ieșirea*, 39 de ocurențe; în *Preoția*, 54 de ocurențe. Aceași variantă fonetică este prezentă și în cele două texte manuscrise (ms. 45 și ms. 4389).

2.1.4. O singură dată este înregistrată varianta cu -ii- în cuvântul *pomenirea* (пoмeнѣрѣк), în

ms. 45 (Lv., 2, 16), creată, probabil, sub influența formelor verbului *a priimi* (vezi ST. L. EX., p. 3, I. 2. 4. 12). Cf. și *moșneniirei*, mai jos, p. 39 (IV.2.2.51), care provine de la un vb. *a moșnenii*; apoi subst. *sofiire*, de la un vb. *a sofii* (vezi mai jos, p. 18, (IV.1.2.5.); și vb. *a roșii*, cu gerunziul *roșiind*, din ms. 45 (Lv., 13, 31); apoi: *a subții*, -ire, vezi mai jos, p. 9 (II.3.1.0.). Probabil că e vorba de un fenomen derivativ, caracteristic ms. 45.

2.1.5. Variante fonetice de tipul *chiame* (κίამε); *chiimă* (κίάμκ); *chiemaf* (κίεμάφ); *chiemală* (κίεμμάλκ); *fiarbe* (φίάρβε); *fiarǎle* (φίάρβλε); *piarde* (πιάρε); *piiaceă* (πιάεκκ), discutate în ST. L. EX., p. 2—3, I.2.4.0.; I.2.4.7.; I.2.4.8.; I.2.4.10., reapar și în textul *Leviticului*, mai ales în ms. 4389.

2.2.0. Vocala *ă* neaccentuată trece uneori la *e*: *nedejduind*, în BB (Lv., 25, 18; în ms. 4389: „Nă-dăjduindu-vǎ”); *nečăjif*, în BB (Lv., 19, 33). Pentru această schimbare, vezi alte exemple la I. Gheție, *BDR*, p. 99, 100; aici, prima atestare a fenomenului este din 1722.

2.3.0. Vocala *é*+n+voc. se menține în *seménfi*, formă de gen.-dat. sg. art. de la *sămînǎ* (<lat. *sēmēntia), în BB (Lv., 18, 20; în ms. 45: „Seminții”; în ms. 4389: „Seminței”). Vocala *e* în poziție nazală apare și când este neaccentuată: *semenfie*, în BB (Lv., 18, 23); *semenfia*, în BB (Lv., 18, 21).

2.3.1. Vocala *e* neaccentuată trece la *i* (vezi ST. L. FAC., p. 52—53, I.2.6.3.; ST. L. EX., p. 4, I.2.6.0.—2.6.3.): a) înainte de accent: *nimernic*, în BB (Lv., 19, 34); *primenit*, în BB (Lv. 13, 13, 17, 20), față de *premeni(t)*, care este etimologic (<vsl. *prēmēniti*); ultima variantă cunoaște de asemenea în BB o circulație mare (în Lv., 5 ocurențe) și varianta nouă, cu -i-, devenită mai tirziu literară, este prezentă și în ms. 45 (Lv. 13, 9, 13, 16, 17, 20, 25, 55); *vinelic*, în BB (Lv. 25, 23, 35) și în ms. 4389 (peste 15 ocurențe), b) după accent: *aducire*, în BB (Lv., 6, 10; 7, 5); *aducirile*, în BB (Lv., 6, 17, 18); *ardirea*, în BB (Lv., 8, 27); *ardirilor*, în BB (Lv., 4, 20); *berbécile*, în BB (Lv., 8, 18, 18); *berbécilui*, în BB (Lv., 8, 18); *berbécilului* [cu rostirea rotunjită a africatei *či*, devenită *čiu*, în urma unui fenomen de asimilație regresivă, sub influența lui *u* din silaba următoare, ca în *strānciunǎ-lurǎ*, din ms. 45 (Lv., 13, 2, 19, 30, 37), sau ca în *căuburi* (vezi ST. L. FAC., p. 54, I.2.10.1.; ST. L. EX., p. 5, I.2.13.0.)], în BB [Lv., 7, 1; apariția lui *é* accentuat (k) în poziție *i* indică o tradiție grafică și pune sub semnul întrebării, în acest caz, valoarea de diftong, -ǎ-], a grafemului slavon menționat; la plural, scrierea chirilică este нeрѣиm, vezi BB (Lv., 8, 2; 23, 18)]; *picioarile*, în BB (Lv. 8, 19); *pintecile*, în BB (Lv., 3, 14; 4, 11; 8, 19); *sécirii* (vezi observația de sub *berbécilului*), în BB (Lv., 19, 9); *singile*, în BB (Lv., 7, 4); *ungirii*, în BB (Lv., 8, 10); *vindicǎ*, în BB (Lv., 14, 3).

2.4.0. Vocala *i* accentuată apare ca *u* în cuvântul *ziua*: *den dzua*; *in dzua*; *intru dzua*, în ms. 45 (Lv., 8, 34, 35; 14, 9, 10, 23; 16, 30; 23, 12, 15; 24, 8 și în alte locuri). Vezi ST. L. FAC., p. 53, I.2.3.0.; ST. L. EX., p. 4, I.2.7.0.

2.4.1. Vocala *i* neaccentuată apare ca *e*: a) înainte de accent: *ceredzi* (= *cirezi*), în ms. 45 (Lv., 23, 18); *spentecat*, în BB (Lv., 22, 24); *strecăciune*, în BB (Lv., 13, 7); *struncenǎtura*, în BB (Lv., 13, 32); *struncenǎturii*, în BB (Lv., 13, 32; 14, 54); *vendecat*, în BB (Lv., 14, 48); b) după accent: *inemǎ*, în BB (Lv., 26, 36); *praznecul*, în BB (Lv., 23, 6, 34); *praznecile*, în BB (Lv., 23, 37); *roșiitecǎ*, în BB (Lv. 13, 42) și în ms. 45 (Lv., 13, 19, 24, 43); *řarenii*, în ms. 45 (Lv., 19, 9; 26, 20).

2.4.2. Vocala *i* din verbul *á* (*sc*) *mira* este prezentă în BB și în ms. 4389 (Lv., 26, 32), pe când în ms. 45 (*ibid.*) apare varianta moldovenească (și bănățeană) *miera*. Aceasta din urmă se explică prin „fuziunea” formei *mira[re]* <lat. pop. *mirare* cu forma **mera[re]*, în care a avut loc trecerea lui *-i-* la *-e-*, rezultând o formă *mierare* și apoi *mjerare* (vezi CDDE, nr. 1 137). Diferențierea celor două variante s-a produs în latina populară și a avut ca rezultat apariția, de acum, a unor arii dialectale. În graiurile palatalizante, *m+i-* a devenit *ñ-*, rezultând forme ca *a se ñerá*; *se ñará*; *mă ñer*; *se ñará*; *mă ñaram* etc., din graiurile moldovenești.

2.4.3. Epenteza lui *-i-* nu a avut loc în forma (*sc*) *spămintă*, din BB (Lv., 9, 24; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Sc înfricoșară*”). Epenteza lui *-i-* s-a petrecut sub influența formelor *spăimă* și a *spăima* (<lat. **expamentāre*); vezi și ST. L. FAC., p. 86, IV. 1. 1. 19., unde etimonul latinesc este dat greșit.

2.5.0. Vocala *o* neaccentuată alternează cu *u* (fenomen paralel cu cel discutat mai sus: alternanța dintre *e* neacc. și *i*): *rușind*, în BB (Lv., 13, 31; în ms. 45: „*Rușindu*”, Lv. 13, 49; 14, 37) și în ms. 4389 (Lv. 13, 31, 32; 14, 37 [36]), față de *roșiind* în ms. 45 (Lv., 13, 31); *sororii*, în BB (Lv. 18, 9, 13; 20, 19), față de *surorii*, în ms. 45 și în ms. 4389 (*ibid.*); *nororii*, în BB (Lv., 18, 15), față de *nurorii*, în ms. 45 și în ms. 4389 (*ibid.*). Formele cu *o* s-au putut modela după cele de nom.-ac.: *sor* (ă), *noru*.

2.6.0. Vocala *u* accentuată din cuvântul *porumb* (<lat. *palumbus*) apare ca *i*: *porimbu* (порѣмбѣ), în ms. 45 (Lv., 12, 6; 14, 22); *porimbaş* (Lv., 14, 30). În alte ocurențe, din același ms. 45, în locul slovei *ж*, apare slova *к*, a cărei valoare trebuie să fi fost tot de *i*: *porambu* (Lv. 1, 15, 15; 5, 7, 11; 12, 6, 8; 14, 22, 30; 15, 14, 28). Schimbarea lui *ú* în *í* a putut fi rezultatul unui fenomen de asimilație progresivă: sub influența vocalei *ă*, din silaba precedentă, *ú* s-a delabializat, devenind *i*, în formula *ă-ú>ă-í* (*părumb* (<lat. *palumbus*)>*părimb*): Un fenomen în sens invers, de asimilație regresivă la trăsătura distinctivă a labializării, a avut loc în actuala formă, generalizată și literară, *porumb*, după schema *ă-ú>o-ú* (*părumb*>*porumb*). În cazul primei forme, *porimb*, din ms. 45; nu este exclusă nici o influență asupra cărturarului Nicolae Milescu a corespondentului slavon *golobŭ*, al cărui *-q-* nazal (ж) a fost reflectat în română fie prin un (*um*), fie prin în (*im*): *golumb* și *goltmb* (vezi DA, s.v.) (cf. sl. *mōka*>rom. *muncă*; sl. *oblōkŭ*>rom. *oblinc*); vezi ST. L. FAC., p. 54, I.2.10.2. bis; ST. L. EX., p. 4–5, I.2.3.0.

2.7.0. Diftongul coboritor *-iu* apare în *saŭiu* (сауѣ), în BB (Lv., 25, 19; 26, 5; la fel în ms. 45; în ms. 4389, în Lv. 26, 5). Pentru silaba *-iu* în acest cuvânt, precum și în *roșiu*, *luciu*, vezi ST. L. EX., p. 8–9, I.3.5.13.

2.7.1. Diftongul urcător *-iu* (rostit, probabil, cu asurzire, se întâlnește și *zidiu* (зидѣ), în BB și în ms. 45 (Lv., 25, 30; în ms. 45, cuvântul este adăugat pe margine, de aceeași mină). Finalul acestui cuvânt poate fi interpretat și ca având un *-dʲ* (*d* muiat și rotunjit). Deoarece etimonul vsl. *zidŭ* se termina în consoană dură, finala cuvântului în discuție a putut fi influențată de cea a unui cuvânt ca *grajdiu* <vsl. *grazdi* (cu *-žŭ* <sl. com. *-dj*), precum și de cuvintele terminate în *-oriu*, *-ariu*, *-eriu*.

Alte fenomene fonetice din domeniul vocalismului au fost prezentate și discutate în studiile precedente (ST. L. FAC. și ST. L. EX.).

3. CONSONANTISMUL

3.1.0. Palatalizarea labialelor poate fi ilustrată cu următoarele exemple din cartea *Preoția*: *hiară*, în BB (Lv. 5, 2; 7, 14; 17, 13; 26, 6); *hiarălor*, în BB (Lv., 25, 7; în ms. 45: *jiganie*; în ms. 4389: *fiară*, pl. *fieri*); *hier* (хѣр), în BB (Lv. 26, 19); *her* (хѣр), în ms. 45 (*ibid.*). Trebuie să remarcăm, din nou, preferința diortositorilor și tipografilor *Bibliei de la București* pentru formele palatalizate ale unor cuvinte cu *fi-*. Astfel, cuvântul *fiară* apare cu *h-*, *hiară*, în 13 ocurențe din cartea *Facerea*, din totalul de 16 ocurențe, iar în cartea *Ieșirea*, în 4 din cele 5 ocurențe. În *Leviticul*, toate cele 5 atestări au *h-*. Cf. ST. L. FAC. p. 54, I.3.1.0.; ST. L. EX., p. 6, I.3.1.0.

3.1.1. Formele palatalizate *rășchir*, *rășchirați* apar în ms. 45 (Lv., 26, 44; 26, 15); vezi discusia de detaliu asupra originii lor în ST. L. FAC., p. 54–55, I.3.1.1.

3.2.0. Africata *ș* dintr-o serie de elemente de origine latină caracterizează norma literară nordică, moldovenească, menținându-se pînă în secolul al XIX-lea în scrierile din Moldova. Africata este prezentă în ms. 45 și în cartea *Leviticul*. Importanța fenomenului pentru istoria normelor limbii române literare ne determină să dăm în continuare toate exemplele întâlnite în cartea de care ne ocupăm, în varianta din ms. 45: (*de*)*agiunsu* (Lv., 25, 26, 28); *agiutoresți* (Lv., 25, 35); *gios* (Lv., 8, 7); *giudeci* (Lv., 19, 15); *giudeț* (Lv., 26, 25); *giudețe* (Lv., 19, 15); *giudêțele* (Lv., 18, 4, 5; 20, 22; 25, 18; 26, 43, 46; dar și *judet*, 19, 35, care trebuie atribuit copistului muntean); *giunghe* (Lv., 8, 15; 17, 5); *giungheă* (Lv., 3, 8; 4, 4, 24, 29; 14, 13, 25; 19, 6); *giungheat* (Lv., 9, 8, 12); *giungheați* (Lv., 22, 28); *giura* (Lv., 6, 3); *giurat* (Lv., 6, 5 [4]); *giurați* (Lv. 19, 12); *giurămîntu* (Lv., 5, 1, 4); *inpregiur* (Lv., 9, 18; 16, 18); *prepregiur* (Lv., 19, 41; 25, 31). De mai multe ori, copistul muntean Dimitrie din Cîmpulung a înlocuit africata *ș* (*ji*) a originalului moldovenesc prin șuierătoarea *j* (ж), care caracteriza norma muntenească: *junghe* (Lv., 8, 18, 22); *junghea* (Lv., 3, 13; 6, 25; 14, 19; 16, 11, 15; 17, 4, 7; 19, 5; 22, 29); *jungheat* (Lv., 9, 16, 18). Uneori, grupul de litere chirilice *жю* a fost redat de copist prin *жю*, prin substituția primului element, astfel că un cuvânt ca *жюг* (= *giug*) a devenit *жюг* (Lv., 19, 19), iar *жюнк* apare ca *жюнк* (Lv., 17, 3). În transcrierea cu litere latine, aceste cuvinte ar fi *jiug*, respectiv *jiunghea*. Totuși, aceste exemple nu pot constitui o probă pentru a susține existența în graiul copistului muntean a șuierătoarei muiate muntenești actuale, notată în ALR prin *j'* (de exemplu: *j'ăle*). În textul ms. 45, acesta a respectat modelul milescian, care, în conformitate cu norma moldovenească a epocii, avea șuierătoarele muiate. Cf. ST. L. FAC., p. 55–56, I.3.4.0.; ST. L. EX., p. 6, I.3.3.0.; 3.3.1.; cf. paragrafele următoare.

3.3.0. Velarizarea prin șuierătoarea surdă *ș* prezintă interes pentru cunoașterea celor două variante principale ale limbii literare românești de la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Din exemplele prezentate în studiile precedente (ST. L. FAC., p. 56–59, I.3.5.0. – 3.5.17.; ST. L. EX., p. 6–9, I.3.5.0. – 3.5.19.), a rezultat cu claritate că cele două texte care conțin norma literară sudică, muntenească (BB și ms. 4389), prezintă forme cu șuierătoarele dure (*șă, șl, șa, șo, șu; jă, jl, ja, jo, ju*), iar textul ms. 45, reprezentând varianta literară nordică, moldovenească, are șuierătoarele muiate (*șe, ši, șia, șio, șiu; je, jl, jia, jio, jiu*). Cu alte cuvinte, situația fenomenului în discuție din limba literară se prezenta exact invers decît cea existentă astăzi în graiuri. Dată fiind însemnătatea fenomenului

pentru caracterizarea normelor literare ale epocii, vom prezenta exemple cât mai numeroase. În cazul elementelor discutate în cele două studii menționate, are loc numai semnarea lor, cu indicarea atestărilor din cartea *Proeția* și a paragrafelor în care au fost tratate anterior.

3.3.1. Șuierătoarea dură ș se întâlnește în toate cele 12 ocurențe ale adv. *așa* din BB și din ms. 4389. În ms. 45, însă, ș este palatal: *așea* (vezi, de exemplu, Lv., 16, 3, 16; 27, 12 etc.). Dar copistul muntean al textului a înlocuit, uneori, forma *așea* prin *awa*, probând astfel deprinderea lui cu norma literară muntească. Cf. ST. L. FAC., p. 56, I.3.5.2.; ST. L. EX., p. 7, I.3.5.1.

3.3.2. Rostirea palatală a lui ș se întâlnește în ms. 45 și în cuvântul *cenușe* (Lv., 4, 12), pe când în ms. 4389 apare varianta cu ș dur, *cenușă* (*ibid.*), precum și *cenușăii* (Lv., 1, 16). Ultima formă are însă în ms. 45 șuierătoarea muiată: *cenușii* (*ibid.*). Ea, a fost preluată ca atare în BB (*ibid.*). Cf. ST. L. FAC. p. 57, I.3.5.3.; ST. L. EX., p. 7, I.3.5.4.

3.3.3. Același caracter palatal are ș în cuvântul *deșert*, în ms. 45 (Lv., 26, 20), pe când în BB și în ms. 4389 se găsește varianta cu -șă-, în *deșărt* (*ibid.*); *dășărturi*, în ms. 4389 (Lv., 3, 10; aici, cuvântul este adăugat pe margine, de aceeași mină); *indeșărți*, în BB (Lv., 17, 7).

3.3.4. Caracterul palatal al șuierătoarei ș din ms. 45 se vedește în existența grupului sonor -șea- (-uua-, -uua-) în toate atestările din cartea *Leviticul* ale cuvântului *greșeală*. În același timp, în BB, în toate cele 35 de ocurențe, apare numai grupul sonor -șă-, *greșală*, și la fel și în ms. 4389. Diferența de tratament al șuierătoarei se constată și în forma de gen-dat. sg. art. În ms. 45, apare -șea-, *greșealei*, *greșealii* (cu -uua-, -uua-) (Lv., 4, 8, 20, 29, 33, 34; 6, 6, 25, 32, 37; 7, 2; 16, 17; 19, 22). Grupul sonor -șea- este prezent și în forma de plural *greșeale*. De asemenea, un ș palatal se întâlnește și în forma nouă de gen-dat. sg. *greșelei*, din ms. 45 (Lv., 9, 20: грешелии).

În ms. 4389, pe lângă forma menționată, cu ș dur, de la nom.-ac. sg., *greșală*, se întâlnește și cea de gen-dat. sg. art. *greșalei*, cu -șă- (Lv., 4, 8; 6, 6, 25; 19, 21), prin urmare se respectă norma sudică. La plural, întâlnim aici *greșale*, iarși cu ș dur.

În BB, alături de cele 35 de atestări ale sg. nom.-ac. *greșală*, apar la gen.-dat. sg. art. două forme: una tradițională, și cu ș dur, *greșalii* (*greșalii*) (Lv., 4, 8, 20, 29, 33; 6, 37; 7, 7), și alta nouă, de asemenea cu ș dur, *greșălii* (Lv., 4, 34; 6, 6, 25, 32; 7, 2; 19, 22). Inovația constă în apariția opoziției -ă- (accentuat) la sg. / -ă- (accentuat) la pl. și în cazul acestui cuvânt, după modele ca *țară* / *țări*; *carte* / *cărți*; *pradă* / *prăzi*; *șagă* / *șăgi*; *țapă* / *țăpi* etc. Identitatea care funcționează în cazul substantivelor de genul feminin între forma de plural și cea de gen-dat. singular a dus la apariția formei de singular, gen-dat., *greșălii*, după modelul formei de plural *greșăli*, care, deși neatestată în cele trei cărți studiate, trebuie să fi existat. Forma de gen-dat. art. *greșălii* stă la baza actualei forme literare *greșelii*, apărută în urma unui fenomen de „develarizare” sau de rostire (și apoi scriere) palatală a lui ș. Procesul acesta a fost operat în acel timp în textul BB, care are și varianta de gen-dat. sg. art. *greșelii* (Lv., 6; 17). El s-a extins și asupra formei de singular, nom.-ac., devenită, până astăzi, în limba literară, *greșeală*, și a înlăturat, totodată, forma veche de gen-dat. *greșalei*. Cf. ST. L. FAC., p. 57, I.3.5.7.; ST. L. EX., p. 8, I.3.5.7.

3.3.5. Velarizarea prin ș este ilustrată și de cuvântul *înșălăciune*, întâlnit în ms. 4389 (Lv., 19,

6); cf. ST. L. FAC. p. 57, I.3.5.8.; ST. L. EX., p. 8 I.3.5.9.

3.3.6. Prin velarizarea a lui e precedat de -ș- dur a rezultat varianta fonetică cu -șă- din sintagma *celor îndeșărți* 'idolilor', din BB (Lv., 17, 7).

3.3.7. Velarizarea prin ș este prezentă în ms. 4389 în cazul cuvintelor *mișel* 'lepros' (<lat. pop. *mīsellus*, -a, -um); *mișelic* 'lepră'; a (se) *mișeli* 'a se îmbolnăvi de lepră', care sună: *mișăl* (Lv., 13, 14); *mișălul* (Lv., 13, 45 [44]; *mișălului* (Lv., 14, 2; 23, 22); *mișălie* (Lv., 13, 2, 8 [9], 20 [19], 30 [29], 44, 51 [54]; 14, 7 [35], 44); *mișălia* (Lv., 13, 6, 13, 23, 45 [44]); *mișălici* (Lv., 13, 3, 4, 8 [9], 27, 29, 36; 14, 48, 57); (se vor) *mișăli* (Lv., 14, 56).

3.3.8. Rostirea palatală a șuierătoarei ș explică apariția unei forme ca *pleașe*, în loc de *pleașă*, în ms. 45 (Lv., 13, 43). În BB, acest cuvânt, în forma articulată, este *pleașa* (*ibid.*), cu ș dur.

3.3.9. Velarizarea prin ș are loc și în cazul vocalei i, ca de exemplu în cuvântul *rușine*, devenit *rușine*, în BB: *rușinea* (Lv., 20, 11, 17, 17, 18). În ms. 45, în locurile menționate, apare varianta cu -i-, *rușinea*. Totuși, în foarte multe ocurențe din BB (27 de ocurențe în Lv.), acest cuvânt are grupul -și-. Aceeași situație se găsește în ms. 4389. În ms. 45, în toate cazurile, se folosește numai varianta *rușine*.

3.3.10. Velarizarea prin ș este prezentă și în *rușind*, în BB (Lv., 13, 13). Există însă și varianta cu -și-, *roșind* (Lv., 13, 49; 14, 37). Lipsa velarizării prin ș a lui i se constată la formele verbale de infinitiv cu finala -și, de unde s-a putut propaga și la alte forme verbale sau la unele derivate lexicale. Probabil că astfel trebuie explicată nevelarizarea lui -și- din cuvântul *rușine*, discutat în paragraful precedent.

3.3.11. Șuierătoarea dură este prezentă în varianta *șalele*, din BB (Lv., 3, 9), pe când cea muiată apare în *șalele* (cu uua-), din ms. 45 (*ibid.*).

3.3.12. Velarizarea prin ș este prezentă în forma *șărpîi*, din ms. 4389 (Lv., 11, 22 [23]), pe când în ms. 45 apare *șerpîi*. De aici, varianta cu șe- a fost preluată și în BB (*ibid.*).

3.3.13. Velarizarea prin ș este prezentă în (*șă*) *săvrșîi*, din BB (Lv., 23, 22), dar este absentă în ms. 45, care are, în același loc, varianta *săvrșîi*. Totuși, acest verb cunoaște numeroase atestări în care grupul -și- (etimologic) nu a trecut la -și-. Velarizarea nu are loc probabil din cauza rolului morfonematic al finalei -și, de la verbele cu această finală (vezi mai sus, sub 3.3.10.).

3.3.14. Velarizarea prin șuierătoarea ș este ilustrată și de formele numeralelor *șase*, *al șaselea*, *a șasea*; *șapte*, *al șaptelea*, *a șaptea*. Aceste variante care au șă- sînt prezente în BB și în ms. 4389. Dimpotrivă, în ms. 45, de proveniență nordică, moldovenească, grupul inițial este *șea-* (uua-): *șeaslea* (Lv. 25, 21); *șeapte* (Lv., 16, 19); *șeaptea* (Lv., 16, 29; 23, 17, 39, 41). Dar, prin intervenția copistului, întâlnim și citeva atestări cu șă- în ms. 45: *șaptea* (Lv., 23, 24); *șaptelea* (Lv., 25, 20). Remarcabilă este varianta fonetică *șepte* (wenne), din ms. 45 (Lv., 14, 51). Ea dovedește că trecerea diftongului *ea*, în poziție e, i, sunet muiat, la e era realizată în graiurile populare. Cu toate acestea, tradiția literară se opune introducerii acestei variante în scris. Aceeași tradiție oprea folosirea în scris a variantelor cu șuierătoarele dure, care erau acum în circulație în vorbirea populară din Moldova. Aceste fapte probează încă o dată adevărul teoriei lui G. Ivănescu privitoare la discrepanțele existente uneori între varianta limbii literare dintr-o anumită provincie și realitatea lingvistică dialectală din acea provincie, la un moment dat din evoluția limbii române literare în epoca veche. În altă privință, apariția în scris a

variantei *șepte* într-un text ca ms. 45, caracterizat, în cazul acestui fenomen, prin preferința pentru formele cu *ă*—*e*, constituie un indiciu că inovația își făcea loc și în limba scrisă din Moldova. Aceasta este motivația folosirii grafemului *ș*, în ediția de față, pentru slova chirilică *ѣ* (sau *а*, *я*) în poziție *e*. Soluția este însă susceptibilă de multe rezerve, dintre care unele au și fost formulate în studiile de la cărțile *Facrea* și *Ieșirea* (vezi ST. L. FAC., p. 49—51, I.2.1.0.—2.4.0.; ST. L. EX., p. 2, I.2.2.0.). Referitor la formele *șase*, *șapte* etc., vezi ST. L. FAC., p. 57—58, I.5.3.13.; ST. L. EX., p. 9, I.3.5.17.

Fenomenul velarizării prin *ș* (respectiv cel al roștirii muiate a acestei consoane) poate fi ilustrat cu încă alte exemple (*ședea*, *șade*, *șadea*; *ușa*, *ușea* etc.). Cele de mai sus, precum și numeroasele cazuri discutate în studiile precedente, sînt suficient de convingătoare pentru definirea trăsăturilor caracteristice ale celor două variante ale limbii române literare de la sfîrșitul secolului al XVII-lea în privința acestui fenomen.

3.4.0. Șuierătoarea sonoră *j*, din *jaș*, *a jăfui*, era dură în varianta muntească a limbii literare și muiată în cea moldovenească. Astfel, în BB sînt atestate formele: *jașul* (Lv., 6, 4); *jah* (Lv., 6, 2); *jăfuiesti* (Lv., 19, 13), dar și *jefuit* (Lv., 6, 4); în ms. 4389: *jah* (Lv., 6, 2); *jahul* (Lv., 6, 4); *jăhuit* (Lv., 6, 4). Dar în ms. 45, *j* era palatal: *jeac* (жѣк) (Lv., 5, 2); *jeacul* (жѣкѣл) (Lv., 6, 4); *jecuit* (жѣкѣшт) (Lv., 6, 4). Ultima formă a fost preluată în BB, cu o modificare în privința consoanei din radical, -*f*, respectiv -*c*, pentru care vezi ST. L. FAC., p. 66, I.3.20.0. Despre cuvintele de mai sus, alte date în ST. L. FAC., p. 59, I.3.6.7.; ST. L. EX., p. 9—10, I.3.6.1.

3.4.1. Velarizarea lui *i* apare în *jigăniile* (cu жѣ-), din BB (Lv., 11, 27), pe cînd în ms. 45 este *jiganic* (cu жѣ-) (*ibid.*).

3.4.2. Velarizarea lui *i* prin *j* dur este prezentă și în *jirtvă*, *jirtvănic*, *jirtvui*, din BB (vezi *Indicele de cuvinte*), față de *jirtvă*, *jirtvănic*, *jirtvui*, din ms. 45. În ms. 4389, în aceste cuvinte silaba inițială este *jă* (*jărtvă*, *jărtvănic*), care presupune un etimon cu *je*. Pentru explicațiile etimologice ale acestor variante, vezi ST. L. FAC., p. 58—59, I.3.6.2.

3.4.3. Rostirea dură a lui *j* explică schimbarea formelor sufixale -*esc* (*u*); -*ști*; -*escă* în -*ăsc* (*u*); -*ăști*; -*ăscă* în *năcăjșcu*, în BB (Lv., 26, 26); *năcăjști*, în ms. 4389 (Lv., 25, 43, 53); *năcăjșcă*, în ms. 4389 (Lv., 25, 46). Cf. și *năcăjșil*, în BB (Lv., 19, 33). Aceste cuvinte nu se întîlnesc în ms. 45, dar cu siguranță că dacă ar fi fost folosite ar fi avut șuierătoarea sonoră palatalizată: -*je*-, -*ji*-. Tot în acest paragraf trebuie pomenit și verbul *a sluji*, cu forma *slujăscă*, prezentă în BB (Lv., 18, 21; 25, 39), în ms. 4389 (Lv., 20, 2, 4), dar și în ms. 45 (Lv., 18, 21; 25, 39). Cf. ST. L. FAC., p. 59, I.3.6.5.; ST. L. EX., p. 10, I.3.6.6.

3.4.4. Velarizarea vocalei *i*, precedată de șuierătoarea sonoră *j*, apare în cuvintele din BB: *vrăjli* (Lv., 19, 2); *vrăjitoriu* (Lv., 20, 27) *vrăjitori* (Lv., 19, 31; 20, 6). Dar în ms. 45 se întîlnesc variantele nevelarizate: *vrăjitor* (Lv., 20, 27); *vrăjitori* (Lv., 20, 6); *vrăjitorilor* (Lv., 19, 31); *vrăjii* (Lv., 19, 26). În mod excepțional, în ms. 4389 variantele sînt cu șuierătoarea muiată: *vrăjilor* (Lv., 19, 31); *vrăji* (Lv., 19, 26), apoi subst. *vrăji* (pl.) (Lv., 20, 27); *vrăjilor* (Lv., 20, 6). Cf. ST. L. FAC., p. 59, I.3.6.6.; ST. L. EX., p. 10, I.3.6.8.

3.5.0. Velarizarea prin labiale este realizată mai ales în varianta nordică a limbii literare (ms. 45), dar și aici în mod sporadic. Exemplele care urmează vin să completeze inventarul realizat pentru primele două cărți ale *Pentateuhului* (vezi ST. L. FAC.,

p. 59—60, I.3.7.0.—3.7.3.; ST. L. EX., p. 10, I.3.7.0.—3.7.4.).

3.5.1. Velarizarea lui *e* precedat de *p* este atestată în exemplul *topășcu*, din ms. 45 (Lv., 26, 24), față de *lopescu*, din BB (*ibid.*).

3.5.2. Velarizarea prin *b* este ilustrată de forma *zdrobască*, din ms. 45 (Lv., 15, 12), fără echivalent în BB și în ms. 4389. De asemenea, fenomenul este prezent în subst. *gălbănarul*, din ms. 45 (Lv., 26, 16), față de *gălbănearea*, din BB (*ibid.*), și *gălbăneare*, din ms. 4389 (*ibid.*).

3.5.3. Velarizarea prin *v* se întîlnește în *vășmintul*, din ms. 45 (Lv., 16, 24, 32, 32); *vășmintele*, în același text (Lv., 8, 30, 30), precum și în ms. 4389 (Lv., 8, 2); în ultimul caz, velarizarea s-a produs în ciuda faptului că în silaba următoare era vocala *i*. Velarizarea prin *v* nu apare în formele acestui cuvînt din BB. Fenomenul este prezent, apoi, în: *curvășcu*, din ms. 45 (Lv., 17, 7); în BB și în ms. 4389: *curvescu*; *curvască*, în ms. 45 (Lv., 20, 5, 6); în BB: *curvească*; la fel în ms. 4389, 20, 5).

3.5.4. Velarizarea prin *m*: *locmășcu*, în BB (Lv., 20, 5), față de *locmescu*, din ms. 45 (*ibid.*); *rumăgătură*, în BB (Lv., 11, 4, 4; 6, 7); *rumăgătura*, în BB (Lv., 11, 5); *rumăgă*, în BB (Lv., 11, 26); în ms. 45: *rumăgală* (Lv., 11, 3, 4, 5, 6, 7, 26); În ms. 4389, velarizarea prin *m* nu apare în acest cuvînt: *rumegă* (Lv., 11, 26); *rumegală* (Lv., 11, 4, 6); *rumegătură* (Lv., 11, 3, 5, 7; și în BB: 11, 3).

3.5.5. O formă hipercorrectă, ca o reacție la velarizarea prin *f*, pare a exista în *șfintu*, din ms. 45 (Lv., 16, 2), față de varianta generală *șfint* (*u*).

3.6.0. Velarizarea prin *ț* și *dz* (>z) a fost tratată amănunțit, uneori cu statistici comparative, în ST. L. FAC., p. 60—61, I.3.8.0.—3.8.4.; ST. L. EX., p. 10—11, I.3.8.0.—3.8.4.; 3.11.0.—3.11.1. Pentru velarizarea prin *ț*, consemnăm cîteva exemple din cartea *Preoția*. Astfel, în ms. 45 se întîlnesc: *vițăl* (Lv., 4, 3; 16, 3, 6); *vițălu* (Lv., 4, 4; 9, 4); *vițăluului* (Lv., 4, 4), în timp ce în BB și în ms. 4389 există numai varianta nevelarizată *vițel*. De asemenea, în ms. 45: *curățască* (Lv., 13, 7, 59; 14, 23; 16, 30); la fel în BB; în ms. 4389: *curățească*, în 14, 23); *șinuși* (Lv., 25, 46); în poziție finală, velarizarea prin *ț* nu are loc; în BB: *șinuși*). În BB: *preoțască* (Lv., 1, 32).

3.7.0. Velarizarea prin sibilante. Numeroase exemple cu acest fenomen au fost pe larg tratate în studiile precedente: ST. L. FAC., p. 61—62, I.3.9.0.—3.9.12.; ST. L. EX., p. 12—13, I.3.10.0.—3.10.15. Din cartea *Preoția*, pot fi reliefate cîteva exemple.

3.7.1. Velarizarea prin *s* a vocalei *e* se întîlnește în BB, în *dînsăle*, pentru *dînselle* (Lv., 8, 2).

3.7.2. Velarizarea prin *s* a lui -*g*- (semivocalic) din diftongul *ea*: *părășască*, în ms. 45 (Lv., 2, 13); în BB: -*șea*-).

3.7.3. Trecerea lui *e* la *ă* în *sărbaș*, în ms. 4389 (Lv., 23, 39).

3.7.4. Velarizarea prin *s* a lui *e* în *săcerătură*, în BB (Lv., 19, 9).

3.7.5. Velarizarea lui *e* precedat de *s* în cuvîntul *seu* (*seul*, *seurile*, *seurilor*) este realizată în ms. 45: *său* (*săul*, *săurilor*, *săurile*) (Lv., în aproximativ 60 de ocurențe). Uneori, copistul muntean al acestui manuscris a introdus varianta muntească *șeu* (Lv., 4, 9). Aceasta din urmă este prezentă în toate cele 61 de ocurențe ale acestui cuvînt din BB, Lv. Etimonul este lat. *sēbum*.

3.7.6. Velarizarea prin *s* are loc și în cazul vocalei *i*, care devine *î*: *șilnec* (<vsl. *silnikă* 'stăpîn', 'puternic'), în ms. 45 (Lv., 19, 15; în BB: *nășilnic*).

3.7.7. Fenomenul de hipercorectitudine dau de hiperliterarizare, înțeles cu o reacție la formele velarizate, este prezent în cuvinte ca *simbele, sint' sint'*. Ultimul este înregistrat o singură dată în BB (Lv., 26, 44). Celălalt este atestat, de asemenea în BB, într-un număr de 17 ocurențe, din totalul de 21: *simbele, simbelii, simbelele, simbetile, simbelilor*.

3.9.0. Velarizarea prin sibilanta sonoră *z* în: *invezindu*, în ms. 45 (Lv., 13, 49). Este posibil ca finalul *-indu* să se explice prin analogie cu verbele care au în mod normal gerunziul în *-ind*. În acest caz, varianta în *-ind, inverzind*, din BB și din ms. 4389, ar putea fi o formă hipercorectă.

3.9.0. Velarizarea prin *t, d, n, r*. (Cf. ST. L. FAC., p. 63–65, I.3.11.0.–3.17.3.; ST. L. EX., p. 13–15, I.3.12.0.–3.13.13). În cartea *Prooția* există câteva exemple pentru velarizarea prin *d* și *r*, pe care le prezentăm mai jos.

3.9.1. Velarizarea prin *d* a vocalei *e* se întâlnește în ms. 4389, constituind o particularitate remarcabilă a normei acestui text. Aria dialectală a fenomenului a fost arătată în studiile menționate mai sus. Schimbarea are loc în cazul prefixelor *de-, dez-, des-*, dar și în alte cazuri: *dăscopere* (Lv., 18, 6; 21, 10); *dăscoperi* (Lv., în 18 ocurențe); *dăscoperind* (Lv., 20, 17); *dăscoperil* (Lv., 13, 45 [44]; 20, 11, 19, 21); *dăscoperi!* (Lv., 10, 6); *dăspără* (Lv., 1, 12, 17); *dăspical* (Lv., 8, 19 [20]); *dăspicală* (Lv., 11, 3, 4); *dăspice* (Lv., 1, 12, 17); *dășălat* (Lv., 22, 22, 23, 24); *dășărluri* (Lv., 3, 10, 7, 3); *dăzbrace* (Lv., 16, 23); *dedăsupl* (Lv., 14, 24); *dendăstul* (Lv., 25, 26, 28). Fenomenul este înregistrat și în ms. 45: *dăprinderile* (Lv., 18, 3; în același verset, și varianta cu *de-*). El trebuie pus pe seama copistului muntean Dimitrie din Cîmpulung.

3.9.1. Velarizarea prin *r* a vocalei *e* se întâlnește în formele de plural ale unor substantive ca: *hiară (răle)*, în BB (Lv., 26, 6); *hiarălor*, în BB (Lv., 25, 7); *fiiarăle*, în ms. 4389 (Lv., 26, 22); *izvoarăle*, în BB (Lv., 11, 36; la fel în ms. 45 și în ms. 4389); *țărăle*, în ms. 4389 (Lv., 26, 34, 36, 39). De asemenea, persoana a III-a singular de la conjunctivul prezent al verbului *a omori* este *(să) omoară*, în BB (Lv., în 13 ocurențe; vezi *Indicele de cuvinte*). În ms. 45: *(să să) omoară* (Lv., 20, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16); în ms. 4389: *(să-l) omoară* (Lv., 20, 16).

3.9.2. Velarizarea prin *r* a lui *e* apare în *rănichii* (<lat. *reniculus*), în toate cele 14 ocurențe din BB, Lv., și în cele 13 ocurențe din ms. 4389. Varianta cu *-i-, rinichii*, încă nu apăruse (vezi I. Gheție *BDRL*, p. 386, unde se dă prima ei atestare din 1733). Velarizarea prin *r* avusese loc și în varianta nordică, *rărunchii* (<lat. pop. *renuculus*), din ms. 45 (Lv., cu 12 ocurențe).

3.9.3. Velarizarea lui *e*, precedat de *r*, în *răpaos* (<lat. *repausum*), în ms. 4389 (Lv., 25, 5). Varianta modernă, cu *re-*, este considerată de H. Tiktin², *DRG*, s.v., ca fiind „latinizată“.

3.9.4. Velarizarea prin *r* a vocalei *e* apare în formele verbului *a revărsa* (<lat. *revërso, -äre*) și în unele din derivatele sale: *(să) răvărsă*, în BB (Lv., 13, 34; la fel în ms. 45); *(s-ău) răvărsat*, în BB (Lv., 13, 32, 35, 39; în ms. 45: 13, 32, 35); *(să) răvărsă*, în BB (Lv., 14, 48; în ms. 45: 14, 39, 48); *(va) răvărsa*, în BB (Lv., 5 ocurențe; în ms. 45, la fel); *răvărsare*, în BB (Lv., 14, 48; la fel în ms. 45); *răvărsătură*, în BB (Lv., 13, 35; în ms. 45: *răvărsături*). În ms. 4389: *răvărsat* (Lv. 13, 34); *nerăvărsându-se* (Lv., 13, 32). Sensul este: 'erupție (pe piele)'; 'a erupe'.

3.9.5. Velarizarea lui *i* precedat de *r*, în ms. 45: *strical* (Lv., 13, 44); *stricalul* (Lv., 13, 45); *stricăciune* (Lv., 13, 42).

3.9.6. Velarizarea prin *r*, în *traște*, apare în ms. 4389 (Lv., 11, 41, 42).

3.9.7. Rostirea dură a lui *r* a dus la înlocuirea terminațiilor *-ariu, -(ă)toriu, -(it)oriu* prin *-ar, -er, -or*. În textele studiate, există un amestec de forme: *allariului*, în ms. 4389 (Lv., 1, 5, 11 etc.); *cuptoriu*, în BB (Lv., 6, 39; la fel în ms. 45: Lv., 2, 4, 7, 9 [39]); *grătariu*, în BB (Lv., 6, 39); *măgariului*, în BB (Lv., 15, 9), alături de *altar*, în ms. 4389 (Lv., 2, 8, 12 etc.); *cuplor*, în ms. 45 (Lv., 26, 26).

3.10.0. Alte fenomene din domeniul consonantismului. Grupuri consonantice.

3.10.1. Varianta fonetică *fănină* cunoaște în ms. 45 următoarele atestări: *fănina* (Lv., 6, 15, 20; 7, 2, 2; 9, 4); *fănină* (Lv., 2, 1, 2, 5, 7, 11; 14, 10; 29, 5). Varianta fără *n*, *făină*, prezentă în toate ocurențele din BB și din ms. 4389, Lv., apare o singură dată și în ms. 45 (Lv., 14, 21). Aici ea a fost cu siguranță introdusă de copistul muntean Dumitru din Cîmpulung. Pentru explicația acestei variante de origine ardeleană în textul ms. 45, vezi ST. L. FAC., p. 67–68, I.3.23.0.; ST. L. EX., p. 15, I.3.14.4.

3.10.2. Varianta fonetică cu *-j-*, în *zălojire*, în BB, în ms. 45 și în ms. 4389 (Lv., 6, 2); *zălojit*, în ms. 4389 (Lv., 6, 4: „Zălogul ce iaste zălojit“), se explică prin etimonul slav *založiti* (vezi ST. L. EX., p. 34–35, IV. 1.4.61).

3.10.3. Grupul consonantic *zdr-* este redus la *zr-*, în verbul *zrobi*, în BB: „*Vei zrobi pre êle bucăți*“ (Lv., 2, 6). Cf. ST. L. EX., p. 15, I.3.14.6. Varianta cu *zr-* este prezentă și în LvB, 26, 30 (p. 77, rîndul 78).

3.10.4. Grupul consonantic *-mp-*, din unele forme ale verbului *a rumpe* (<lat. *rumpo, -ère, supinul rûptum*), s-a menținut pînă astăzi în graiurile populare din Transilvania de nord, precum, izolat, și prin alte locuri (vezi I. Gheție, *BDRL*, p. 130). De la forma de supin latină *ruptum*, care nu avea grupul *-mpt-*, ci *-pt-* (perfectul suna în latină *rupi*), s-au creat de timpuriu (cum o probează mr. *arup, arupșu, aruplu*; mgl. *rup, rupș, rupl*; ir. *rupu, rupl*) formele verbului dr. *a rupe*, pf. compus *am rupt*, tot astfel cum de la formele de prezent sau de infinitiv *rûmpo, rumpêre* s-au creat formele de participiu sau de perfect *rumpł, rumpse* [vezi S. Puscariu, *EWRS*, nr. 1 485, care menționează această explicație dată de W. Meyer-Lübke; vezi și H. Tiktin², *DRG*, s.v.; O. Densușianu, *ILR*, II, p. 82 (125); I. Gheție, *BDRL*, p. 130]. În cele trei texte studiate aici, există un amestec de forme. În BB: *(să) rumpeți* (Lv., 10, 6; la fel în ms. 45); *(va) rumpe* [Lv., 5, 8; 13, 56; 21, 10; în ms. 45: 5, 8; 21, 10; în 13, 56: *(va) rupe*]. În ms. 4389: *(să) rumpă* (Lv., 21, 10), dar și *rupte* (Lv., 13, 45; această formă, și în ms. 45, *ibid.*). Reamintim forma de perfect simplu *rumpse*, din BB, Fac., 37, 28. Tot în BB se întâlnește și forma *rumte* (Lv., 13, 45; în ms. 45: *rupte*), care provine din *rumpse* (vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.). În româna literară, renunțarea la formele cu *-m-* va avea loc abia la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (vezi I. Gheție, *BDRL*, p. 586; 615). Diferența dintre formele cu *-mp-* și cele cu *-m-* urcă, probabil, pînă la „româna comună“.

3.10.5. Grupul consonantic *-șln-* nu este prea obișnuit în limba română. El apare în ms. 45 în formele: *(vefi) moștneni* (Lv., 20, 24); *moștnenire* (Lv., 25, 10); *moștneniirei* (Lv., 25, 24) și a rezultat dintr-o contaminație: *moșteni + moșneni*; cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.99.

3.10.6. Grupul consonantic *-dj-* (<*-tj-*) se întâlnește în forma *badjocură*, în ms. 4389 (Lv., 20, 12) (fenomen de acomodare la sonoritate).

3.10.7. Grupul consonantic *zn-<sn-* și grupul *zm-<sm-* (acomodare la sonoritate): *znopul*, în BB și în ms. 45 (Lv., 23, 11), precum și în ms. 4389 (Lv., 23, 11, 12); *znopi*, în ms. 45 (Lv., 23, 15); *znopii*, în BB (Lv., 23, 10) și în ms. 4389 (Lv., 23, 10, 15, 17). Dar, în ms. 45: *snopul* (Lv., 23, 12); *snopii* (Lv., 23, 10). Grupul *zm-*, în: *zmintelele*, în ms. 4389 (Lv., 7, [37]). Variantele cu sonorizarea lui *s-* caracterizează până astăzi norma literară sudică. Cf. ST. L. FAC. p. 69, I.3.28.0.; ST. L. EX., p. 15-16, I.3.15.0.-3.15.3.

3.11.0. Fenomenul propagării lui *n*: lat. *minutus* > *mănunt*, formă prezentă în ms. 45 (Lv., 16, 13). Cf. ST. L. EX., p. 16, I.3.16.1.

3.12.0. O atenție specială trebuie acordată variantei fonetice *ștuipi*, din ms. 45: „*Iar de va ștuipi cel înfrint* [=bolnav de blenoragie] *pre cel curat*” (Lv., 15, 8). În BB: (*va*) *scuipa*; în ms. 4389 este folosită altă expresie. Varianta din ms. 45 se deosebește de cea care circulă în graiul moldovenesc prin prezența suierătoarei *s-* și prin apariția unui *-i-* epentetic: *ștuipi*, față de *stupi* (*stuki*). Forma *ștuipi*, cum a arătat G. Ivănescu, *Probl.*, p. 106-107, dar mai ales p. 345 (vezi și *ILR*, p. 317), caracterizează varianta literară moldovenească în epoca veche, fiind unul din elementele de origine maramureșeană ale acestei variante. În argumentarea sa, G. Ivănescu a folosit datele din *ALR I/1*, h. 87, restrângându-și analiza numai asupra faptelor dialectale din Transilvania și Maramureș, precum și din Bucovina. În cele ce urmează, vom stabili ariile dialectale de pe întregul teritoriu dacoromân, pornind de la principalele tipuri, dintre care unele își au punctul de plecare în latina populară. În acest scop, eu vom referi și la alte fapte dialectale din atlasele românești, și anume din *ALR II/1*, h. 128; MN 6-898, p. 13; *ALR SN III*, h. 675, în care sînt înregistrate diferitele realizări dialectale ale verbului *a scuipa*. Precizăm că etimologia acestui cuvînt este controversată, tocmai din cauza numeroaselor variante pe care le cunoaște în graiuri. Dar originea lui latină este unanim acceptată. Pe teritoriul dacoromân, pot fi distinse următoarele arii dialectale ale vb. *a scuipa*:

1. Aria cu forma *scuipa* se întinde peste Muntenia, Dobrogea, sud-estul Transilvaniei. În Oltenia, există același tip, dar verbul este aici de conjugarea a IV-a: *a scuipi*. Trecerea de la conjugarea a IV-a la conjugarea I: *a scuipi*, și invers, este un fenomen obișnuit. Ambele forme provin din lat. pop. **scōpio*, *-ire* < lat. pop. **cospio* *-ire*, cu prefixul *ex-*, în locul lat. clasic *conspuo*, *-ere* 'a scuipa'. Din forma de prezent indicativ, persoana I singular, **scōpio*, a rezultat, în epoca de formare a limbii române, forma **scōipu*, prin metateza lui *-i-* semivocalic, postconsonantic și posttonic, în cuvintele proparoxitone (*ex*, *rubeus* > *roib*; *scabies* > *zgaibă* etc.). Trecerea lui *-o-* la *-u-* a avut loc în formele cu accentul pe terminație: *scuip*.

2. Aria următoare cuprinde, de la est spre vest, Basarabia, Moldova, Bucovina și partea de centru și de est a Transilvaniei propriu-zise. Aici se spune *a stupi*, prez. ind. *stupesc*, precum și *a slopi*, *slopec*. În rostirea populară, aceste forme cunosc diferitele stadii ale fenomenului palatalizării labialelor: *stukesc* *stupkesc*, *stupēsc*, *stupl'esc*, *stuki* etc.). De remarcant este apariția foarte tardivă a acestei forme (abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea) în scrierile moldovenești. Originea ei este din latina populară; după unii, dintr-o formă rezultată prin încrucșarea dintre lat. pop. **scuppīre* + *sputare* 'a scuipa' (*CADE*, s.v.), după alții (O. Densusianu, *ILR*, I, p. 197), din lat. pop. **stupio*, *-ire*. După cum se vede, au existat diferențe lexicale, constituite în arii dialectale, încă din faza

latină populară, pentru denumirea conceptului în discuție: aria de sub 1. a avut ca etimon un lat. pop. **excōpio*, *-īre*, pe cînd aria de sub 2., un lat. pop. **stūpio*, *-īre*.

3. O a treia arie are ca etimon o variantă a cuvîntului lat. pop. de la baza primei arii: **excōpio*. În acest caz, nu a mai avut loc fenomenul metatezei lui *-i-* postconsonantic și posttonic, astfel că forma rezultată a fost *scup*- (cu variantele *scop*-, *scip*-) + suf. *-esc*; inf. *a scupii*; *a scupia*. Pe hartă, această formă se găsește în vestul Transilvaniei propriu-zise, fără zona vecină cu sudul Crișanei și nord-estul Banatului, și în Crișana, cu excepția colțului de sud-vest. Același tip este prezent în dialectul aromân [(*a*) *scūku*, de conj. I] și în dialectul meglenoromân (*scup*, *scupiri*), fapt care, alături de multe altele [(vezi G. Ivănescu, *ILR*, p. 290-328)], probează o înrudire străveche între graiurile respective, înrudire care urcă pînă la latina populară sau pînă la epoca de formare a limbii române.

4. Tot o variantă a lat. pop. **excōpio* pare a fi bân. *skip*, care apare și în sud-vestul Transilvaniei propriu-zise (*skipat* 'scuipat'). Evoluția fonetică a putut fi: lat. pop. **excōpio* > **scōpiu*; apoi, metateza lui *-i-* nu a avut loc după *o*, ducînd la apariția unui diftong descendent, *-oi-*, din forma **scōipu*, prezentă în aria de sub 1., ci *-i-* a trecut înaintea lui *o*, alcătuiind grupul consonantic *ski-*, **skiōpu*. De la această formă lat. pop., s-a trecut la **skiup*- > **skiip*- (prin delabializarea lui *u*) > *skip*- (cu *k* nepalatalizat, specific dialectului bănățean). Un fenomen asemănător a avut loc în lat. **excambio* > **scambiu* > *skjambu* > **skjambu* > **skjambu* > *skimb* (lit. *schimb*, dial. și *šimb*; și: lat. pop. **clalvia* (< **calvia* < lat. clas. *calvus*, *-a*) > **clialvā* > **kialbe* > *chelbe*; vezi mai jos, p. 24, IV.1.7.3., *chelbășie*). Cf. mai jos, sub 6.

5. În 2 pct. din partea de sud-est a Banatului și în pct. 4 din Banatul jugoslav, este folosită varianta cu grupul *šk-*, *škip* (*škipat* 'scuipat'), iar într-o zonă de sud-estul Crișanei, vecină cu Banatul, se folosește varianta *šlip* (*šl'ipat*). Grupul *šl'* este o variantă a lui *šk-*, din *skip* (vezi sub nr. 4.), cu trecerea la *šl'*-ca în dial. *šl'imb* < *skimb*. Pentru ultima variantă, *škimb* (=schimb), răspîdită în graiurile din centrul, nordul și vestul Transilvaniei, în cele din Crișana, din Maramureș și, parțial, din Bucovina și din vestul Moldovei (cu populație provenită de peste munți), vezi *ALR SN*, h. 1-152, *mă primenesc*. A fost posibilă, însă, și o evoluție de felul: lat. pop. *scip*- (rostit *skip*-) > *šlip*-, ca în *scio* < *šliu*; *viscedus* > *vešted* (dial. *šl'iu*; *veš'ed*).

6. Ultimul tip este reprezentat de varianta *šl'jop*- (*šl'jopat* 'scuipat'; *šl'jopăsc* 'scuip'), cunoscută în graiul maramureșean și în câteva graiuri din Bucovina. Etimonul lat. pop. este **skiōpu* > **skiōpu* > *šl'jop*-, din care s-a ajuns în graiul bănățean la varianta *skip*- și *šl'ip* (vezi sub nr. 4 și 5), iar în cel maramureșean, la varianta *šl'jop*-.

Cele șase tipuri prezentate mai sus au cunoscut influențe reciproce, care au dus la apariția unor forme hibride, printre care și cea atestată în ms. 45: *ștuipi*. Aceasta are la inițială grupul *šl'*-, ca variantele din paragrafele 5 și 6, fiind mai apropiată de maram. *šl'jop*-. Dar, în silaba următoare se vedește influența tipului sudic, muntenesc în primul rînd: *scuipa* (este vorba de diftongul *-ui-*, care a trecut în *ștuipi*). Merită a fi relevat faptul că la scriitorii moldoveni din epocă circulau variante foarte apropiate de aceasta din ms. 45. Astfel, la Dosoftei apare *șchiopi* și *școpi*, iar la Varlaam, *șchiuopi*, cu *ș-* urmat nu de *t*, ca în tipul maramureșean, ci de *k* sau *c*, ca în tipul 4, respectiv 3. Varianta maramureșeană cu *šl'*- se întîlnește

la Cantemir: *știupi* (vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.), care este cea mai apropiată de *știupi*, din ms. 45.

Cum s-a mai spus, este de neînțeles faptul că forma moldovenească populară *a stupi*, *stupesc* (vezi nr. 2) nu a fost folosită în scris decât abia către mijlocul secolului al XIX-lea (1852), „de obicei din rațiuni literare-stilistice“ (vezi I. Gheție, *BDR*, p. 515; 614). Explicația trebuie căutată în prezența în textele vechi moldovenești a variantelor de tipul *știupi* (Cantemir); *știupi* (ms. 45); *șchiopi*, *școpi* (Dosoftei); *șchiuopi* (Varlaam), care, prin *ș*-, trimit spre tipul maramureșean. Plecând de la această constatare, G. Ivănescu, *Probl.*, p. 345, inserează aceste forme printre alte elemente de origine maramureșeană ale dialectului literar moldoveneesc din epoca veche. Adoptarea unor asemenea forme, diferite de cele din graiul poporului din Moldova, de către pătura cultă a vremii s-a datorat prestigiului de care s-ar fi bucurat graiul aristocrației maramureșene care a întemeiat statul moldoveneesc, pe la mijlocul secolului al XIV-lea. După cum este cunoscut, în acest grai nu exista palatalizarea labialelor. Din această cauză, acest fenomen nu apare în cazul formelor *a știopi*, *a școpi*, *a știupi*, *a știupi*, față de mold. pop. *stuchesc*, (*am*) *stuchil* etc. Explicația dată de G. Ivănescu ni se pare convingătoare. Ea evidențiază, totodată, puterea tradiției literare inițiată de aristocrația maramureșeană în Moldova. Norma literară, în cazul acestui cuvânt, s-a menținut pînă în secolul al XIX-lea, cînd a fost înlocuită, dar nu cu formele populare moldovenești, ci cu forma promovată de scrierile muntenești, sudice (*a scuipa* etc.).

II. MORFOLOGIA

SUBSTANTIVUL

1.1.0. Declinarea. În ms. 45, se întâlnește forma de pl. *măntule* (Lv., 3, 2; 4, 15; 7, 20; 8, 21, 33; 9, 22, 23; 16, 13; 25, 35). Totuși, de două ori apare și *măniile* (Lv., 8, 15; 9, 1), varianta care ar putea fi introdusă de copist. Cf. ST. L. FAC., p. 69, II.1.1.0.; ST. L. EX., p. 16, II. 1.1.0.

1.1.1. Trecerea de la declinarea a III-a imparisilabică la declinarea I a substantivului lat. *soror*, -is nu este realizată deplin, căci mai apare uneori forma de nom.-ac. sg. nearticulat *sor*, în BB (Lv. 18, 11; la fel în ms. 45; aici cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mină; de asemenea, și în ms. 4389: *sor*). Împreună cu pronumele posesiv: *soru-sa*, în BB și în ms. 45 (Lv., 20, 18; în ms. 4389: Lv., 20, 17). La gen.-dat. sg.: *suroru-sa*, în ms. 45 (Lv., 20, 17); *surori-sa*, în BB (Lv., 20, 17) și în ms. 4389 (Lv., 18, 18; 20, 17). Pentru forma art. de gen.-dat. sg., *sororii*, vezi mai sus, p. 3, I.2.5.0.

1.1.2. Forma etimologică *noru* (<lat. *nūrus* -us) se întâlnește în *noru-sa*, din ms. 45 și din ms. 4398 (Lv., 20, 12), pe cînd în BB apare forma de declinare I, art., *nora lui* (*ibid.*). La gen.-dat. sg. art.: *nororii tale*, în BB (Lv., 18, 15); *nurorii tale*, în ms. 45 (*ibid.*); *nurori-ta*, în ms. 4389 (*ibid.*).

1.1.3. Cuvîntul *albeațe* se întâlnește în ms. 4389: „*Va avea albeațe la ochi*“ (Lv., 21, 19[20]). Sunetul -e, desinență a substantivelor de declinarea a III-a, a rezultat prin rostirea palatală a lui *ī* precedent [*<*lat. *albītia, față de lat. clasic *albīties* (vezi CDDE, nr. 38) sau din *alb* + suf. -*eață*].

1.1.4. De declinarea a III-a este și *mortă-cine*, alături de *mortăcină*, în ms. 4389: „*Mriăcinea lor*“ (Lv., 11, 37). Schimbarea de declinare s-a produs sub influența lui *mortăciune*. Pentru *mortăcină*, vezi mai jos, p. 17, IV.1.1.24.

1.1.5. Substantivul *berbece*, de declinarea a III-a, este prezent în numeroase ocurențe. Nu a apărut forma de declinarea a II-a, *berbec*. În schimb, se întâlnește pentru prima dată forma de declinarea a II-a în -*ciu*, *berbeciu*: „*Lêgea berbēcuiului*“, în BB (Lv., 6, 31; dar în ms. 45: *berbēcui*). Această formă este atestată în *DA* abia în 1908. Cf. ST. L. FAC., p. 70, I.1.1.4.

1.1.6. Am semnalat în ST. L. FAC., p. 70, I.1.1.10. forma de singular (*un*) *umere*, de declinarea a III-a, refăcută după pluralul neutru *umere*, fără a indica textul, capitolul și versetul. Cuvîntul apare în sintagma „*Umerile său*“, din ms. 45 (Fac., 49, 15). Forma de declinarea a III-a pare a fi prezentă, în aceeași carte, în ms. 4389: „*În umere*“ (Fac., 24, 45), față de: „*Pre umăr*“, în BB și în ms. 45 (*ibid.*). În cartea de față, *Preoția*, din ms. 4389: „*Umerile cel direpl*“ (Lv., 7, [32]; 8, 24 [25]), dar și „*Umărul cel direpl*“, în ms. 4389 (Lv., 8, 25 [26]). Forma de nom.-ac. sg. *umere* există și în cartea *Icșirea*. În toate textele studiate, pluralul articulat este *umerile*, nu *umerii* (Fac., 9, 23; 49, 8). Substantivul era în epocă de genul neutru.

1.1.7. Consemnăm sintagma *mîne-la* (< *mămine-ta*), din BB și din ms. 4389 (Lv., 20, 19; în ms. 45: *maiceii tale*). Cf. ST. L. FAC., p. 70, II. 1.1.6. — 1.1.8.

1.2.0. Genul. Substantivul *cîmp* are pluralul *cîmpuri*, începînd de prin secolul al XVII-lea (vezi *DA*, cu exemple din Dosoftei). Pl. *cîmpi* s-a menținut în expresii idiomatice ca *a bale cîmpii*, *a-și lua cîmpii*. Schimbarea de gen este realizată, dintre textele studiate, numai în ms. 4389: „*Cîmpurile pămîntului*“ (Lv., 25, 31); „*Pomii cîmpurilor*“ (Lv., 26, 4); „*Cîmpurile moșiei*“ (Lv., 17, 22). Forma *cîmpurilor* este prezentă și în *Facerea*, ms. 4389 (Fac., 27, 27). În BB și în ms. 45, pluralul acestui cuvînt este *cîmpi*.

1.2.1. În aceeași situație este termenul *agru*. Pluralul acestuia, în secolul al XVI-lea (*Codicele Voronețean*), era *agrele*, nearticulat *agre* (Coresi; vezi *DA*, s.v.). Forma de pl. *agru* pare a fi atestată pentru prima dată în ms. 4389 (Lv., 27, 22).

1.2.2. Trecerea de la genul masculin la genul neutru este realizată în forma *rărunchele*, din ms. 45: „*Prê amîndoa rărunchele*“ (Lv., 3, 10); „*Amîndoa rărunchele*“ (Lv., 3, 15; 4, 9). Forma *rărunchi* este însă atestată în 9 ocurențe din Lv.

1.2.3. Substantivul *soarță* avea pl. *sorfi*, conceput ca masculin. De la acesta din urmă, s-a refăcut un sg. *sort*, de genul masculin: un *sort*, doi *sort*. Forma apare în toate cele trei texte studiate. Astfel, în ms. 4389: „*Sort al Domnului*“ (Lv., 16, 8); „*Sort al slobozirei*“ (Lv., 16, 8); „*Sortul Domnului*“ (Lv., 16, 9); „*Să arunce Aaron sorfi pre amîndoi țapii*: un *sort*... și *alt sort* (Lv., 16, 8). Apare și *soarță*: „*Soarta slobozirei*“ (Lv., 16, 10). În BB: *sort* (Lv., 16, 8, 8); *sortul* (Lv., 16, 9, 10); pl. *sorfi* (Lv., 16, 8). În ms. 45, sg. este *sorfu* (Lv. 16, 8); *sorful* (Lv., 16, 8, 9, 10); pl. *sorfi* (Lv., 16, 8).

1.2.4. De genul masculin [ca gr. (6) *ἰκτεροσ*, -ου 'jaunisse'] este numele de boală *gălbănariul*, în ms. 45 (Lv., 26, 16), față de *gălbănarea*, din BB și din ms. 4389 (*ibid.*).

1.3.0. Numărul. Desinența -e de feminin și neutru plural, precedată de r, devine -ă. Exemple vezi mai sus, p. 6, I.3.0.1.; cf. și ST. L. FAC., p. 70, II.1.3.0.; ST. L. EX., p. 16—17, II.1.3.0.—1.3.7.

1.3.1. Desinența de plural feminin -i este prezentă în formă *pietri*, în BB (Lv., 7 ocurențe); *pietrile* (Lv., 3 ocurențe). Pluralul *mortăciunile*, în BB (Lv., cu 11 ocurențe), alături de *mortăciunele* (Lv., 6 ocurențe). Forma de pl. a subst. *unghe* este *unghi*

(Lv., 11, 3). Forma de singular în *-ie* apare în ms. 4389: „Tot dobitocul cu unghia dăspicală“ (Lv., 11, 3), dar la pl. *unghi* (nu *unghii*). Forma de pl. *sălci*, din ms. 4389 (Lv., 23, 40), presupune un sg. *salce* (eventual *salcă*). Pentru repartitia teritorială a acestor forme, vezi ALR SN II, h. 606, *salcie pleoasă*; III, h. 627, *răchită*; h. 628, *lozie*; ALR II/I, MN 2807, p. 110, *stlpare* (la Florii).

1.3.2. Forma de plural *rene*, din ms. 45 (Lv., 26, 21), în loc de *rane* 'plăgi', s-ar putea interpreta ca o creație analogică după *masă / mese*; *fată / fețe* etc. În text apare și forma *rane* (Lv., 26, 18), astfel că s-ar putea să avem a face, mai degrabă, cu o eroare de copist.

1.3.3. Desinența de plural neutru *-uri* apare în: *cîmpuri* (vezi mai sus, p. 8, II.1.2.0.); *inuri* 'țesături din in', în toate cele trei texte (Lv., 13, 48, 52); *păruri* 'țesături din păr', în BB (Lv., 13, 52); *cărnuri*, în BB (Lv., 4 ocurențe); *cărnurile*, în BB (Lv., 9 ocurențe); *cornurile* (jirăvnicului), în ms. 45 (Lv., 4, 7), față de *cornure* (jirăvnicului), din BB (*ibid.*).

1.3.4. Pluralul neutru *brine* (de la *briu*), caracteristic pentru aria sudică a teritoriului dacoromân (vezi ST. L. EX., p. 17, II.1.3.9.), este prezent în BB și în ms. 4389 (Lv., 8, 13), în timp ce în ms. 45 apare varianta dialectală nordică, *brîie*, care astăzi este admisă în norma literară.

1.3.5. Desinența neutră *-e* este prezentă și în cazul substantivului *păraie* (пѣраѣ), în BB și în ms. 45 (Lv., 11, 9, 10). Varianta moldovenească *părăie* nu a fost înregistrată în ms. 45. În ms. 4389: *riuri* (*ibid.*).

1.3.6. Desinența *-e* de neutru este atestată și în forma de plural *miflocele*, față de sg. *mifloc*, în ms. 4389 (Lv., 3, 10).

1.4.0. Cazul. Formele de gen.-dat., sg. ale cuvintului *gre,eală* (*greșcalei*, *gre,alei*, *greșălii*, *greșelii* etc.) au fost discutate mai sus, p. 4, I.3.3.4.

1.4.1. Forma de genitiv-dativ, singular, articulată, a substantivului *barbă* este *barbei*: în BB și în ms. 45 (Lv. 13, 30; 19, 27; 21, 5) și în ms. 4389 (Lv., 21, 5); *barbele* (Lv., 19, 9). Rezultă că alternanța *-ă*-accentuat la singular / *-ă*-accentuat la plural (din *fară / fări*; *celale / celăli*; *pradă / prăzi* etc.) nu pătrunseseră în norma literară în cazul acestui cuvânt.

1.4.2. Genitiv-dativul substantivului *piele* este *pieii* (art.), în ms. 4389 (Lv., 13, 20[19]). Forma este prezentă și în cartea *Ieșirea*, în BB (Ex., 26, 10; 36, 10; 39, 33) și în ms. 45 (Ex., 26, 10; 36, 14). Nu circula în limba literară a epocii varianta *pielii*, care astăzi este și ea admisă în normă, alături de *pieii* (vezi DEX, s.v.).

1.4.3. Alternanța *-ă*-accentuat la singular / *-ă*-accentuat la plural, a substantivelor feminine, alternanță care are influență asupra formelor de genitiv-dativ singular, nu este atestată nici în cazul cuvintului *pasăre*, care are pl., în BB, *pasări* (Lv., 7, 26; 11, 46; 20, 25); *pasările* (Lv., 26, 25); *pasărilor* (Lv., 19, 26), iar genitiv-dativul singular, *pasării* (Lv., 14, 51; 14, 52). Ultima formă este prezentă și în ms. 45, precum și în ms. 4389 (*ibid.*).

1.4.4. Desinența de vocativ masculin *-e* se întâlnește în cazul unor nume proprii, *Calvin* și *Luther*, în ms. 4389: „Zri *Calvine* și *Liutere*!“ (Lv., 20, 17; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă; *zri* este în slavonă și înseamnă 'vezi').

2. ARTICOLUL

2.1.0. Articolul hotărît. Însoțit de pronumele posesiv, substantivul *frate* (nom.-ac.) apare în BB, Lv. (precum și în Fac. și Ex.) fără articolul

-le: *frate-tău* (Lv. 16, 2; 19, 7; 25, 25, 35, 35, 36, 39). Lipsa articolului se întâlnește și în ms. 4389: *frate-tău* (Lv., 25, 25, 35), dar aici apare și forma articulată: *fratele-tău* (Lv., 19, 1; 25, 36, 39). Articolul de genitiv-dativ *-lui* nu apare în *frăține-tău*, din ms. 4389 (Lv., 16, 2) și *frăține-său*, din același text (Lv., 25, 25). Probabil că renunțarea la articol în aceste sintagme a avut loc atunci cînd pronumele posesiv de persoană a III-a *său* a fost înlocuit prin *lui*, apărînd succesiunea *fratelui lui*, *frăținelui lui*. Prima sintagmă, *fratelui lui*, este atestată în BB (Lv., 25, 25), în același verset în care apare și *frate-tău*. Ea a devenit, prin haplogie, *frate lui*, formă de genitiv-dativ singular. După modelul acestei sintagme, s-a spus, tot la gen.-dat. sg., și *frate-său*, *frate-tău* 'fratelui său', 'fratelui tău', după care formele de genitiv-dativ au fost extinse și la nominativ-acuzativ: (*pe*) *frate-tău* '(pe) fratele tău'. Această inovație din BB și din ms. 4389 nu se întâlnește însă în ms. 45. Aici, la nom.-ac. sg., se întâlnește forma *fratele tău* (Lv., 16, 2; 19, 17; 25, 25, 35, 35, 36, 39), acolo unde în BB apare *frate-tău*. Forma din ms. 45 aparține normei literare actuale.

3. ADJECTIVUL

3.1.0. Adjectivul *supfiire*, cu *-ii* (Lv., 13, 30), la pl. *supfii*, în ms. 45. Grupul *-ii* s-ar putea explica prin influența verbului coradical *a supfia* (<lat. *subflitio*, *-äre*). Cf. ST. L. FAC., p. 73, II.3.1.1.; ST. L. EX., p. 18, II.3.1.0.

4. PRONUMELE

4.1.0. Pronumele personale. La persoana a II-a plural, dativ, forma pronumelui personal conjunct este *vă* (azi *vi*), în ms. 45: „Eu *vă-l oi da*“ 'eu vi-l voi da' (Lv., 20, 24); și în ms. 4389: „*Barbele voastre să nu vă le rade!*“ (Lv., 19, 27).

4.1.1. Topica pronumelui personal conjunct de persoană a III-a, singular, masculin, este diferită de cea actuală, în ms. 45: „*Pămîntul carele Domnul...dă-l voao*“ (Lv., 19, 23).

4.1.2. Pronumele personal *însu* 'el', *însă* 'ea', *înși(i)* 'ei', *însă (le)* 'ele', în ms. 45, au fost studiate, pe bază de statistici comparative, cu echivalentele din celelalte texte (BB și ms. 4389), în ST. L. EX., p. 18–19. II. 4.1.1. — 4.1.2. Consemnăm forma *dînsași*, din ms. 4389 (Lv. 12, 7), alcătuită din *dînsa* + particula de întărire *-și* (<lat. *sic*), și varianta *dînsii*, cu *-i* (<*dîns* <*dē*+*îns*>*dens*>*dîns*; cf. ir. *dîns*, aom. *dis*, CDDE. nr. 869); forma cu *-i*, *dînsul* este refăcută ulterior.

4.1.3. Pronumele de întărire poate fi ilustrat cu câteva exemple care provin din ms. 4389: *însu* în: „*Tubește pre pecinul tău ca însu* pre tine“ (Lv., 19, 18; și vers. 34); *însuș*, în: „*De va putea el însuș să se răscumpere*“ (Lv., 25, 49); *înșiș*, în: „*Ei înșiș să aducă*“ (Lv., 21, 6); *însăș*, în: „*Cele ce cresc înșiș în arăturile tale*“ (Lv., 25, 5); „*Cresc ăle înșiș*“ (Lv., 25, 11 [10]); în BB: „*Singure*“. Cf. ST. L. FAC., p. 74, II. 4.1.4.; ST. L. EX., 19, p. II. 4.1.3.

4.1.4. Pronumele personal *elus* (<*elu*+*-și*) se întâlnește în ms 45: „*Pentru elus*“ (Lv. 16, 11, 24). La acuzativ plural, forma neaccentuată este *ii*, în loc de actualul *ii*, în ms. 45: „*Săul de la maiuri cu rărunchi* *ii vei lua*“ (Lv., 3, 15). În BB, apare *il*, prin refacerea acordului, care în versiunea Mălescu șchioapătă.

4.2.0. Pronumele reflexiv *șie* se întâlnește în ms. 45: „*Va lua șie doao turturê*“ (Lv., 15, 14, 29)

și în ms. 4389 : „Să-ș ia șie muière“ (Lv., 21, 14). Cf. ST. L. FAC., p. 74, II. 4.2.0. ; ST. L. EX., p. 19, II. 4.2.0.

4.3.0. Pronume și adjective posesive. Formele conjuncte de dativ ale pronumelor personale și reflexive cu valoare de adjective posesive se întâlnesc în exemple ca : *aproapele-ș*, în BB și în ms. 45 (Lv., 6, 2 ; 19, 11) ; *aproapele-ț* în ms. 45 (Lv., 25, 15) ; *fêțe-ș* în : „Căzură pre fêțe-ș, în ms. 4389 (Lv., 9, 24) ; *gușă-i*, în ms. 45 (Lv., 1, 16) ; *rugă-ț*, în BB și în ms. 45 (Lv., 22, 23) ; *vecinu-ș*, în toate cele trei texte studiate (Lv., 25, 4).

4.4.0. Pronume și adjective demonstrative : *aceia* 'aceleia', în : „In locul aceia se va face altă bubă“, în ms. 4389 (Lv., 3, 19) ; *ceia* 'aceleia', în : „Lêgea ceia ce naște făt“, în BB (Lv., 12, 7 ; în ms. 45 : „Cei ci naște“) ; „Și ceia ce-i va cură sîngele“ în ms. 4389 (Lv., 15, 33 ; în BB și în ms. 45 : „Ceia“) ; „Pân-a doua dzi ceia de apoi a șeaplea“, în ms. 45 (Lv., 23, 16 ; în BB : „Ceia“).

4.5.0. Pronumele relative-interogative. Semnalăm forma *cârora*, în loc de *al căror*, în BB : „Vișelul... și țapul căror sîngele lor s-au adus înlăuntru“ (Lv., 16, 27 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4389 : „Al căror sînge“). Construcția este preluată din greacă.

4.5.1. La genitiv-dativ, singular, feminin, apare forma *cărea* 'căreia', în ms. 45 : „Și muièrea cărea-i va fi curînd sînge“ (Lv., 15, 19), dar în ms. 4389, *căriia* (ibid.) ; în BB : „Care-i“. (În ST. L. FAC., p. 75, II.4.5.0., forma *carei* din BB, FAC, 46, 15, a fost analizată greșit : nu este o formă de gen. dat. sg. fem., ci de nom. -acc. pl. fem.).

4.5.2. Pronumele relativ-interogative ce apare ca *ci*, în ms. 45 : „Cel ci“ (Lv., 14, 18, 31) „Cela ci“ (Lv., 15, 19, 20, 21).

4.6.0. Pronumele și adjectivele nehotărite. Pronumele nehotărite *unul, una* apar în niște contexte care urmează servil textul grecesc. Traducătorul român ar fi trebuit să recurgă la articolul nehotărit *un, o* ; în ms. 45 : „Și va pune Aaron pre cei 2 țapi sorși : sorșu, unul, Domnului și sorșul, unul, celui de slobodzit“ (Lv., 16, 8) ; în gr. „... κληρον ένα τῷ κριτῶ καὶ κληρον ένα τῷ ἀποπομπαιῶ“ ; alt exemplu : „Vor junghea pasărea, una“ ('o pasăre'). după gr. σφάξουσι τὸ ὄρνιθιον, τὸ ἐν (gr. εἷς m., μία f., ἐν n. 'unu, una') (Lv., 14, 5). În primul exemplu de mai sus, editorii BB au modificat textul astfel : „Un sort...alt sort“.

4.6.1. Pronumele nehotărite careș 'fiecare', alcătuit din *care* + *și* (<lat. *si*>), se întâlnesc în ms. 45 (Lv., 25, 46) și în ms. 4389 (Lv., 10, 1). Cf. ST. L. EX., p. 20, II. 4.6.2.

4.6.2. Precedat de substantivul *om*, pronumele *carele* formează o unitate cu valoare de pronume nehotărit, avînd sensul 'fiecare', 'oricine'. În BB și în ms. 45 : „Om carele se va ruga rugă“ (Lv., 27, 2) Modelul este preluat din greacă : ἄνθρωπος ὅς ; în ms. 4389 : „Omul carele“. Tot din limba grecească este preluată în mod servil sintagma „Om, om“ 'fiecare', 'oricine', 'cineva' ; vezi mai jos, II. 4.6.15.

4.6.3. Pronumele nehotărit *cineș* 'fiecare' este prezent în toate cele trei texte studiate : în BB (Lv., 10, 1 ; 20, 15) ; în ms. 45 (Lv., 10, 1) și în ms. 4389 (Lv., 20, 15). Cf. ST. L. EX., p. 21, II. 4.6.3.

4.6.4. Pronumele nedefinit *cinevași* (<*cineva* + *și*>), cu forma *cinevaș*, se întâlnește în ms. 4389 (Lv., 14, 24 ; 19, 20, 33 ; 25, 29). Cf. ST. L. EX., p. 21, II. 4.6.4.

4.6.5. Pronumele nehotărit *cevași* (<*ceva* + *și*>) se întâlnește în BB (Lv., 11, 32) ; *cevaș*, în ms. 4389 (Lv., 6, 2 ; 11, 1, 32). Pronumele *cinevași* și *cevași* par a constitui o trăsătură caracteristică a normei literare sudice, muntenești. Baza dialectală a acestor forme se află în această parte a țării.

4.6.6. Pronumele nedefinit *fiicăre* cunoaște următoarele variante, în BB : *fieșecăre* (Lv., 20, 16) ; *fieșecăruia* (Lv., 6, 40) ; *fieșcărele* (Lv., 25, 46) ; *fieșecărele* (Lv., 19, 3, 11 ; 25, 10, 10, 13). Aceleași ocurențe se întâlnesc și în ms. 45, cu aceleași variante fonetice, exceptînd Lv., 25, 46, unde apare pronumele nedefinit *careș* 'fiecare'. În ms. 4389 : *fieșecare* (Lv., 25, 10), *fieșecăruia* (Lv., 7, 10). Cf. ST. L. EX., p. 21 ; II. 4.6.6

4.6.7. Pronumele nedefinit *fieșecine* 'fiecare' este atestat în ms. 4389 (Lv., 19 ; 25, 13) ; tot în acest text, forma de gen.-dat. *or-la-fiește-a-cui* ; „Și va veni or-la-fiește-a-cui casă“ (Lv., 14, 35 [34]).

4.6.8. Pronumele nehotărit și adjectivul nehotărit *fieștece* 'niște', 'oarecare', 'orice' se găsește în ms. 4389 (Lv., 17, 10, 10 ; 20, 16 ; 22, 5) ; și : *fiece* (Lv., 13, 53 [55] ; 17, 10) în sintagma „Fiece om“ 'oricine', căreia în BB și în ms. 45 îi corespunde : „Om, om“.

4.6.9. Pronumele *neșline*, astăzi arhaism, circula în epocă în concurență cu *cineva, cinevași*. În BB : *neșline* (Lv. 15, 32 ; 19, 20 ; 24, 19 ; 25, 26, 29) ; *nișline* (Lv., 25, 51) ; în ms. 45 : *neșline* (în toate ocurențele din BB) ; în ms. 4389 : *nișline* (Lv., 25, 26). Forma de gen.-dat. *nescui* (<lat. *nescio cui*>) este atestată în ms. 45 (Lv., 13, 2, 41 ; în BB și în ms. 4389 : *cuiva*).

4.6.10. Pronumele și adjectivul nehotărit *oarecare* [(*<oare-* (<lat. *volet>*voare, oare, vare*) + *care*] apare în BB și în ms. 45 (Lv., 20, 12 ; 21, 16) ; *oarecăruia*, în BB (Lv., 12, 2 ; în ms. 45 : *nescui*).

4.6.11. Forma *orcine*, precedată de *tot*, are sensul 'fiecare' : „Și tot orcine se va atinge de vasul pre carele va șădea ea“, în ms. 4389 (Lv., 15, 22 [23] ; în ms. 45 : „Tot cela ci“ ; în BB : „Tot cela ce“) ; forma de gen.-dat. *oarecui*, în BB (Lv., 14, 35 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4389 : „Or-la-fișle-a-cui“).

4.6.12. Pronumele nedefinit *orice* a fost cunoscut în ms. 4389 (Lv., 27, 9). În același text, elementele componente ale acestui pronume sînt separate prin inserția prepoziției *în* : „Or în ce zi“ (=în orice zi) (Lv., 7, 15 ; 14, 2, 46) ; „Or în ce sămăntură“ (Lv., 11, 37). Fenomenul are loc și atunci cînd ce este precedat de *fiește-*, rezultînd o construcție redundantă de pronume nedefinit : *or-de-fiește-ce*, în care a fost inclusă și prepoziția *de*. Este o contaminație între *orce* + *fiește-ce*, însemnînd 'orice', 'ceva' : „Și tot cel ce se va atinge măcară or-de-fiește-ce ce va fi supl dînsul“, în ms. 4389 (Lv., 15, 10). Un fenomen similar a avut loc în cazul pronumelui compus, menționat mai sus (II. 4.6.7.) : *or-la-fiește-a-cui*, alcătuit din *oricui* + *fieșteciui*, precedate de prepoziția *la*, care, ca și *în*, a fost introdusă în interiorul pronumelui. În același text, am semnalat inserția și a articolului genitival *al, a, ai, ale* între elementul *fiește-* și formele pronumelui relativ : *fiește-a-căruia* ; *fiește-ai-căruia* etc. ; vezi exemple în ST. L. FAC., p. 73, II.2.2.3. ; p. 76, II.4.6.3. ; ST. L. EX., p. 18, II.2.2.1. ; p. 21, II.4.6.6. Ne aflăm în fața unei particularități remarcabile a limbii autorului traducerii ms. 4389, care a fost, după părerea lui N. A. Ursu, Daniil Panoneanul.

4.6.13. Pronumele și adjectivul nedefinit *oricî*, -ă este prezent în ms. 4389 : „Omul oricîdă jurtă de mîntuire va aduce Domnului“ (Lv., 22, 21).

4.6.14. Pronumele și adjectivul nehotărit *vreă* (<*vre* + *una, o*>) este atestat în ms. 4389 într-o construcție specială, asemănătoare cu cea prezentată sub II. 4.6.12 : prepoziția *întru* 'în' este introdusă între elementul *vre* și *o* rezultînd *vre-întru-o* 'în vreo' : „Iar de se va mai ivi încă vre-întru-o haină sau vre-întru-o țesătură“ (Lv., 17, 53) ; alt exemplu : „Voiu da vre-întru-o casă buba mișliei“ (Lv., 14, 34).

4.6.15. Sintagma *om, om* funcționează cu valoare de pronume nehotărit în BB și în ms. 45, avînd

sensul 'fiecare', 'oricine', 'cineva'. Este vorba de o calchiere a gr. ἄνθρωπος. ἄνθρωπος; în grecește, modelul a fost luat din ebraică (vezi în acest volum, *Comentarii*, 17, 3). Construcția *om, om* a fost întâlnită în Lv. 17, 3, 8, 13; 18, 6; 20, 9, 10; 22, 18; 24, 16. În ms. 45, apare și: *la om, la om* 'oricărui': „*La om, la om la carele i se va face cursoare den trupul său*“ (Lv., 15, 2), care calchiază textul grecesc: ἀνδρὶ ἀνδρὶ ὄ... [(ὁ) ἀνὴρ, ἀνδρὸς 'homme', 'mari']; în lat.: „*Vir qui...* Diortositorii bucureșteni ai BB au înlocuit cuvîntul *om* prin *bărbat*: „*La bărbat, la bărbat*“. În ms. 4389: „*Bărbatului căruia va fi...*“ (*ibid.*).

În alte cazuri, sintagmei *om, om* 'fiecare', 'oricine', din BB și din ms. 45, îi corespunde în ms. 4389 cuvîntul *om*, cu valoare de pronume nedefinit: „*Om den feciorii lui Israel*“ (Lv., 17, 3, 8, 13) înseamnă 'Fiecare din...'. Forma articulată *omul* are valoare de 'nimeni': „*Omul să nu se apropie să descopere rușinea vecinului său*“, în ms. 4389 (Lv., 18, 6; în BB și în ms. 45: „*Om, om*“); „*Omul den casa lui Israel*“ (Lv., 22, 18; în BB și în ms. 45: „*Om, om*“ 'fiecare', 'oricine', în BB și în ms. 45, acest cuvînt apare singur: „*Om carele (=fiecare) se va ruga*“ (Lv., 27, 2), după gr. ἀνθρώπου ὅς...

4.6.16. Cu valoare de pronume negativ, funcționează sintagma alcătuită din *omul*, precedat de *tot*: 'nici un om', 'nimeni', în BB și în ms. 45: „*Și tot omul nu va fi în cortul mărluriei mergînd*“ (Lv., 16, 17; în ms. 4389: „*Nici un om*“), după gr. καὶ πᾶς ἀνθρώπου οὐκ ἔσται...

4.6.17. Pronumele negativ *nimeni* are în ms. 45 variantele: *nimirile* (Lv., 27, 26); *nimerile* (Lv. 26, 36; 37; *nimerilea* (Lv., 26, 17).

4.6.18. Pronumele negativ *nimic* apare în ms. 45: „*Celor de nimic*“ (=idolilor) (Lv., 17, 7) și în ms. 4389: „*Jărtvelor lor cèle de nimic*“ (*ibid.*).

5. NUMERALUL

5.1.0. Numeralul ordinal. De la numeralul cardinal *patru* există *a patra* 'a patra parte', 'o pătrime': „*A patra den în de vin*“, în BB (Lv., 23, 13; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*A patra parte*“); de la *cinci*: „*Al cincilea*“ 'o cincime', în BB (Lv., 6, 4; 22, 14); „*A cincea*“, în BB (Lv., 27, 13); *al zecilea* 'zecime', în BB: „*Al zecilea de făină*“ (Lv., 14, 21); tot în BB: *a zeclea*: „*Toată a zeclea pămîntului*“ (Lv., 27, 30); „*Toată a zeclea den boi și den oi*“ (Lv., 27, 32); „*De dooa a zeclea va fi o pîine*“ (Lv., 24, 5); la fel și în ms. 45; în ms. 4389: „*Trei a zeclea den făină curată*“ (Lv., 14, 10 [9]). În BB se întilnește subst. *zeciuială* 'a zecea parte': „*De va răscumpăra răscumpărînd omul zeciuială lui, a cincea lui va adaoge*“ (Lv., 27, 31; în ms 45: *a dzecle*; în ms. 4389: *zeciuiala*); *zeciuiele*, în BB: „*3 zeciuiele de făină curată*“ (Lv., 14, 10; în ms. 45: „*3 a dzecle de făină*“).

6. VERBUL

6.1.0. Conjugări. De conjugarea I este verbul *a însănoșea*, în BB: „*Însănoșat de ardere*“; (Lv., 13, 24; la fel în ms. 45). Infinitivul lung substantivat *zăcerea*, din BB și din ms. 45 (aici: *dzăcerea*) (Lv., 15, 26), arată că verbul era de conjugarea a II-a, ca și *a rămînea*, din BB și din ms. 45: „*De va rămînea pre locul lui*“ (Lv., 13, 23; la fel și în ms. 4389, *ibid.*). Verbul *a agiutori* se întilnește în ms. 45: „*Să-l agiutorești pre el*“ (Lv., 25, 35; în BB: „*Să-l ajuți*“; în ms. 4389: „*Ajută-i*“).

6.2.0. Reflexivul cu valoare de pasiv poate fi ilustrat cu câteva exemple: „*Să se aducă*“ 'să fie adus',

în ms. 4389 (Lv., 14, 2); „*Să va aduce*“ 'va fi adus', în BB și în ms. 45 (*ibid.*). Consemnăm și o formă de reflexiv cu o topică neobișnuită, în ms. 4389: „*De va vărsa-se apa*“ (Lv., 11, 38).

6.3.0. Verbe iotacizate. Fenomenul a fost urmărit cu atenție în studiile precedente: ST. L. FAC., p. 77, II. 6.3.0.; ST. L. EX., p. 21-22, II. 6.3.0.-6.3.3. Aici se adaugă unele forme de prezent indicativ, de prezent conjunctiv și de gerunziu, în care, în loc de sunetele actuale, literare, *t, d, n, r*, apar *f, z (dz), j*. Faza consemnată în cele trei texte de care ne ocupăm este cea originară. Numai într-un singur caz, a fost notată forma inovatoare, cu *r* refăcut pe cale analogică: *să piară*, în BB și în ms. 45 (Lv., 20, 17, 18). Dar în ms. 4389 avem: *să piêie* (πῖαιε) (*ibid.*).

Forma de conjunctiv (*să spaie*, atestată în BB [Lv., 26, 6; în ms. 45: (*să spămîntêdze*] și în ms. 4389 (*ibid.*)], se explică prin etimonul latinesc *expaveo*, -ere, conj. *expaveat*, și nu a rezultat prin iotacizare. Consoana *r* a apărut mai târziu, prin analogie cu alte verbe (*par, părea*) (vezi H. Tiktin², *DRG*, s. v.; A. Scriban, *Dicf.*, s. v.)

6.3.1. Conjugarea a II-a. Au rezultat prin fenomenul numit iotacizare forme verbale ca: (*să șază*, în ms. 4389 (Lv., 13, 46); (*să vadză*, în ms. 45 (Lv., 23, 43).

Conjugarea a III-a: (*să ardză*, în ms. 45 (Lv. 13, 52); (*să arză*, în BB (Lv., 13, 52; 20, 14; 24, 2) în ms. 4389 (Lv., 4, 21, 13, 55, 57; 28, 9); (*să întinză*, în ms. 45 (Lv., 25, 46; în BB: *întinză*); (*să pue*, în BB și în ms. 45 (Lv., 7, 20; în ms. 4389, în Lv. 2, 12); (*să rază*, în BB și în ms. 4389 (Lv., 21, 5; în ms. 45: *radză*); (*să scoață*), în BB și în ms. 45 (Lv., 14, 36); (*să trimiță*, în BB și în ms. 45 (Lv., 16, 10); (*să vînză*, în BB (Lv., 25, 42; în ms. 45: *vîndză*, vers. 43).

Conjugarea a IV-a: (*să piêie*, în ms. 4389 (Lv., 17, [6], 20, 17, 18); (*să saie*, în toate cele trei texte (Lv., 11, 21).

6.4.0. Prezentul indicativului. Semnalăm prezența construcției perifrastice de prezent indicativ *este curînd* 'curge', în BB: „*Pămînt care iaste curînd lapte și miere*“ (Lv., 20, 24). Construcția este calchiată din grecește: γῆ ἵτις ἔστ' ἔρουσα γάλα καὶ μέλι. Forma perifrastică de prezent ἔστ' ἔρουσα, alcătuită din verbul εἶμι, la indicativ prezent, persoana a III-a, singular + participiul verbului ῥέω 'couler', a fost transpusă în românește prin verbul *a fi* + gerunziul verbului *a cure*. În ms. 45, traducătorul a redat construcția grecească ἔστ' ἔρουσα prin verbul *a fi* + supinul: „*Pămîntu carele iaste de cură lapte și miere*“. Față de aceste texte, în ms. 4389 se folosește forma simplă *cură*: „*Pămîntul den care cură miere și lapte*“.

În cele trei cărți studiate (*Facerea*, *Ieșirea*, *Preoția*), nu a fost întâlnită pînă la acest exemplu o construcție perifrastică de prezent indicativ. Au fost semnalate, însă, în ST. L. FAC. și în ST. L. EX. mai multe cazuri de construcții perifrastice pentru imperfectul indicativului, pentru perfect, pentru viitor; construcții care dublează pe cele cunoscute pînă astăzi în românește. Astfel, în loc de (*el*) *stătea*, se spune (*el*) *era stînd*; în loc de (*el*) *a auzit*, se folosește (*el*) *fu auzînd*; în loc de (*el*) *va merge*, apare (*el*) *va fi mergînd*. Construcția cu gerunziul este semnalată și la condițional-optativ, prezent, persoana a III-a plural: în loc de (*ei*) *ar fugi*, apare (*ei*) *ară fi fugînd*. Aceste construcții perifrastice sînt calchiate din grecește. În această limbă, conjugarea perifrastică cunoaște o mare utilizare. Cele mai multe construcții sînt alcătuite din formele verbului „εἶμι și participiul prezent (pentru a exprima ideea de durată a acțiunii) sau participiul perfect (pentru a arăta acțiunea isprăvită)“ (vezi Th. Simenschy, *Gramatica limbii grecești*, partea I: *Fonetica și Morfologia*, București,

1935, p. 170). Alături de *εἶμι*, poate fi folosit și verbul *γίγνομαι*, viit. γενήσομαι, aor. ἐγένεθην, perf. γέγενημαι sau γέγονα (persoana a III-a sg., aor. 2: ἐγένετο) 'naître'; 'devenir'; 'être', 'exister'.

În româna literară din epoca veche, construcțiile perifrastice alcătuite din verbul *a fi* + gerunziul sînt semnalate în numeroase texte, mai ales de natură religioasă. Apariția lor a fost pusă de unii învățați pe seama modelelor străine, care la noi au fost mai ales cele în limba slavonă și în limba greacă, mai rar în maghiară (de exemplu, *Palia de la Orăștie*). Modelul de bază a fost textul grecesc al *Septuagintei* și al *Noului Testament*. În limba greacă, unele construcții perifrastice, de la anumite timpuri și în moduri, provin încă din perioada preistorică. Altele s-au impus în limbă prin secolul al V-lea înainte de Hristos. În unele cazuri, construcțiile perifrastice, cum sînt cele echivalente cu un imperfecț, se datoresc „în parte, influenței limbii ebraice, unde astfel de construcții se întrebunțează adesea cu nuanța de simultaneitate și de acțiune durativă”. În *Noul Testament*, „ele s-au înmulțit... sub influența aramaică” [de exemplu: ἦν διδάσκων (=era învățînd) (Mc. 1, 22) = ἐδίδασκον (= învăța); ἦν ἔχων (=era avînd) (Mt. 19, 22); vezi Th. Simenschy, *op. cit.*, p. 171]. Din limba greacă, construcțiile perifrastice au trecut în limba latină, iar din acestea două, în toate limbile europene în care s-a tradus *Biblia*. În slavonește, modelul unor astfel de construcții a fost luat din greacă, de unde a trecut și în textele românești din secolul al XVI-lea. Construcția slavonă era alcătuită din vb. *быти* + participiul prezent activ al verbului de conjugat. Pentru limba latină, construcțiile cu *esse* + participiul activ prezent sau gerunziul în ablativ, calchiate după limba greacă din *Biblie*, sînt semnalate din secolul al II-lea după Hristos, o dată cu primele traduceri de texte biblice. Cum am mai spus, sursele pentru româna literară au fost, în secolul al XVI-lea, variantele slavonești, respectiv maghiare, ale unor texte religioase. Cînd influența grecească se intensifică în țările române, iar traducerea se fac direct din această limbă, numărul atestărilor acestor forme perifrastice este în continuă creștere. Acest fapt are loc în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Dar în secolul următor, construcțiile perifrastice cad în desuetudine, pentru ca în secolul al XX-lea să nu mai fie folosite deloc în româna literară. Dintre lucrările recente asupra chestiunii, menționăm: Maria Rădulescu, *Formele verbale perifrastice a fi + gerunziul în textele românești traduse din secolul al XVI-lea*, în SCL, XI, nr. 3, 1960 (Omagiu Graur), p. 691–698; Frieda Edelstein, *Perifraze verbale formate din a fi + gerunziul verbului de conjugat în limba română*, în CL, XI, nr. 2, 1966, p. 253–262; *eadem*, *Sintaxa gerunziului românesc*, Editura Academiei Române, București, 1972; Emil Vrabie, în cap. *Verbul*, din volumul colectiv *Slava veche și slavona românească* (sub-redacția lui Pandele Olteanu, Editura didactică și pedagogică, București, 1957, p. 142; C. Frâncu, *Geneza și evoluția timpurilor verbale suprapuse în română* în ALIL, Iași, 1983–1984. A. Lingvistică, p. 23–61, cu o bogată bibliografie; Cristina Călărășu, *Tinip; mod aspect în limba română în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Universitatea din București, Facultatea de Filologie, București, 1987, p. 189–198. Pentru construcțiile asemănătoare din latină și din alte limbi romanice, vezi E. Coseriu, *Das romanische Verbalsystem*, Tübingen, 1976, p. 93–116; *idem*, *El aspecto verbal perifrastico en griego antiguo*, în *Actas del III Congreso español de estudios clásicos*, Vol. 3, *Coloquio de estudios estructurales sobre las lenguas clásicas*, Madrid, 1968, p. 93–116; *idem*, *Das Problem des Griechischen Einflusses auf das Vulgarlatein*, in *Sprache und Geschichte*,

Festschrift für Harri Meier, München, 1971, p. 135–147 (pentru problema în discuție, p. 142–143). H. Tiktin, *DRG*, II p. 159, a fi, 4: în limba veche, a fi + gerunziul formează o „*Conjugatio perifrastica*”, care, ca în engleză, exprimă acțiunea durativă: (*I was going*). Modelul este grecesc. La fel în engleză: lat. *erat docens* este transpus în v. engl. prin *laecende waes* (H. E. Pirsker, *Historische englische Grammatik*, München Hueber, 1963, p. 201. După C. Frâncu, formele perifrastice ar fi moștenite în română din latina populară. În sprijinul acestei idei, sînt invocate construcțiile perifrastice din textele nereligioase, particulare, și apariția sporadică a unor asemenea construcții în unele graiuri populare din Transilvania. În cazul textelor laice, construcțiile perifrastice au apărut sub influența limbii bisericești, prin imitație. Prezența lor în unele graiuri dacomane urmează a fi explicată, ținîndu-se seama că aseromene construcții ar fi trebuit să lase urme în toate dialectele românești, în cazul în care ele ar continua o stare de lucruri latinească populară. Pentru limba română literară, originea acestor construcții perifrastice nu trebuie căutată în graiurile populare românești, ca în cazul altor fenomene care aparțin la ceea ce se numește „baza dialectală a românei literare”. Originea acestor construcții se găsește în modelele străine: în cel grecesc, din care s-a creat cel latinesc, apoi în cel slavonesc și, în unele cazuri, în cel maghiar. Avem a face, așadar, cu un fenomen caracteristic aspectului literar, scris, al limbii române, și anume cu împrumutarea unor structuri proprii unui text sfînt, care trebuia transpus cit se poate de servil într-o limbă vernaculară. În multe cazuri, construcțiile perifrastice din textele studiate de noi în prezența lucrare pot fi identificate în versiunea grecească. Există însă și cazuri, mai ales în textul ms. 4389, cînd traducătorul le-a folosit și în alte locuri. Altfel spus, modelul, odată preluat, a devenit funcțional.

Pentru a proba cele spuse mai sus, vom prezenta construcțiile perifrastice alcătuite din verbul *a fi* + gerunziul, pe care le-am întîlnit în cele trei cărți studiate. Unele au fost consemnate în studiile lingvistice la aceste cărți (vezi ST. L. FAC., p. 78, II. 6.4.0; 6.6.0; p. 79. 6.8.0; ST. L. EX., p. 22–23, II. 6.4.1; 6.6.0; 6.8.1.); le preluăm și pe acestea în tabloul care urmează, alături de exemplele din cartea *Proesia* (Lv.).

Exemplele sînt grupate astfel: a) cele al căror model grecesc are verbul *εἶμι* + participiul; b) cele al căror model grecesc conține verbul *γίγνομαι* (*ἐγένετο*) + participiul prezent), c) exemple fără echivalent în textul grecesc, care arată că sistemul funcționa la nivelul limbii literare.

a) 1. Prezentul perifrastic: *iasle curînd* (=curge), după gr. *ἔστί βέουσα* (BB, Lv., 20, 24; în ms. 45: *iasle de cură*); vezi mai sus, la începutul prezentului paragraf.

2. Împerfectul perifrastic: *era făcînd* (=făcea), după gr. ἦν ποιών (în BB și în ms. 45, Fac., 39, 22; în ms. 4389: „Făcea”); *era lucrînd* (=lucra), după gr. ἦν ἐργαζόμενος (în BB, Fac., 4, 2; în ms. 4389, este păstrat numai *era...*); *eraî mescînd* (=meșteai, eraî paharnic, turnai vin în pahare), după gr. ἦσαν οἰνοποιῶν (în BB, Fac., 40, 13); *eraî păhărnîcînd* (=păhărniceai, turnai vin în pahare) (în ms. 45, Fac., 40, 13); *era pascînd* (=păștea), după gr. ἦν ποιμαίνων (în BB, Ex., 2, 16; 3, 1; în ms. 45, Ex., 2, 16; în ms. 4389, Ex., 3, 1); *era stînd* (=stătea) după gr. ἦν ἐστηνός (în BB, Fac., 18, 22; în ms. 45: *sta*; în ms. 4389: *e<ra> stînd*); *era ținîndu-se* (=se ținea), după gr. ἦσαν συνεχόμενοι (în BB și în ms. 45, Ex., 36, 9; la fel în ms. 4389, 36, 10); *era zidînd* (=zidea), după gr. ἦν οἰκοδομῶν (în BB, în ms. 45 și în ms. 4389, Fac. 4, 17); *era întinzînd* [=întindea(u)],

după gr. ἔσονται ἐκτείνοντες (în BB și în ms. 45, Ex., 37, 9).

3. Viitorul I: *va fi curind(u)* (=va curge), după gr. ἢ ῥέουσα; ἢ este conj., pers. a III-a sg., a vb. ἐπι (în BB și în ms. 45, Ex., 15, 19; în ms. 4389: *va cură*); *va fi mergind(u)* (=va merge), după gr. ἔσται εἰσπορευμένον (în BB și în ms. 45, Lv., 16, 17; în ms. 4389: *va mărge*); *vei fi suspinind(u)* (=vei suspina), după gr. ἔσται στένων (în toate cele trei texte, Fac., 4, 12); *voi(u) fi suspinind(u)* (=voi suspina), după gr. ἔσομαι στένων (în toate cele trei texte, Fac., 4, 14); *vei fi tremurind(u)* (=vei tremura), după gr. ἔσται τρέμων (în BB și în ms. 45, Fac., 4, 12; în ms. 4389: *vei fi cutremurindu-te*); *voiu fi tremurind(u)* (=voi tremura), după gr. ἔσομαι τρέμων (în BB și în ms. 45, Fac., 4, 14; în ms. 4389: *voiu fi cutremurindu-mă*); *vor fi fiindu-se* (=se vor ține), după gr. ἔσονται ἐχόμενα (συνεχόμενα) (în BB, Ex., 26, 3; 28, 7; în ms. 45, 26, 3; în ms. 4389, 28, 7); *va fi avind* (=va avea), după gr. ἔσται ἔχων (în BB și în ms. 45, Ex., 28, 28); *vor fi intinzind* (=vor întinde), după gr. ἔσονται ἐκτείνοντες (în BB și în ms. 45, Ex., 25, 20).

b) Exemple care au în textul grecesc verbul γίγνομαι (ἐγένετο):

Perfectul compus: *fu auzind* (=a auzit), după gr. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἀκοῦσα (în BB, Fac., 24, 52; în ms. 45: *fu auzindu*; în ms. 4389: *fu (deaca) auzi*, deci cu perfectul simplu precedat de forma corespunzătoare a verbului *a fi*); *fu deșertind* (=au deșertat), după gr. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ κατακενοῦν (în BB, Fac., 42, 35; în ms. 45: *fu deșertindu*; în ms. 4389: *fu cindu-ș dășărta*); *fu fiind* (=a fost), după gr. ἐγένετο γεννηθέντος (în toate cele trei texte, Ex., 19, 16); *fu ieșind* (=au ieșit), după gr. ἐγένετο ἐκπορευόμενον [în BB și în ms. 45, Ex., 40, 15; în ms. 4389: *fu (deaca) ieșiră*, așadar cu perfectul simplu al verbului de conjugat, precedat de perfectul simplu al verbului *a fi*; vezi mai sus: *fu (deaca) auzi 'a auzit'*]; *fu făcindu-se* (=s-a făcut), după gr. ἐγένετο γεγόμενος (în BB și în ms. 45, Ex., 2, 11). Uneori, ἐγένετο este tradus prin vb. *a face*, urmat de gerunziul verbului de conjugat: *să făcu potolindu-se* (=se potoli, s-a potolit), după gr. ἐγένετο καταπανομένης (în BB și în ms. 45, Ex., 16, 13).

e) Exemple fără echivalent în textul grecesc:

1. Viitorul I: *vor fi arzind* (=vor arde) (în ms. 4389, Lv., 1, 17); *va fi avind* (=va avea) (în ms. 4389, Lv., 21, 20); *vor fi păscind* (=vor paște) (în ms. 4389, Fac., 37, 13); *se va vindecind* (=se va vindeca) (în ms. 4389, Lv., 13, 24). Formele din acest paragraf nu au valoare de prezumtiv (prezent), deși, formal, sint identice cu formele acestui mod (și timp).

2. Condiționalul-optativ prezent: *ară fi fugind* (=ar fugi) (în ms. 4389, Lv., 26, 36). Această formă perifrastică poate avea și valoare de prezumtiv trecut, după cum construcția de viitor I, de tipul *va fi mergind* (vezi mai sus, sub a)3 și e)1), poate funcționa cu valoare de prezumtiv prezent.

6.5.0. Perfectul simplu. Forme tari: *aduș*, în „Și-m aduș aminte, în ms. 4389 (Lv., 26, 45); *dziș*, în „Și dziș fiilor lui Israil“, în ms. 45 (Lv., 17, 14; în BB și în ms. 45: „Am zis“); *dediu*, în „Le dediu strimbătate lor“, în ms. 45 (Lv., 18, 25; în BB: „Le-am dat“). Cf. ST. L. FAC., p. 78, II. 6.5.0.; ST. L. EX., p. 23, II. 6.5.0. - 6.5.1. Forme slabe: *insănătoșe*, din „Să insănătoșe strincinătura“ (Lv., 13, 37), cu terminația *-se* <-șă, datorită rostirii palatale a lui *ș*, care este caracteristică pentru textul ms. 45.

6.6.0. Mai-mult-ca-perfectul perifrastic: *au fost spălat 'spălase'*, în „Nu ș-au fost spălat mâinile“, în ms. 4389 (Lv., 15, 11).

6.7.0. Viitorul I, vezi mai sus, II.6.4.0.

6.7.1. Viitorul II, în ms. 4389: (*se*) *va fi risipit*, în: „Să vază...de se va fi răsipit pre haină“ (Lv., 13, 51 [52]); (*se*) *va fi dat*, în: „Și...nu se va fi dat ei slobozenie“ (Lv., 19, 20); (*se*) *va fi îmbrăcat*, în: „Să dăzbrace hainele...în care se va fi îmbrăcat când va intra la sfințire“ (Lv., 16, 23); *va fi curs*, în: „Om...carele va fi strical sau îi va fi curs sămința“ (Lv., 22, 4).

6.7.2. Auxiliarul de viitor cunoaște persoana a II-a plural și varianta fonetică *văi*: „Vă văi pingări“, în ms. 4389 (Lv., 22, 8). O altă variantă fonetică este *oi* (=voi); „Vă l-oi da voaă, în ms. 45 (Lv., 20, 24).

6.8.0. Coniunctivul prezent. Verbul de conjugarea I cu infinitivul în *-ură*, *a înfășura*, poartă la coniunctivul prezent accentul pe radical, ca în etimon: lat. *infasciolo*, *-ăre* (vezi CDDE, nr. 558), în „Să se înfășure“, în ms. 4389 (Lv., 13, 45 [44]).

6.8.1. Coniunctivul prezent, persoana a II-a singular a verbului *a mustra* este *să mustrii* (Lv. 19, 17; în BB: „Să mustri“; în ms. 4389: „Să mustrezi“).

6.8.2. Verbul *a adaoge*, de conjugarea a III-a, are la coniunctiv prezent forma etimologică *să adaugă*, în ms. 4389 (Lv., 6, 5, 16). De la verbul *a ucide*, coniunctivul prezent, persoana a III-a, singular și plural, este *să ucigă*, în ms. 4389 (Lv., 20, 2, 15; 24, 14, 16); cf. ST. L. EX., p. 23-24, II.6.9.0. Tot în ms. 4389, verbul *a slobozi* are la coniunctiv prezent, persoana a III-a, atit desinența *-ă*, (*să*) *sloboază* (Lv., 14, 7), cit și *-e*, (*să*) *sloboaze* (Lv., 16, 10).

6.8.3. Coniunctia *și*+coniunctivul prezent, persoana a III-a, singular și plural, în vorbirea directă, este prezentă în cartea *Proclia*, din BB și din ms. 45: „Grăiește cătră Aaron, frate-tău, și nu între preste tot ceasul la sfinț“ (Lv., 16, 2; în ms. 4389: „Și-i zi să nu între“). Construcția este calchiată după gr. καὶ μὴ εἰσπορευέθω (vb. εἰσπορεύω 'faire entrer'; εἰσπορεύομαι 'entrer'); în BB: „Și păziți“ (Lv., 22, 31; în ms. 4389: „Să păziți“), după gr. καὶ φυλάξτε. Cf. ST. L. FAC., p. 79, II. 6.9.1.; ST. L. EX., p. 24, II. 6.9.1.

6.9.0. Condiționalul-optativ. Auxiliarul de condițional-optativ, prezent, persoana a III-a, singular și plural, este, uneori, *ară* sau *are*: „Ca cind n-ară fi ei“, în ms. 4389 (Lv., 26, 43); în ms. 45, *are*: „Ca cindu n-are fi ei“ (*ibid.*); „Ca cindu are fugi de la război“ (Lv., 26, 36). Varianta actuală *ar* este prezentă în BB, în exemplele precedente (Lv., 26, 36, 43).

6.9.1. Condiționalul alcătuit din optativul verbului *a fi*+verb la gerunziu se întâlnește o singură dată în ms. 4389: „Și vor fugi ca cind ară fi fugind de războiu“ (Lv., 26, 36). Valoarea este de condițional-optativ prezent: 'ar fugi', cum rezultă din comparația cu pasajul corespunzător din BB și din ms. 45. Avem a face cu o construcție de tipul celor discutate mai sus, II. 6.4.0. Această formă perifrastică are și valoare de prezumtiv.

6.10.0. Imperativul. Pot fi menționate formele: *ado !*, în BB și în ms. 4389 (Lv., 9, 2), și *adu !*, în ms. 45 (*ibid.*).

6.11.0. Infinitivul precedat de *a*, în ms. 4389: „Să vă fie voao această lege vécinică a vă ruga pentru feciorii lui Israil“ (Lv., 16, 34), față de construcția cu coniunctivul: „Ca să vă rugați, din BB și din ms. 45 (*ibid.*).

6.12.0. Gerunziul, precedat sau urmat de o formă verbală a aceluiași radical, de tipul *zise zicind* sau *văzind văzui*, care alcătuiesc așa-numitele construcții intensive, calchiate în greacă din ebraică, sint des-

tul de numeroase în cartea *Preoția*. Unele exemple pot fi văzute în studiile precedente: ST. L. FAC., p. 81, II. 6.13.0.; ST. L. EX., p. 24, II. 6.13.0. Pentru cartea de față, trimitem la capitolul dedicat calculurilor lingvistice, p. 25, IV. 2.1.0. urm.

7. ADVERBUL

7.1.0. Adverbul *atunce* este semnalat o singură dată în BB (Lv., 26, 34); varianta *atuncea* cunoaște în același text un număr de 5 ocurențe.

7.2.0. Adverbul *atunciș* (<*atunci* +*și*) 'chiar atunci' este prezent în ms. 4 389 (Lv., 26, 43).

7.3.0. Adverbul *de-acii* 'apoi', 'după aceea' se întâlnește numai în ms. 4 389 (Lv., 11, 32; 14, 19 [20]; 17, 15; 25, 30, 41; 26, 18, 21).

7.4.0. Adverbul *fieștecînd* 'permanent', 'pururea' se întâlnește în ms. 4 389: „Răscumpărarea lor fieștecînd va fi“ (Lv., 25, 31).

7.5.0. Varianta *înăuntru* este caracteristică pentru BB și ms. 4 389, pe cînd în ms. 45 este folosită varianta *înlontru* (Lv., 6, 30; 11, 33, 33; 14, 48; 16, 2, 3, 15, 27, 28; 18, 9). Pentru detalii privind etimologia și repartiția teritorială, vezi ST. L. EX., p. 25–26, II. 7.21.0. Cf. și G. Ivănescu, *ILR*, p. 317.

7.6.0. Adverbul *întru* 'în mijlocul' (<lat. *in*-*tro* 'id') în: „Voiu umbla întru voi“, în BB (Lv., 26, 12; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

7.7.0. Locuțiunea adverbială *în toată vremea* 'pururea', 'întotdeauna' apare în ms. 4 389 (Lv., 25, 32).

7.8.0. Adverbul *mainte* 'înainte (ca, de)' este folosit în ms. 45 (Lv., 4, 21; 18, 30 etc.). Cf. ST. L. FAC., p. 82, II. 7.13.0.; ST. L. EX., p. 26, II. 7.33.0.

7.9.0. Adverbul *măcară* 'chiar de', 'chiar dacă', în BB: „Măcară de va și cură după necurăția ei“ (Lv., 15, 25; în ms. 45: „Măcar de“); în ms. 4 389: „Măcară or-de-fiște-ce va fi supt dînsul“ (Lv., 15, 19); vezi mai jos, II.9.2.0.

7.10.0. Adverbul (*în*) *ponciș* 'împotriva', în ms. 4 389: „De nu mă veș asculta..., ce vă veș pune în ponciș mie“ (Lv., 26, 14); „De veș umbla în ponciș“ (Lv., 26, 21). În BB și în ms. 45: în *curme* (*d*)*ziș* (Lv., 26, 21).

7.11.0. Adverbul *pururea*, în BB și în ms. 4 389 (Lv., 6, 13; 11, 42).

7.12.0. Adverbul cu *strîmbul* 'fals' în BB și în ms. 45 (Lv., 6, 5, 3; la fel în ms. 4 389, dar numai în 6, 5); *pre strîmbu* 'id.', în BB (Lv., 19, 12; în ms. 45 „Pre strîmbătate“).

7.13.0. Adverbul *tocma*, fără -i, în ms. 4 389: „Se umplea un an tocma“ (Lv., 25, 30).

8. PREPOZIȚIA

8.1.0. Prepoziția *a* (<lat. *ad*) apare în construcții cu valoare de genitiv sau dativ: „Fată a om preol“, în ms. 45 (Lv., 22, 12; în BB: „Fată de om preol“; în ms. 4 389: „Fata preolului“, *ibid.*); „De va da a om striin“, în ms. 45 (Lv., 22, 12; în BB: „La om strein“); „Fecior a fămēte israilteancă“, în ms. 45 (Lv., 24, 10; în BB: „Fecior de fămēte...“; în ms. 4 389: „Un fecior al unei muieri israiltēne“). Alteori, prepoziția *a* are valoare de 'pentru': „An a odihnă“, în ms. 45 (Lv., 25, 5; în BB: „An de odihnă“; în ms. 4 389: „An de răpaos“). Înaintea formelor de infinitiv, prepoziția *a* este prezentă în nenumărate locuri (vezi *Indicele de cuvinte de la sfîrșitul volumului*),

8.2.0. Locuțiunea prepozițională *dennașară de*, în ms. 4 389: „Dennașară de tabără“ (Lv., 16, 27; 24, 14, 23); „Dennașară de cetate“ (Lv., 14, 40, 45); „Dennașară de acoperemînt“ (Lv., 25, 3); și varianta cu -n-: „Denașară de tabără“ (Lv., 17, 3, 4). Pentru scrierea și, eventual, și rostirea cu -nn-, vezi ST. L. EX., p. 28, III.2.2.0.

8.3.0. Varianta *desupra* (= *deasupra*) este prezentă în tot textul ms. 4 389.

8.4.0. Prepoziția *dupre* cunoaște în BB, Lv., un număr de 5 ocurențe; varianta fără -r-, *dupe*, are o singură atestare (Lv., 2, 7); iar forma actuală, *după*, are 69 de ocurențe.

8.5.0. Prepoziția *pe* cunoaște în BB, Lv., un număr de 9 ocurențe, în timp ce varianta cu -r-, *pre*, este atestată în 567 de locuri.

8.6.0. Prepoziția *pren* este întâlnită în BB, Lv., într-un număr de 6 ocurențe; varianta fără -r- apare o singură dată (*penpregiur*), în ms. 45 (Lv., 22, 11); varianta actuală *prin* (<*pren*) nu este atestată.

8.7.0. Prepoziția *prespre* nu este atestată în BB, Lv.; varianta *preste* este cea mai des folosită, cunoscînd un număr de 82 de ocurențe; varianta actuală, caracterizată prin pierderea lui -r-, *peste*, este atestată în 9 locuri.

Se constată, așadar, în norma din BB o tendință de inovare, care constă din folosirea formelor fără -r- ale prepozițiilor *după*, *pe*, *pen* și *peste* (<*dupre*, *pre*, *pren*, *preste*). Norma literară actuală a acceptat trei din cele patru variante: *după*, *pe*, *peste*. În cazul *pren*, forma acceptată prezintă trecerea lui *e* + *n* la *i*: *prin*.

9. CONJUNCȚIA

9.1.0. Varianta *deaca* 'dacă' se întâlnește numai în textul ms. 4 389 (Lv., 6, 1, 4; 10, 19; 13, 58; 14, 37 [36], 41; 17, 34; 22, 12; 14 [16]; 25, 20, 30; 26, 18, 27, 43). În câteva cazuri, conjuncția *deaca* are nunață temporală: „Moartea celor 2 feciori ai lui Aáron deaca aduseră foc strein...și muriră“ (Lv., 16, 1; în BB: „...cînd aducea ei foc striin“); „Vișelul, sau oaia, sau capra, deaca se va naște, să fie 7 zile supt mămă-sa“ (Lv., 22, 27; în BB: „...după ce se va naște“); „Iar deaca veș seceră secerișul pămîntului“ (Lv., 23, 22; în BB: „Și cînd secerăți“). Cf. ST. L. EX., p. 27 II.9.3.0.

9.2.0. Conjuncția *măcară...măcară* 'sau... sau' 'ori...ori'; 'fie...fie', în ms. 4 389: „Măcară să va fi moștean, măcară vinetic, deaca va blestema numele Domnului, să moară“ (Lv., 24, 16).

9.3.0. Conjuncția cauzală *pentru căce* 'pentru că', în ms. 45: „Va curăți preutul casa, pentru căce s-au vindecă pipărea“ (Lv., 14, 48; în BB: *căce*; în ms. 4 389: *că*).

9.4.0. Conjuncția disjunctivă *or(i)...* *or(i)* 'sau...sau'; 'fie...fie', în ms. 4 389: „Și orce va cădea dentr-inselē pre cevaș și: vor muri necural va fi, or de va fi vas de lemn, ori hăină, or burduș, or sac, or fie ce vas în care se face lucru“ (Lv., 11, 32–34). În BB și în ms. 45: „Au de hăină, au de piele, au de sac“; în ms. 4 389: „Or vișel de va fi, ori oaie“ (Lv., 27, 26).

9.5.0. Conjuncția *să* 'dacă' apare în textul ms. 45 alături de conjuncțiile *de* și *dacă*. Fenomenul este un arhaism. Astfel, *să* 'dacă' se întâlnește în Lv., 2, 14; 5, 11; 22, 29; 25, 28, 52; 26, 3. În toate aceste ocurențe, textele din BB și din ms. 4 389 au conjuncția *de* 'dacă'. Totuși, conjuncția *să* este prezentă și în ms. 4 389: „Măcară să va fi moștean“ (Lv., 24, 16). Cf.

ST. L. FAC., p. 83, II.9.10.0.; ST. L. EX., p. 27, II.9.8.0.

9.6.0. Conjunctia și apare înaintea formelor verbale de conjunctiv prezent, persoana a III-a singular și plural, în vorbirea directă: „Și nu între' 'să nu între' (Lv., 16, 2, în BB și în ms. 45). Acest mod de întrebuintare a conjunctiei este calchiat după limba greacă. El a fost ilustrat cu mai multe exemple din cărțile *Facerea și Iesirea*. Cf. ST. L. FAC., p. 79, II.6.9.1.; ST. L. EX., p. 24, II.6.9.1.; vezi și mai sus, p. 13, II.6.8.3.

9.7.1. Conjunctia și este prezentă și înaintea unor verbe de la începutul propoziției principale, când aceasta este precedată de o condițională. Procedul este preluat în mod servil din limba greacă. În românește, acest și este de prisos, cum se poate vedea din exemplele următoare. În BB: „Iară de va rămînea pușintel den ani la anul iertării, și va socoti lui după anii lui“ (Lv., 25, 51; la fel în ms. 45, Lv., 25, 52), după gr.... και συλλογίζεται αὐτῷ κατὰ τὰ ἔτη αὐτοῦ [vb. συλλογίζομαι 'compter', 'calculer', viit., pers. a III-a sg. συλλογίζεται 'va socoti', precedat de conj. και]; „Iară de nu să va răscumpăra după aceasta, și va ieși întru anul slobodzeniei el și copiii lui“, în ms. 45 (Lv., 25, 54; în BB, la fel), după gr. και ἐξελύσεται [vb. ἐργουαι, viit. activ (mediu) ἐλύσομαι, cu prefixul ἐξ-; ἐξελύσεται 'va ieși']; în BB: „De vești umbra întru poruncile mele..., și voiu da ploaie voao în vremea ei“ [Lv., 26, 3-4; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „...da-voiu voaă ploaie... (fără și)], după gr. και δώσω τὸν ὕδρον ὑμῶν [vb. δίδωμι 'donner'; (ὅ) δέτω, -οῦ 'pluie'].

Construcția și +viitorul, precedată de o propoziție condițională, caracterizează sintaxa ms. 45, de unde a trecut și în BB. Modelul este preluat din grecește. Construcția nu se întâlnește în ms. 4389, care, și din acest punct de vedere, are o normă literară superioară, din perspectivă actuală, celorlalte două texte studiate.

9.8.0. Conjunctia disjunctivă *ver(i)...* *veri* 'sau...sau'; 'ori...ori' 'fie...fie', în BB: „Veri nemernic, veri de loc“ (Lv., 24, 16; în ms. 45: „Ver... veri“; în ms. 4389: „Măcară...măcară“).

III. FORMAREA CUVINTELOR

1. SUFIXE

1.1.0. Sufixul *-at* apare în derivatul adjectival *gropilat* <*gropilă* 'groapă (mică)', 'adincitură' <*groapă* + suf. *-ilă* (vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 328), în BB: „Vederea struncenăturii nu iaste *gropilată* den piele“ (Lv., 13, 32; la fel în 13, 30, 31, 34). Cuvîntul a fost preluat din ms. 45, unde el apare în aceleași locuri. În ms. 4389: „*Gropiloasă*“ (Lv., 13, 30 [29]).

1.2.0. Sufixul *-atec* se întâlnește în *roșiitec*, din ms. 4389: „Să nu mai cêrce preotul pentru pârul cel *roșiitec*“ (Lv., 13, 36). Forma *roșiitecă*, în ms. 45 și în BB (Lv., 13, 43).

1.3.0. Sufixul *-aș* se găsește în *porumbaș*, în BB: „Și va aduce den turturêle sau den *porumbași* darul lui“ (Lv., 1, 15; în ms. 45: „*Porâmbaș*“; în ms. 4389: „*Porumbi*“).

1.4.0. Sufixul *-ătate* apare în *păgînătate* 'neleguire', 'ticăloșie', în BB: „*Păgînătate* iaste“ (Lv., 18, 17; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Lucru de ocară iaste*“).

1.5.0. Sufixul *-ășie*, variantă a lui *-oșie*, se întâlnește în *chelbășia* [cf. *chelboșie*, la G. Pascu, *Suf.*

rom., p. 180 (după *armășie*, *gingășie*, *plutășie*); dacă însă radicalul este *chelbaș* (<tc. *kelbaș*, vezi mai jos, p. 23, IV. 1.7.2.), atunci avem a face numai cu suf. *-ie*], în ms. 45: „*Iată vederea pipării... întru pleașe au întru chelbășia* lui ca un chip de *stricăciune*“ (Lv., 13, 43; în BB: „*Tircăvirea* lui“; în ms. 4389: „*Chielbășia*“, Lv., 13, 42, 42, 43). Cf. p. 24, IV. 1.7.3., *chelbășie*.

1.6.0. Sufixul *-că*, în *păsăruică* (<*păsăruie* <*pasăre* + *uiu*, *-uie*), în ms. 45: „Și va junghea o *păsăruică* într-un vas de lut“ (Lv., 14, 50); tot în ms. 45: *păsăruicii* (Lv., 14, 52).

1.7.0. Sufixul *-ciune* este prezent în derivate ca: *albiciune* (<a *albi*), în BB: „*Pârul s-au premenit în albiciune*“ (Lv., 13, 4; în ms. 45, la fel); *pingări-ciune* (<a *pingări* 'maculo', 'polluo'), 'pingărire', 'chese improprie', în BB și în ms. 45 (Lv., 7, 8; 13, 44; în ms. 4389: „*Spurcăciune*“).

1.8.0. Sufixul *-(e)ală* apare în *rumăgală* (<a *rumega*), în ms. 45: „*Cămila...nu aduce rumăgală*“ (Lv., 11, 4; și: 11, 3, 5, 6, 7).

1.9.0. Sufixul *-ic*, în *moșteanic* 'autohton, pămîntean, membru al poporului israelitean, în opoziție cu veneticul (*prislețul*, *nemernicul*) și străinul', alcătuit din *moștean* (<vsl. *moštinŭ*; bg. *mošten* 'puternic'; 'stăpîn') + suf. *-ic*, în ms. 4389: „Și nice un lucru să nu faceți, nice *moșteanic*, nici *veneticul* carele lăcuiește la voi“ (Lv., 16, 29).

1.10.0. Sufixul *-llă*, în derivatul *gropllă* (<*groapă*), în BB: „*Gropille înverzind au roșind*“ (Lv., 14, 37; în ms. 45: „*Gropllă înverzindu au rușindu*“; în ms. 4389: „*Gropille înverzind sau rușind*“).

1.11.0. Sufixul *-ime*, în *bătrîtime* 'totalitatea celor bătrîni', în BB (Lv., 9, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Bătrîtii*“).

1.12.0. Sufixul *-ință* apare în derivate ca: (pl.) *ostenințe* 'osteneli' (<a *osteni*, *ostenesc* + *-ință*, ca *dorință*, de la *doresc*; *năzuință*, de la *năzuiesc*; vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 44), în ms. 4389 (Lv., 25, 46); *sălășuînță* (<a *sălășlui*, *sălășluiesc*), în ms. 4389 (Lv. 3, 17).

1.13.0. Sufixul *-oare*, în *cursoare* (a) 'scurgere' (format ca *mulsoare*, de la a *mulge*, avînd ca model pe *sudoare*, *dulcoare* etc., vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 50), în BB și în ms. 45 (Lv., 15, 2, 3, 3); *cursorit*, în BB și în ms. 45 (Lv., 15, 3, 25, 26). În ms. 4389: *cūrăre* (Lv., 15, 2, 3). După CDDE, nr. 459, cuvîntul românesc ar fi continuator direct al lat. *cursoria*, *-am* <*cursorius*, *-a*, *-um* 'de course'.

1.14.0. Sufixul *-os*, *-oasă* apare în derivatul *gropiloasă*, în ms. 4389: „Și va fi vederea mai *gropiloasă* decît *pielea*“ (Lv., 13, 30 [29]). În BB și în ms. 45: „*Gropilat*“. Deoarece ms. 4389 a fost redactat între cca 1665-1680, prima atestare a cuvîntului *gropilos*, anume 1688 BIBLIA (vezi H. Tiktin², DRG, s.v.), trebuie modificată cu cîțiva ani.

1.15.0. Sufixul *-el* apare în *pușintel*, din BB (Lv., 25, 51). Sunetul *-t-* a provenit din încrucșarea dintre *pușinel* + *mititel* (cu variantele *micutel*; *mitutel*; *micușel*) (vezi A. Scriban, *Dicț.*, s.v.).

1.16.0. Sufixul *-ură* se întâlnește în: *curșură* 'scurgere', în BB (Lv., 15, 2; după G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 63, și după CDDE, nr. 460, cuvîntul românesc ar fi continuator direct al lat. *cursoria*, *-am* 'course'); *rumegătură* (<*rumegat* + *-ură*; vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 58), în BB (Lv., 11, 3, 26); *rumăgătură*, în BB (Lv., 11, 4, 4, 6, 7); și în ms. 4389, *rumegătură* (Lv., 11, 3, 5, :); *secerătură* 'seceriș', 'acțiunea de a secera', în ms. 4389 (Lv., 19, 9); *strînsură* 'adunare', în ms. 4389 (Lv., 8, 3; 16, 17; 24, 14, [16], 23).

2. PREFIXE

2.1.0. Prefixul *in-* (*im-*) nu apare în: (*va*) *mulți*, în BB (Lv., 25, 16); (*au*) *negrit*, în ms. 4389 (Lv., 13, 6); *negrită*, în BB (Lv., 13, 21); (*va*) *plini*, în BB (Lv., 8, 33); *semnare*, în ms. 4389 (Lv., 25, 15 [14]; în BB și în ms. 45: „*Insemnare*”); (*au*) *ținsu*, în BB (Lv., 14, 44; în ms. 45: „*Întinsu*”); (*s-au*) *împlat*, în ms. 45 (Lv., 10, 19; în BB și în ms. 4389: „*Întimplat*”).

2.2.0. Prefixul *ne-* se întâlnește în: (*vefi*) *neasculta*, în BB și în ms. 45 (Lv., 26, 15); *necurărea*, în ms. 4389 (Lv. 15, 28); *necurăția*, în ms. 4389 (Lv., 15, 26); *nejtrivită*, în BB (Lv., 19, 7; în ms. 45: „*Nejtrivuit*”); *nerăvârsindu-se*, în ms. 4389 (Lv., 13, 32).

IV. VOCABULARUL

1. CUVINTE PROPRII LIMBII ROMÂNE VECHI. CUVINTE PUȚIN CUNOSCUȚE SAU PĂSTRATE ÎN ANUMITE ARII DIALECTALE. PRIME ATES-TĂRI

1.1.0. Elemente latine din fondul moștenit.

Sînt grupate în acest subcapitol o serie de cuvinte de origine latină devenite arhaisme sau regionalisme. De asemenea, sînt consemnate unele cuvinte care cunosc în cele trei texte studiate prima lor atestare în româna scrisă.

1.1.1. *afund* 'adînc' este prezent în toate cele trei texte studiate, dar, foarte probabil, a fost preluat în BB din ms. 45. În acest din urmă text, apare varianta cu *-u*: *afundu* (Lv., 13, 3, 4, 21, 25; 14, 37); (fem.) *afundă* (Lv., 13, 20). În BB, Lv., cuvîntul cunoaște tot 6 ocurențe, aceleași ca în ms. 45. Dar în ms. 4389, el nu apare în locurile menționate din ms. 45, ci este folosit, cu forma *afund*, în Lv., 13, 26, 31. În cele trei cărți studiate, se întâlnește verbul *a afunda* (<lat. *affundare*) în BB: (*să*) *afundară* (Ex., 15, 5, 10); *au afundat* (Ex., 15, 10); în ms. 45: (*să*) *afundară* (*ibid.*); *afundă* (Ex., 15, 4); în ms. 4389: „*Afundară în adînc*” (Ex., 15, 5).

Prezența adj. *afund* în BB, în loc de *adînc* (<lat. *aduncus* sau *adancus*), se explică prin influența textului milescian (ms. 45). În acesta din urmă, adj. *afund* trebuie considerat ca unul din acele ardelenisme care îi conferă acestui text o notă caracteristică. El se alătură unor cuvinte sau variante fonetice ca *janc*, vb. *a jăncui*; *făină*; vb. *a știupi* 'a scuipa'; *vinars* (vezi ST. L. FAC., p. 67–68 I.3.23.0.; p. 90–92, IV. 1.5.2.; ST. L. EX., p. 15, I. 3.14.4.; vezi mai sus, p. 7–8, I. 3.12.0.), care trimit spre graiurile populare de dincolo de Carpați, Adj. *afund* caracterizează graiurile românești din Transilvania propriu-zisă, din Banat, Crișana și Maramureș, pe cînd *adînc* este atestat într-o arie unitară situată la răsărit și la sud de Carpați (Bucovina, Moldova, Dobrogea, Muntenia și Oltenia; probabil în Basarabia există același termen); vezi ALR SN, III, h. 837, (*apă*) *adîncă*, care nu conține răspunsurile din Basarabia și din Bucovina de nord. În punctele 2 și 833, aflate la zona de interferență a celor două arii, au fost înregistrate ambele cuvinte: *adînc* și *afund*.

1.1.2. *brîncă* 'labă (la animale)' (<lat. *branca*), 'Pfote', în ms. 4389: „*Tot cela ce va umbla pre brîncă*” (Lv., 11, 27; pe margine, de aceeași mină: „*Pre mîini*”). Sensul 'mină' al cuvîntului *brîncă* reprezintă un arhaism, care se păstrează astăzi în graiul crișean.

1.1.3. *caie* 'un fel de șoim rapace (*Milan royal*)' (<lat. *gais*, *-am*), în BB: „*Și șorlța și caia și cîte-s asemenea ci*” (Lv., 11, 14; la fel în ms. 45 și în ms. 4389). În locul primei atestări date în H. Tiktin², DRG, s. v., anume 1688 BIBLIA, trebuie pus cea 1665–1680, cînd a fost realizată traducerea ms. 4389.

1.1.4. *coș* 'acnee, bubuliță cu puroi, pe piele' (<lat. *cosus*; pl. *cosi* > *coși*, de la care s-a refăcut un sg. *coș*), în BB: „*Coș iaste*” (Lv., 13, 39; în ms. 45: „*Coși sintu*”; în ms. 4389: „*Coș iaste*”). Prezența cuvîntului în ultimul text schimbă data primei atestări: cea 1665–1680, față de 1688, din H. Tiktin², DRG, s. v.

1.1.5. *cîrăre* 'scursură', 'secreție (patologică) a corpului' (inf. vb. *a cîra*), în ms. 4389: *cîrăre* (Lv., 15, 2, 3); *cîrărea* (Lv., 15, 2, 3, 15, 19, 20, 25, 25, 30, 33); *cîrării* (Lv., 15, 3, 26); *necurărea* (Lv., 15, 28); termen caracteristic pentru ms. 4389.

1.1.6. *a cîra* 1. 'a (se) scurge', 'couler (en parlant des sécrétions de l'organisme)' (<lat. *curro*, *-ere*, **cursi*, *cursum*) este atestat în toate cele trei texte studiate: *cură*, în BB, Lv., în 12 ocurențe, în ms. 45 în 2 ocurențe (Lv. 15, 25, 25), în ms. 4389, 1 ocurență (Lv., 15, 25); (*va*) *cură*, în BB și în ms. 45, cîte o ocurență (Lv., 15, 25), în ms. 4389, 5 ocurențe (Lv., 15, 9, 25, 25, 32, 33); *curînd*, în BB și în ms. 45 (Lv., 15, 3, 10).

2. 'a curge (despre lichide)', în BB: „*Pămînt care iaste curînd laple și miere*” (Lv., 20, 24); în ms. 45: „*Pămîntul carele iaste de cură...*” (*ibid.*); în ms. 4389: „*Pămîntul den care cură...*” (Formele noi, cu *-g*, *-g* (*-ge*, *-gi*), ale verbului *a curge* [forme create pe cale analogică, după *merg*, *șterg*, cu perfectul și participiul (*am*) *mers*, (*am*) *șters*]) nu apar în cele trei texte studiate. Inovația este pe cale de realizare, pentru că în BB apare forma de infinitiv lung substantivat: *curgere* (vezi cuvîntul următor).

1.1.7. *curgere* 'scursoare', 'secreție (patologică) a corpului' (inf. vb. *a curge*), în BB: „*Și s-au înfrînt în curgerea lui*” (Lv., 15, 33; în ms. 45: „*Cursul*”; în ms. 4389: „*Curărea*”).

1.1.8. *cursoare* 'secreție (patologică) a corpului', 'gonoree', în BB și în ms. 45 (vezi mai sus, p. 15, III. 1.13.0.)

1.1.9. *cursură* 'secreție (patologică) a corpului', în BB (Lv., 15, 2) (vezi mai sus, p. 15, III. 1.16.0.).

1.1.10. *fiat* (vezi ST. L. FAC., p. 94, IV. 2.2.26.; ST. L. EX., p. 29, IV. 1.1.7.). Termenul este caracteristic pentru BB, text în care nu apare sinonimul mold. *mai*. Acesta este folosit în ms. 45, Lv., într-un număr de 4 ocurențe (Lv., 3, 10, 15; 8, 16; 9, 10). Dar copistul muntean al acestui text l-a înlocuit pe *mai* prin *fiat* în alte 5 ocurențe (Lv., 3, 4; 4, 9; 7, 4; 8, 24; 9, 19).

1.1.11. *funicel* 'furuncul', 'ulcération', 'clou' [<lat. *furuncellus*, *-um* (=lat. clas. *furunculus*), vezi CDDE, nr. 692], în BB: „*Om la care va fi într-însul rîie sălbată, sau funecei*” (Lv., 21, 20; în ms. 45 și în ms. 4389: „*Funicei*”).

1.1.12. *ie* 'vîntre, partea de jos a pîntecelui', 'bas-ventre', 'abdomen', 'flanc', 'aine', 'hanche' (<lat. *ilia*, neutru pl., devenit feminin sg.), în ms. 4389: „*Și grăsimia de pre dîșii [rinichi] și ce iaste la ie*” (Lv., 3, 4, 10; pe margine, de aceeași mină, este adăugat sinonimul *dășărturi*); „*Și luă Moisei seul și șalele cu iile*” (Lv., 8, 25); „*Șalele cu iile*” (Lv., 9, 19).

1.1.13. *a îngemăna* 'a avea copita despiciată (despre unele ramegătoare)' (<lat. *ingeminare* 'redoubler', *répéter*; vezi CDDE, nr. 725) este atestat pentru prima dată în ms. 45 (cca. 1665–1685): „*Penru că nu aduce ramăgală și copită nu îngemănă*” (Lv., 11, 4; în BB: „*Copita nu-i iaste despiciată*”). În H. Tiktin², DRG, s.v., prima atestare este din BB (1688), *Deuteronomul*.

1.1.1.4. a (se) îngreca 'a deveni gravidă' (<lat. *ingrēvīco, -āre*), în BB: „Fămēta care se va îngreca și va naște făt” (Lv., 12, 2; în ms. 45: „...va naște feți”; în ms. 4389: „Măiere carea va îngreca”) Cf. ST. L. FAC., p. 85, IV. 1. 1.11.; ST. L. EX., p. 29, IV. 1.1.12.

1.1.15. a implăta 'a sădi, a planta' (<lat. *implantare*; vezi CDDE, nr. 1 411) este atestat numai în ms. 45: „Și veți implăta tot lemnul de mncal” (Lv., 19, 23; în BB și în ms. 4389: „Veți sădi”). Grafia *impl-* se întâlnește în multe alte exemple din acest text (în *părat* etc.). Demnă de remarcat este absența nazalei *-n-* din grupul *-nt-*: *-plnt-*. S-ar putea să fie o scăpare de copist.

1.1.16. măruntăie 'entraille' (<lat. *minūalia*), în ms. 4389, în forma *măruntăi*: „Toală grăsimă carea iaste în măruntăi” (Lv., 3, 3); „La măruntăi” (Lv., 3 10; 4, 8).

1.1.17. mēser 'sărac' (<lat. *mīsēr, -rum*), în ms. 45: „De va fi mēser fratele tău” (Lv., 25, 25; la fel în 25, 35). Cf. ST. L. EX. p. 30, IV. 1.1.18.

1.1.18. miea (<lat. *agnēlla*), vezi cuvântul următor.

1.1.19. micoară (<lat. **agnēlliola*, influențat de *mīel*; vezi CDDE, nr. 1 101), în BB: „Și va aduce... parte fămească de la oi, micoară, sau vătui de capre” (Lv., 5, 6; în ms. 45: „Cirlăniță”; în ms. 4389: „Miea”). Judecând după datele din H. Tiklin², DRG, s. v., și din DLR, se pare că forma *micoară* este atestată pentru prima dată în acest text (1668).

1.1.20. mișel, adj. și subst. [*<lat. mīsēllus <mīsēr 'rău, păcătos, slab'; (lat. med.) 'lepros', 1. 'sărac', în ms. 4389: „Să le lăsa! [spicele] săracului, și mișălului, și streinului” (Lv., 23, 22). 2. 'lepros', în ms. 4389: „Om mișăl iaste, cu pingăriciune să pingărească preolul pre capul lui, mișălie iaste” (Lv., 13, 44; în ms 45: „Om strical”; în BB: „Om strical”; mișălul 'leprosul', în ms. 4389: „Mișălul pre carele iaste mișălia” (Lv., 13, 45 [44]; mișălului, în ms. 4389: „Aceasta iaste lēga mișălului” (Lv., 14, 2).*

1.1.21. a (se) mișeli 'a deveni leproș' (<*mișel*), în ms. 4389: „Și ranele și sēmnele celor ce se vor mișăli” (Lv., 14, 56). Sens neînregistrat în H. Tiklin², DRG, s. v. și nici în DLR.

1.1.22. mișălie 'lepră' (<*mișel 'leproș'*), în ms. 4389: „Incepătura de mișălie” (Lv., 13, 2; pe margine, de aceeași mână: „Pentru mișălie”); *bubă de mișălie* (Lv., 13, 2, 20 [19], 22, 30 [29], 44); *mișălie adevărată* (Lv., 13, 51, [54]); *mișălie* (Lv., 13, 8 [9]; 14, 7, [35]); *buba mișăliei* (Lv., 13, 3, 4, 8, [9], 27; 29; 14, 34, 36); *lēga mișăliei* (Lv., 14, 57); *semmul mișăliei* (Lv., 14, 48); *mișălia* (Lv., 13, 6, 13, 23, 45 [44]).

1.1.23. a minca 'a rămîne' (<lat. *maneo, -ēre*), în ms. 4389: „Să nu miee simbria argalului tău la tine pândă a dooaă zii” (Lv., 19, 13).

1.1.24. mortăcină (și *mortăcine*) 'mortăciune', 'hoit', 'slirv', 'cadavru' [<lat. (adj.) *mortīcinus, -a, -um*, folosit inițial și în românește ca adjectiv: *carne mortăcină*; vezi CDDE, nr. 1 177], numai în ms. 4389: *mortăcina* (Lv., 11, 40); *mortăcină* (Lv., 5, 2; 7, 24; 11, 34 [35]; 17, 15); *mortăcini* (Lv., 5, 2, 2; 22, 8); *mortăcinile* (Lv., 11, 8, 11, 24 [25], 25 [26], 26, 29, 32; 35, 36, 38). Sub influența lui *mortăciune*, a apărut forma de decl. a III-a *mortăcine*: „*Mortăcinea lor*” (Lv., 11, 37). În ms. 4389 nu lipsește însă varianta în *-iune*, *mortăciune*. Aceasta din urmă este prezentă în BB, în 21 de ocurențe, precum și în ms. 45, în cam tot atâtea.

1.1.25. noatep 'miel de un an' (<lat. *annōlinus*), în ms. 4389: „Noaten den oi cite de un an” (Lv., 14, 10 [9]).

1.1.26. pecinginos (<lat. **petīgīnosus, -a, -um = impetīgīnosus*, influențat de *pecingine*; vezi CDDE, nr. 1 365), în ms. 45 (Lv., 21, 19), care, datind din cca 1665–1685, conține prima atestare a acestui cuvânt.

Din ms. 45, termenul a fost preluat în BB (*ibid.*) și în ms. 4389.

1.1.27. rănichi (<lat. *renīculus*), termen caracteristic graiurilor populare sudice, apare în BB și în ms. 4389, în timp ce în ms. 45 echivalentul este *rărunchi*. În cartea *Leviticul*, BB, *rănichi* cunoaște un număr de 14 ocurențe. Acest termen este însă prezent și în ms. 45 (Lv., 8, 24; 9, 19), fiind introdus de copistul muntean Dimitrie din Cîmpulung. Cf. ST. L. EX., p. 30, IV. 1.1.24.

1.1.28. rărunchi (<lat. *renūculus*), în ms. 45: *rărunchi* (Lv., 3, 4); *rărunchii* (Lv., 3, 4, 10, 15; 6, 34; 8, 16; 9, 10); *rărunchelē* (Lv., 3, 10, 15). Vezi cuvântul precedent; cf. ST. L. EX., p. 30 IV. 1.1.25.

1.1.29. rîncaci 'cu un singur testicul', 'castrat pe jumătate' [foarte probabil <lat. *ramīcosus* 'care are hernie' >*rīncos* (cf. olt. *rīnc*); cu substituție de sufix; vezi CADE, s. v.], în ms. 4389: „Omul... care... va fi rîncaci” (Lv., 21, 20; în BB și în ms. 45: „Cu un coiu”, traducîndu-l pe gr. (δ) *μόνορχος, -ωος* 'qui n'a qu'un seul testicule'. Cuvîntul *rîncaci* cunoaște în ms. 4389 (cca 1665–1680) prima sa atestare scrisă. Ea este mai veche decît cea dată în H. Tiklin², DRG, s. v.: 1722.

1.1.30. a seure (<lat. *excurro, -ēre*), în BB: „Rămășița singelui va scură pre fundul jrlăvnicului” (Lv., 5, 9; în ms. 4389: „Să-l scură” (Lv., 5, 9); în ms. 45: „Va cură” (*ibid.*)).

1.1.31. soartă 'sorț' (<lat. *sōrs, sōrtis*), vezi mai sus, p. 8, II. 1.2.3.

1.1.32. sort, vezi mai sus, p. 8. II. 1.2.3.,

1.2.0. Elementele latine savante

1.2.1. altar 'jertfelnic (în templul evreiesc)', în ms. 4389 (<lat. *altarius*). Cf. ST. L. FAC., p. 58–59, I. 3.6.2.; ST. L. EX., p. 30, IV. 1.2.1.

1.2.2. agru 'ogor', 'țarină', 'pămînt cultivat' (lat. *ager, agrum*), numai în ms. 4389: *agru* (Lv., 27, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24); *agruile* (Lv., 27, 22). Cf. ST. L. FAC., p. 85, IV. 1.1.1.; ST. L. EX., p. 30, IV. 1.2.2.

1.2.3. efođ 'haină preoțească de ceremonie, fără minci, purtată peste umeri' [<lat. *ephod* <ebr. *aphad*; echivalentul grecesc este (ἵ) *ἐπιμαύς, -ίδος* 'vêtement porté sur les épaules', la rîndul său un „Semitism” (H. Frisk, GEW, II, p. 1 148)], în ms. 4389: „Și-l încinsc cu briul efođului” (Lv., 8, 8). Cf. ST. L. EX., p. 31, IV. 1.2.6. bis.

1.2.4. latin (<*latinus*), în sintagma *la latini* 'în textul latinesc al Bibliiei', în ms. 4389: „*La latini cap 6*” (Lv., 7, 1; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mână); „*La latini: 30*” (Lv., 27, 16; cuvinte adăugate pe margine, de aceeași mână).

1.2.5. soțietate 'întovărășire', 'asociere', 'legătură' (<lat. *societas, -ātis* 'id.'), în ms. 45: „*Sufletul carele va greși și neascultîndu nu va asculta porăncile Domnului și va minți cătră aproapele-ș, au intru zălojire, au pentru soțietate, au pentru jec*” (Lv., 6, 2; pe margine, de aceeași mână: „*Suflet minciunos*”); în ms. 4389: „*Sufletul deaca va greși și negrijînd nu va băga seamă de porăncile Domnului și va minți cătră vecin pentru zălojire, sau pentru soțietate, sau pentru jah*” (*ibid.*); în BB: „*Pentru soțiere*” (*ibid.*). Atestarea cuvîntului *soțietate* din ms. 45 și din ms. 4389 este mai veche cu mai bine de o sută de ani (cca 1665–1680) decît cea din H. Tiklin², DRG, s. v. (1783). Folosirea lui i se atribuie lui Nicolae Milescu; cuvîntul apare și într-o altă scriere a acestuia, anume în *Mintuirea păcătoșilor* [vezi N. A. Ursu, *O traducere necunoscută a lui Nicolae Milescu*, în „Cronica”, XXI, 1986, nr. 44, p. 5; cf. și N. A. Ursu, NOI INFORM. (V), p. 470]. Sub aspect fonetic, prezența africateri *-f-*, în *soțietate*, este explicabilă prin rostirea grupul lat. *-cie-* ca *-fie-* în țările vecine, cum sînt Ungaria și Polonia, precum și în țările germane. Mai greu de admis este o

influență din partea cuvintului românesc, moștenit din latină, *sof* (<lat. *socius*) + *ie*, *sofie*), 'societate', 'comunitate', 'soț', 'companion', 'camarad', sau a cuvintului *sofiire* 'id.' (<*sof* + suf. verbal -i : a *sofii*, -ire), care circula, de asemenea, în epocă. Un derivat de la *sofie* cu sufixul -*dlate*, pe teren românesc, nu este, de asemenea, posibil. Cf. *Comentarii*, 6, 2.

1.2.6. *struț* [<lat. med. *struthio* (vgr. στρουθίων) > it. *struzzo*], în toate cele trei texte: *struțul* (Lv., 11, 15).

Adăugăm la acest capitol cuvintul *pălărie*, de origine italiană (<it. *cappello*, *cappelleria*), atestat în ms. 4 389 : „Și le puse pălării în cap” (Lv., 8, 13). Cf. ST. L. EX., p. 31, IV. 1.3.3. Cuvintul *pălărie* este atestat pentru prima dată în ms. 4 389 și în ms. 45.

1.3.0. Elemente slave

Alături de cuvintele slave mai rare, sînt luate în considerație și unele elemente de origine slavă (veche slavă, slavonă, ucraineană etc.), care, deși nu pun probleme etimologice sau semantice deosebite, cunosc în textele studiate prima lor atestare în româna literară.

1.3.1. *băbiță* 'pelican', 'babcă' (<vsl. *babica*, diminutiv din *baba* 'pelican'), în BB : „Și struțul, și bogza, și băbița, și cîte-s asemene ei” (Lv., 11, 15; în ms. 45 : „*Bateca*”; în ms. 4 389 : „*Ciuhul*”). Echivalentul grecesc este (δ) *λάρος* 'Name eines gefräßigen Seevogels, viell. „Möwe” (H. Frisk, *GEW*, I, p. 86). Termenul *băbiță* este atestat pentru prima dată în BB, 1688.

1.3.2. *basnă* 'poveste', 'scornitură', 'lucru neadevărat' (<vsl. *basni* 'fabulă'), în ms. 4 389 : „Să nu urmați celor de grădese den pintece basne” (Lv., 19, 31); „*Sufletul care va urma basnelor celor den pintece*” (Lv., 20, 6).

1.3.3. *batecă* 'pelican' (<ucr., rus. *batka*; bg. *babka* < *baba* 'pelican'), în ms. 45 : „Și struțul, și boaghea, și *batecă*” (Lv., 11, 15; în ms. 4 389 : „*Ciuhul*”). Ca și termenul *băbiță*, care-i din aceeași familie (vezi mai sus, sub 1.2.1.), *batcă* avea în greacă drept echivalent pe (δ) *λάρος*, care denumea, probabil, un fel de pescăruș. În versiunea latinească : *larus* 'pescăruș'. Cuvintul *batcă* 'pelican', 'o pasăre de mare, lacomă' cunoaște în ms. 45 (cca 1665—1685) prima sa atestare în limba română literară. Data este cu mult mai veche decît cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s. v. : 1825.

1.3.4. a *băsnui* 'a povesti neadevăruri' (<*basnă* + suf. -ui; cf. și a *băsnii* <vsl. *basniti*), în BB : „Nu urmați celor ce băsnuiescu den pintece” (Lv., 19, 31; în ms. 45 : „*Grădescu*”; în ms. 4 389 : „*Grădese*”); „*La cei a ce băsnuiescu den pintece*” (Lv., 20, 6). Sintagma *cel ce băsnuiește* (*grădiește*) din *pintece* este folosită pentru a traduce gr. (δ) *ἔγγαστρομύθος*, -ου 'ventriloque'; 'devin'; în lat. : *magus* 'vrăjitor'; vezi mai jos, p. 31, IV. 2.1.83.

1.3.5. *boiarin* (și : *boiar*) (<vsl. *boljarinŭ*) 1. 'căpetenie', 'print', 'șef', în ms. 45 : „*Iar să va greși boiarinul*” (Lv., 4, 22; în BB : „*Boiarinul*”; în ms. 4 389 : „*Boiar*”). Acest sens este calchiat după gr. (δ) *ἄρχων*, -ωντος 'chef'; el este atestat și în alte scrieri românești din epoca veche (vezi *DA*, s. v.). 2. 'idolul Moloh', 'idol', în ms. 45 : „*Să nu dai să slujască la boiarin*” (Lv., 18, 21; în BB : „*La boiarin*”; în ms. 4 389 : „*Domnului idolului*”; pe margine, de aceeași mină : „*Lui Moloh*”); în BB : „*Carele va da den sămînța lui la boiari cu moarte să să omoară*” (Lv., 20, 2; în ms. 45 : „*La boiarin*”; în ms. 4 389 : „*De va da semînța lui să slujască Domnului idolului*”; pe margine, de aceeași mină : „*Lui Moloh*”); în BB : „*Pentru că den sămînța lui au dat boiarinului*” (Lv., 20, 3; în ms. 45 : „*Boiarinului*”; în ms. 4 389 : „*Lui Domnului idolului*”; pe margine, de aceeași mină : „*Lui Moloh*”). La fel, în versetele următoare, 4 și 5, din cap. 20, Lv. În ms. 45, apar și variantele *boiarenului* (Lv., 20, 4) și *boiarini* (Lv., 20, 5). Sensul 2. este calchiat și el după gr. (δ) *ἄρχων*, -ωντος 'chef'. La rîndul său, cuvintul grecesc reprezintă o calchiere a

cuvintului ebraic *Moloh*, al cărui sens inițial, ca apelativ, era 'rege', 'șef suprem'. Cf. *Comentarii*, 18, 21; vezi mai jos, p. 21 IV. 1.4.18.; p. 26 IV. 2.1.21.

1.3.6. *boz* 'idol' (<vsl. *bozi*, pl. de la *bogŭ*), în BB : „*Oasele bozilor voștri*” (Lv., 26, 30; în ms. 45 : „*Chipurilor*”; în ms. 4 389 : „*Idolilor*”); în ms. 45 : „*Daruri bozului lor ei aduc*” (Lv., 21, 6; în BB : „*Dumnezeului*”; în ms. 4 389 : „*Dumnezeului*”). Cf. ST. L. EX., p. 86, IV. 1.2.1.; ST. L. EX., p. 32 IV. 1.4.4.

1.3.7. *brehnae* 'un fel de uliu (liulul găinilor)' [<vb. a *brehni* <ucr. *brecháty* 'a lătra'; cf. sîrb. *brèhati* 'a gîfii', 'a tuși tare'; rus. *brechătii* 'klaffen' (=a lătra, a hămăi); 'schreien' (=a țipa); 'zauken' (=a se certa); în limba poloneză, *brzechac*, *brzechac*; *brzechac*, *brzechac* (<vsl. *brešo*, *brechadi*), pe lângă sensul 'bellen', 'klaffen' (=a lătra), mai denumește și 'țipetul scos de coțofană' (vezi *DA*, s. v.; E. Berneker, *SEW*, I, p. 83); din familia vb. a *brehni* fac parte și : *brehău* 'ciune' lătrător (la Cantemir); a *brehăi*; *brehăitură*, precum și *brehnae*, cu variantele : *brehnice* (ca *pitulice*, de la a se *pitula* + suf. -ice); *brehnaie* (< *breh* + *an* + -aie). Varianta *brehnae* este alcătuită din *breh* + *an* + suf. -ace (ultimul element prezent în *budihae*, *ctace*) > *brehănace > *brehnae* (prin sincoparea lui -ă- neaccentuat) (vezi H. Tiktin² *DRG*, s. v.; *DA*, s. v.); în ms. 45 : „Și *brehnae*, și *caia*, și *cîte-s asemene ei*” (Lv., 11, 14; în BB : „*Șorlița*”; în ms. 4 389 : „*Pajăre*”). Judecînd după sursele invocate de dicționare, cuvintul *brehnae* (și derivatele sale) este caracteristic scriitorilor moldoveni din epoca veche, în primul rînd lui D. Cantemir. Apariția lui și în textul BB (*Iov*, 15, 23; 28, 7) se explică prin preluarea lui din textul lui Nicolae Milescu (ms. 45). Vechimea primei atestări (1688, BIBLIA) trebuie modificată : ms. 45, cca. 1665—1685.

1.3.8. *broboană* 'hobiță de strugure' [<bg. **br̃abona*, dim. *br̃abonka*, *brobonka* 'id.' (vezi *DA*, s. v.; A. Scriban, *Diçl.*, s. v.; Cioranescu, *DER*, nr. 1 116)], în BB : „Și *vîia ta să nu o culegi de iznoavă, nice broboanele vîii tale să nu le aduni*” (Lv., 19, 10). Cuvintul este folosit și în ms. 4 389 (*ibid.*), pe cînd în ms. 45 apare sinonimul *bobîțele* (diminutiv de la *boabă*, sau din sîrb. *bobica*).

1.3.9. *eamătă* 'dobîndă pentru o sumă dată cu împrumut' [<vsl. *kamata* <mgr. (δ) *κάματος*, Mühe, anstrengende Arbeit], în toate cele trei texte studiate (Lv., 25, 36, 37). În ms. 4 389, sînt adăugate pe margine, de aceeași mină, cuvintele : „*Vezi pentru camele*” (Lv., 25, 36).

1.3.10. *capîște* 'templu păgînesc' (<vsl. *kapište* 'id.'), în ms. 4 389 : „Și *capîștea voastră voi u pustii*” (Lv., 26, 30). În BB și în ms. 45 : „*Stîlpii voștri*”, după gr. τὰς στήλας ὑμῶν [gr. (ῆ) στήλη 'Säule'; 'Gesetze-, Vertragsäule', apoi 'Gesetz, Vertrag'; și 'Strebeffeiler' (=contrafort); vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 795—796]. Cf. ST. L. EX., p. 32, IV. 1.4.6.

1.3.11. *cădelniță* (<vsl. *kadilnica*), în BB și în ms. 45 (Lv., 10, 1; în ms. 45, și în Lv., 16, 12; în acest loc, BB are *cătie*); în ms. 4 389 : *cădelniță* (Lv., 10, 1). Cf. ST. L. EX., p. 32, IV. 1.4.8.

1.3.12. *cămin* 'vatră', 'cuptor'; 'construcție din piatră pe care se pune un vas, iar dedesupt se face foc' [<vsl. *kamina* 'sobă', 'vatră' (<vgr. *κάμινος* 'Ofen zum Schmelzen, Brennen, Braten usw.' > lat. *caminus* > mhd. *kamin* (vezi A. Scriban, *Diçl.*, s. v.; H. Frisk, *GEW*, I, p. 772)], în BB : „*Cuptoare și căminuri se vor surpa*” (Lv., 11, 35). În ms. 45 și în ms. 4 389 : „*Collon*”; vezi mai jos, p. 21, IV. 1.5.3.

1.3.13. *chiecă* 'părul capului' (<vsl. *kyka*; bg. *kika*), în BB : „*Să nu faceți creț den chica capului voștru*” (Lv., 19, 27; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389 : „*Părul capetelor voastre*”).

1.3.14. *chivără* 'acoperemint al capului'; 'un fel de turban purtat în vechime de preoții evrei' (<vsl. *kiveră*; ucr. *kyver*; polon. *kiwior*), în BB: „*Chivără de in*“ (Lv., 16, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*I-slic de pinză*“); *chivere* (Lv., 8, 13; 10, 6; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Pălării*“, Lv., 8, 13). Cf. ST. L. EX., p. 32, IV. 1.4.14.

1.3.15. *cilfi* 'fire scurte de cinepă' (<vsl. *klükü*, pl. *klüci* 'urzeală'), în BB și în ms. 45: „*Haine de cilfi*“ (Lv., 13, 47); în ms. 4 389: „*Haine de...cilfi*“ (Lv., 13, 59). Prima atestare: cca. 1665–1680, din ms. 4 389, față de 1684, din H. Tiktin², DRG, s. v.

1.3.16. *covrig* 'un fel de piine (turtă) rotundă' [<bg. *kovrig*; rus. *kovrig*, -iga 'piine rotundă' (vsl. *kovriga* 'cerculeț' <tc. *kyryk*, *kyrak* 'sucit', 'incovoiat'); vezi A. Scriban, Dicț., s. v.], în ms. 45: „*Covrigi nedospiti*“ (Lv., 2, 4; 7, 2; în BB: „*Turte nedospite*“; în ms. 4 389 „*Covrigi nedospiti unși cu undelemn*“, Lv., 2, 4; și: 7, 12; 8, 25 [26]). Fiind prezent și în ms. 4 389, prima atestare dată în H. Tiktin², DRG, s. v., anume 1688, BIBLIA, se modifică: cca. 1665–1680.

1.3.17. *drob* 'măruntaie' (<bg., srb. *drob* 'Eingeweide'; polon. *drob* 'etwas kleines', pl. 'Eingeweide' <vsl. *drobinü* 'minutus'; vezi H. Tiktin², DRG, s. v.), în ms. 4 389: „*Iar droburile... să le spēle cu apă*“ (Lv., 1, 9; și 13; 4, 11; în BB și în ms. 45: „*Cele den pintecc*“); „*Mațele și drobul*“ (Lv., 8, 19 [20]); aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă, pentru a explica pe „*Denlăuntruile*“, din text). Față de prima atestare dată în H. Tiktin², DRG, s. v., anume 1705, aceasta din ms. 4 389 este din cca. 1665–1680.

1.3.18. *grebănos* 'cocoșat', 'ghebos', 'gîrbovit' [<vsl. *grubonosü* sau din *greabän* + suf. -os (<vsl. *grebenü* 'piepten', srb. *greben* 'Widerrist' (=greabän)], în ms. 45: „*Au grebănos, au pecinginos, au pănihos la ochi*“ (Lv., 21, 19; în BB: „*Ghiebos*“; în ms. 4 389: „*Gîrbov*“). Trebuie modificată și prima atestare dată în H. Tiktin², DRG, s. v.: în loc de anul 1705, cca. 1665–1680 (ms. 4 389).

1.3.19. *iznoavă*, în sintagma: *de iznoavă* 'din nou' (<vsl. *izü nova* 'din nou'), în BB: „*Și viia la să nu o culegi de iznoavă*“ (Lv., 19, 10; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să nu o culegi de tot*“).

1.3.20. *jder* 'mamifer asemănător cu dihorul, a cărui blană este foarte călufată' [<srb. *ždero* 'mare mîncăcios', *ždera* '*Gulo borealis*' (Cioranescu, DER, nr. 4 594; tot așa DA; CADE; L. Șăineanu, Dicț. univ.; H. Tiktin², DRG, s. v.; dar A. Scriban, Dicț., s. v.: respinge această etimologie; el apropie rom. *jder* de tc. *ejder* 'balaur'], în ms. 4 389: „*Jder și piscică*“ (Lv., 11 30; în BB și în ms. 45: „*Nevăstuică*“). Echivalentul grecesc este (δ) *καλαβώτης* 'Eidechsenart' (= un fel de șopîrlă), cuvînt fără etimologie, probabil un împrumut egeic (vezi H. Frisk, GEW, I, p. 162, sub *ἀσκαλαβός*).

1.3.21. *lebdă* (<vsl. *lebedü*), în toate cele trei texte studiate (Lv., 11, 8). Prima atestare dată în H. Tiktin², DRG, s. v., trebuie modificată: în loc de cca. 1670, ANON CAR., cca. 1665–1680.

1.3.22. *liliae* 'animal mamifer, asemănător cu șoarecele, cu aripi adaptate la zbor' (<vsl. *lilijak*), în BB: „*Liliacul*“ (Lv., 11, 19; la fel în ms. 45, și în ms. 4 389).

1.3.23. *maică* 'mamă' (<vsl. *majka*), în ms. 45 cu un număr de 14 ocurențe. Diortositorii BB au înlocuit sistematic termenul *maică*, din ms. 45, cu *mumă*, care era caracteristic pentru norma literară sudică, muntenească. O singură dată se întîlnește în cartea *Profia* din BB forma de gen-dat. sg. *mîne-ta* (Lv., 20 19), care are la bază un plural *mămine* (devenit *mîne*). Forma *mumă* este atestată și în ms. 4 389, Lv., într-un număr de 12 ocurențe. Se conturează, prin urmare, foarte clar cele două norme literare de la sfîrșitul s'eco-

lului al XVII-lea în privința denumirilor pentru conceptul «mamă». Situația din cartea *Profia* se aseamănă cu cea din cartea *Facerea*, pentru care vezi ST. L. FAC., p. 70, II. 1.1.7., precum și cu cea din cartea *Iesirea*. În ultimul caz, în ms. 45, Ex., *maică* apare în 8 ocurențe; *mumă* cunoaște în BB, Ex., 8 ocurențe, iar în ms. 4 389, 7 ocurențe. Ultimul text conține o singură dată și *mumînei* lui (Ex., 23, 19).

1.3.24. *medenniță* 'lîghean' 'vas de spălat' (<vsl. *mëdënica*), în ms. 45: „*Și toate vasele lui, și medennița, și fundul ei*“ (Lv., 8, 11; în BB: „*Spălătoare*“; în ms. 4 389: „*Lighinul*“). Varianta aceasta cu -*nn*- nu este atestată în dicționare. Cf. și ST. L. EX., p. 33, IV. 1.4.27.

1.3.25. *nădrași* 'chiloși bărbătești', 'indispensabili' (cf. vsl. *nadrasy*; polon. *nadragi*; magh. *nadrág*), în toate cele trei texte studiate (Lv., 6, 10; 16, 4). Cf. ST. L. EX., p. 33, IV. 1.4.30.

1.3.26. *năsilnic*, vezi *silnic*, mai jos, p. 20, IV. 1.3.39.

1.3.27. *nevăstuică* 'animal mamifer carnivor, cu corpul lung, suplu și subțire, cu blana moale, roșcată vara și albicioasă iarna (*Mustela nivalis*)' (<vsl. *neviestuka*; bg. *neviestulka*, sau rom. *nevasă* +suf. -uică), în toate cele trei texte studiate (în BB și în ms. 45, Lv., 11, 30; în ms. 4 389, Lv., 11, 29).

1.3.28. *a oșări* 'a respinge cu scîrbă' [cf. bg. *ocarvam*, *ocera* (зръби) 'fletschen' (=a rinji); srb. *čjërili* 'die Zähne beim Lachen zeigen'; rus. *ščërii* 1. 'sträuben (Haare, Federn)' (=a zbirli (părul, penele), 2. 'flätschen (Zähne)' (=a rinji); rus. *ošërii'sia* 'zornig werden' (=a se mînia); vezi M. Vasmer, REW, III, p. 450], în ms. 45: „*Den cănurile lor să nu mînceași și mortăciunile lor să le oșăriți*“ (Lv., 11, 11; în BB și în ms. 4 389: „*Să vă scîrbiți*“).

1.3.29. *oșărit* 'spurcat', 'respingător', 'scîrbos' (vezi cuvîntul precedent), în ms. 45: „*Să fie și voao oșărit*“ (Lv., 11, 10); „*Nu să vor mînce, oșărite sîntu*“ (Lv., 11, 13; în BB: „*Scîrbe sînt*“; în ms. 4 389: „*Să vă scîrbiți*“). Atestarea din ms. 45 (cca. 1665–1685) este mai veche decît cea dată în H. Tiktin², DRG, s. v. (1710).

1.3.30. *oșăritură* 'spurcăciune', 'lucru scîrbos, respingător' (vezi cuvintele imediat precedente), în ms. 45: „*Den tot sufletul viu dentru apa oșăritură iaste*“ (Lv., 11, 10); „*Și toate cile nu-s la înse aripi nice soldzi dentru cite sînt întru ape oșăritură voaă acêstea*“ (Lv., 11, 12; în BB: „*Uriciune*“; în ms. 4 389: „*Spurcat iaste*“).

1.3.31. *pajere* 'pasăre răpitoare mai mică decît vulturul, cu cioc puternic și cu gheare lungi și ascuțite (*Aquila chrysaetos*) (și *Aquila melanaëtus*)' [<slavă; cf. ucr. *pažera* 'Haifisch' (=rechin), *pažerystvyj*, *pažerlyvyj* 'gefräßig'; vezi H. Tiktin², DRG, s. v.; etimologie nesigură], în ms. 4 389: „*Iar den pasări de acêstea să vă scîrbiți: de vultur... și de pajere, și de caie*“ (Lv., 11, 13, 14; în BB: „*Sorlîta*“; în ms. 45: „*Brehnacea*“). Varianta cu -*ja*- din ms. 4 389 este în concordanță cu norma din acest text privind caracterul dur, velar, al suierătoarelor *ș* și *j*. În acest text (cca. 1665–1680), cuvîntul *pajere* cunoaște și prima lui atestare în scris, care este ceva mai veche decît cea propusă în H. Tiktin², DRG, s. v.: anul 1705.

1.3.32. *pămînte* 'pomenire', 'amintire', 'memorie' (<vsl. *paŋëti*), în ms. 45: „*Pămînte de trimbiță*“ (Lv., 23, 24; în BB și în ms. 4 389: „*Pomenire*“).

1.3.33. *pănihos* (*ponivos*) 'miop', 'încrucșat', 'cu vederea stricată' (<expr. cu *poneavă* 'cu perdea la ochi' <srb. *ponjava*; magh. *ponyva*; ultimul a pătruns în unele graiuri românești de peste munți în forma *pônivă*, *poivă*, 'țol', 'pinză', vezi Lajos Tamás, EWUR, p. 630), în ms. 45: „*Au pănihos la ochi*“ (Lv., 21, 19; în BB: „*Zmull la ochi*“; în ms. 4 389: „*Va avea albeațe la ochi*“, Lv., 21, 20). Varianta din ms. 45, cu -*h*- <*v*-, a cu-

noșcut schimbarea fonetică dialectală, moldovenească, înfîlțită în *hulpe* < *uulpe*; *puhoi* < *puvoi*; *hîrtop* < *vîrtop* etc. De asemenea, a avut loc și delabializarea lui *o* (> *ă*).

1.3.34. *pleașă* 'chelie', 'pleșuvie' (< *ples* < vsl. *plēši*), în BB: „*Iar de se va face în pleașa lui... pipăire albă... stricăciune înflorind iaste în pleașa lui*” (Lv., 13, 42; și versetul 43; 21, 5). Cuvîntul apare și în ms. 45 (*ibid.*) precum și în ms. 4 389 (Lv., 13, 42, 42, 43).

1.3.35. *pleșiv* 'pleșuv' (< vsl. *plēšivū*), în BB: „*Pleșiv iaste*” (Lv., 13, 40; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Pleșuv*”).

1.3.37. *poslușit* 'de slujit' (< *a posluși* < vsl. *poslušiti*), în BB: „*Lucrul de poslușit*” (Lv., 23, 8; în ms. 45: „*Poslușit*”; în ms. 4 389: „*Lucru de lucrat*). Cf. ST. L. FAC., p. 87, IV. 1.2.20.

1.3.37. *prapor* 'peritoneu' (< vsl. *praporū*), în ms. 4 389: „*Praporul*” (Lv., 3, 3, 10; 4, 8; 7, 3; 8, 16, 24, [25]; 9, 19).

1.3.39. *prîșleț* 'priebeag', 'venetic', 'străin opoșit' (< vsl. *prîšlīc*), în ms. 45: „*Prîșleț preotului au nămit nu va mânca sfînte*” (Lv., 22, 10); „*Au dentru cei prîșleț ce lăcuiescu lîngă inșii întru Israil*” (Lv., 22, 18). Cf. ST. L. FAC., pl 87, IV. 1.2.27.; ST. L. EX., p. 34, IV. 1.4.47.

1.3.39. *sîlnie* 'puternic' (< vsl. *silnū*, -*nikū*), în ms. 45: „*Nice să laudzi obrazul sîlnecului*” (Lv., 19, 15; în BB: „*Năsilnicului*”, care însă are sensul '(cu inima) învîrtoșată'; în ms. 4 389: „*Putêrniciului*”). Cf. ST. L. EX., p. 33, IV. 1.4.32; 1.4.33.

1.3.40. *slovean* 'slav' (< vsl. *slovēninū*), în ms. 4 389: „*La sloveni*” în versiunea slavonă (a *Biblicii*) (Lv., 7, 1; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mîină). Atestarea de aici este cu cîțiva ani mai veche (cca 1665–1680) decît cea propusă în H. Tiktin², DRG s. v. (1683).

1.3.41. *stînghie* (< vsl. *stignō*, *stegno*, 'șold'), în ms. 45: „*Stînghi*” (cu -*h* = *ă* sau *?*) (Lv., 3, 4, 10, 15; 4, 9; 6, 34; în BB: „*Coapse*”; în ms. 4 389: „*Ii*” (Lv., 3, 10; 6, 34). Cf. ST. L. FAC. p. 102, IV. 2.3.142.

1.3.42. *stîre* 'bitlan' (< vsl. *strūkū* 'barză'; vbg. *strākka*; bg. *strāk*; sîrb. *štrk*; rus. *sterk*; vezi M. Vasmer, REW, III, p. 13), în BB: „*Și corbul de noapte, și hărețul, și stîrcul*” (Lv., 11, 17; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). În limba greacă: ἵβρις.

1.3.43. *șomie* 'mamifer care trăiește sub pămînt [(după regiuni: a) șoarece, b) șobolan, c) cățelul pămîntului, d) cîrțiță)] [*bg. chomyjak*, *chomek* 'hîrciog' (vezi DLR, s.v.); ucr. *chomyjak*, *chomá*; vrus. *chomēky*; polon. *chomik* (vezi M. Vasmer, REW, III, p. 259–260); trecerea lui *ch*- (spirața velară surdă) la *ș* este un fenomen mai rar, cf. sâs. *Hon!* (=Hans) > *șon!* 'poreclă dată unui sas'; *hervanea* > *șervanea* (vezi A. Scriban, Dicț., s. v.)], în BB: „*Și nevăstuica, și șopirla, și șomicul*” (Lv., 11, 30; în ms. 45: „*Guziul*”; în ms. 4 389 „*Guzel*”).

1.3.44. *șorliță* 'un fel de vultur hărbos, care poate răpi mieii și copiii, numit și *ceahlău*, *zăgan* (*Gypaetus barbatus*) [cf. bg. *ušorlica* 'uliu', 'erete' (vezi A. Cioreanescu, DER, nr. 1 013); varianta cu *s*- a fost influențată, probabil, de *surlă* (vezi A. Scriban, Dicț., s. v.)] în BB: „*Și șorlița, și căia, și cite-s asemene ei*” (Lv., 11, 14; în ms. 45: „*Brechnacea*”; în ms. 4 389: „*Pașjere*”).

1.3.45. *șireav* 'chel' (parțial) (< ucr. *tyrkavij*), în BB: „*Iară de se va smulge cuiva capul den față, iaste șircav*” (Lv., 13, 41; în ms. 45: „*Chelbaș*”; în ms. 4 389: „*Chielbaș*”). Cf. mai jos, p. 23, IV. 1.7.2.

1.3.46. *șireavire* 'pleșuvie' (în partea din față a capului) (< vb. *a șircăvi* < *șircav*; vezi cuvîntul precedent), în BB (Lv., 13, 42, 42, 43; în ms. 45: „*Chelbășie*”; în ms. 4 389: „*Chielbășia*”).

1.3.47. *zăveasă* 'perdea', 'draperie', 'acoperemint' (< vsl. *zavěsa*), în ms. 4 389: „*În lăuntru zăveșei*” (Lv., 16, 2) și *zăvasă* (Lv., 16, 15). Cf. ST. L. EX., p. 35, IV. 1.4.62.

1.4.0. Elemente grecești

Sînt incluse în acest capitol și elementele de origine ebraică pe care autorii traducerii din *Septuaginta* le-au preluat ca atare din limba originalului.

1.4.1. *agnu* 'numele unui arbore' (*Vitex agnus castus*) [*gr.* (ἡ), (ὁ) ἄγνος; H. Frisk, GEW, I, p. 13: „Ohne Etymologie”), în BB: „*Stîlpări de agnu den părău*” (Lv., 23, 40; în ms. 45: „*Agnu den părău*”; în ms. 4 389: „*Răchiș den părău*”; pe margine, de aceeași mîină: „*Sălci*”).

1.4.2. *argăsit* [*vb.* *a argăsi* 'a tăbăci' < mgr. ἀργάζω, aor. ἀργασα 'a lucra', din familia lui ἔργον 'Werk, Arbeit, Kunstwerk'; vb. ἐργάζομαι 'arbeiten'; din același radical provine și rom. *argal* < mgr. ἀργάτης 'muncitor agricol', 'lucrător cu zina', cu fenomenul trecerii lui *e* la *a*-, prin asimilație la *-ă*- următor, fenomen petrecut după secolul al VI-lea (vezi H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, București, 1966, p. 121)], în ms. 4 389: „*În fiecc vas de piele argășită*” (Lv., 13, 49; și în versetele 48 și 51). În BB: „*Piêlea de lucrū*” (Lv., 13, 48); „*Vasul lucrat de piele*” (Lv., 13, 49); „*Piei în lucruri*” (Lv., 13, 51). Expresiile se întînesc și în ms. 45, fiind calchiate după grecește (vezi mai jos, p. 28, IV. 2.1.51.). Adj. *argăsit* cunoaște prima sa atestare scrisă în acest text al ms. 4 389 (cca 1665–1680), cu puțin mai înainte de data menționată în H. Tiktin, DRG², s. v. (1688).

1.4.3. *arhieru* 'episcop (în Biserica ortodoxă)'; aici: 'funcția de mai-marele-preot, la evrei' (< gr. ἀρχιερεὺς, -έως 'grand-prêtre', 'grand-pontife'), în ms. 45: „*Să va greși arhierul cel unsu*” (Lv., 4, 3; pe margine, de aceeași mîină: „*De va greși arhieru*”). La fel în BB și în ms. 4 389.

1.4.4. *arhierie* 'funcția de episcop'; aici: 'funcția de mai-marele preot, la evrei' (< gr. ἀρχιερεία 'dignité de grand prêtre', 'pontificat'), în ms. 4 389: „*Odădii de arhierie*” (Lv., 3, 8).

1.4.5. *atăchis* (și *atachis*) 'un soi de lăcustă' [*gr.* (ὁ) ἀτάχης, -ου 'Art Heuschrecke'; cuvîntul nu a fost explicat din punct de vedere etimologic; vezi H. Frisk, GEW, I, p. 182), în ms. 45: „*Și pre atăchis și cite-i samănă lui*” [Lv., 11, 22; în BB: „*Atachis*” (*ibid.*); în ms. 4 389: „*Atachisul*” (*ibid.*); pe margine, de aceeași mîină: „*Acștea tot fel de lăcuste slnt*”]. Cuvîntul nu este înregistrat în dicționarele românești; prima atestare: cca 1665–1680.

1.4.6. *azimă* 1. 'pline nedospită', 2. 'o sărbătoare la evrei' [*gr.* (τὸ) ἄζυμα, -ων < (ἡ) ζύμη 'Sauerteig' (= aluătel, drojdie), precedat de *ă*- privativus; vezi H. Frisk GEW, I, p. 616], în ms. 4 389: „*Praznicul azimilor*” (Lv., 23, 6; și: „*Azime*”, *ibid.*). În BB și în ms. 45, cuvîntul *azimă* cunoaște în Lv. un număr de 6 ocurențe.

1.4.7. *bezer* 'peritoneu', 'prapor' (< gr. μεσάριον 'mésentère'), în ms. 4 389: *băzărul*, în „*Și băzărul să-l ia cu rănichii*” (Lv., 3, 15); *băzăr* (Lv., 4, 9; 7, 4, [30]; 8, 16, 24 [25]; 9, 10, 19). În BB: „*Seul de la jicăii cu rănichii*” (Lv., 3, 15), în ms. 45: „*Săul de la maiuri cu rărunchii ii vei lua*” (*ibid.*). Cuvîntul cunoaște în gairuri numeroase variante fonetice. Alături de cele consemnate în dicționare, de pildă în H. Tiktin², DRG, s. v., pot fi văzute și cele din NALR. Mold. Bucov., I, h. 101 (de exemplu: *bezărău*; *bezereu*; *brezărău*; *brizărău*; *bezăric*; *bezări* etc.). Cf. ST. L. EX., p. 35, IV. 1.5.5.

1.4.8. *crocodil* (și: *corcodel*; *crocodel*) '(un fel de) șopirlă' (< gr. κροκόδειλος), în BB și în ms. 4 389: „*Corcodelul cel de pămînt*” (Lv., 11, 29); în ms. 45: „*Croca-*

delul-cel-den-pămînt (*ibid*), după gr. ὁ κροκόδειλος ὁ χερσαῖος [κρόκη 'Kies' (=prundiș) și δρέλος 'Wurm' (=vierme); χερσαῖος, -α, -ον 'de pămînt', 'terestru', 'continental'; gr. κροκόδειλος are și sensul 'Eidechse' (=șopîrlă); vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 22].

1.4.9. cfa (și: *ifi*) 'măsură de capacitate pentru cereale' [gr. ὑφί (οἰφί) < ebr. 'ēyphah', în BB: „*Al zeclea lui İfi de făină curată*” (Lv., 5, 11; și 6, 20; la fel în ms. 45: în ms. 4 389): „*Efi*”].

1.4.10. engolpiu 'hosen, pieptar al marelui preot, la evrei' (<gr. ἐγκόπιον 'qui est dans le sein'), în BB: „*Au pus presle dinsul engolpiul și au pus presle engolpiu arătarea și adevărul*” (Lv., 8, 8; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Cuvîntul*”). Cf. ST. L. EX., p. 41–42, IV. 2.1.16.

1.4.11. erodiū (și: *erodiōn*) 'bitlan' [<gr. (ὁ) ἐρόδιος, -οῦ 'heron', 'Reiher'; lat. *herodiō*, -onis și *herodius*, -ii 'bitlan'], în BB: „*Erodiōn*” (Lv., 11, 19; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Erodiul*” (*ibid.*)).

1.4.12. finic 'cürmal' (<gr. φοινίξ, de la etnonimul φοινίκης 'fenicienii', pentru că aceștia făceau comerț cu cürmale); BB: „*Ramuri de finic*” (Lv., 23, 40; în m. 45: „*Stîlări de finic*”; în ms. 4 389: „*Ramuri de fisic*”; aici, pe margine, de aceeași mină: „*Stîlpare*”). Cf. ST. L. EX., p. 36, IV. 1.5.15.

1.4.13. gripșor 'pasăre mare de pradă, 'acvilă, 'rajură' [<gr. (ὁ) γρύψ, -υπόξ 'grifon'], în BB: „*Gripșorul*” (Lv., 11, 13: la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

1.4.14. hameleon 'cameleon' [<gr. χαμαιλέον 'Eidechsenart', 'Chamaleon'; din χαμαί adv. 'zur Erde hin', 'auf der Erde' + λέων, -οντος 'Löwe', calchiat din limba semită-akkadiană; vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 113; 1 071], în BB: „*Hameleon*” (Lv., 11, 30; la fel în ms. 45: în ms. 4 389: „*Hameleon*”). În ms. 4 389 (cca. 1665–1680), se află cea mai veche atestare a cuvîntului (față de anul 1705, în H. Tiktin², *DRG*, s.v.).

1.4.15. haradriōn 'numele unei păsări, probabil păsărel, fluierar, ploier' [<gr. (ὁ) χαράδριος; probabil din χαράδος 'Geröl', 'Kies', 'Geschiebe' (=pietriș, prundiș, bolovani de riu); vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 1 087], în BB și în ms. 45: „*Haradriōn*” (Lv., 11, 19; în ms. 4 389: „*Haradriōnul*”). Cuvîntul nu-i înregistrat în dicționarele românești; prima atestare: cca 1665–1680.

1.4.16. hin (și: *in*) 'unitate de măsură pentru lichide' [(gr. εἶν (<ebr.), lat. *hin*], în BB: „*A patra parte de in de vin*” (Lv., 23, 13; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Cf. ST. L. EX., p. 38, IV. 1.6.5.

1.4.17. hirogrulion 'numele unui mamifer ierbivor din Orient Apropiat și din nord-vestul Africii' (vezi *Comentarii*, 11, 5) (<gr. χοιρογρύλλος <χοῖρος 'purcel' + γρύλλος 'id.], în ms. 45: „*Și hirogrulion, căci nu aduce rumăgală acesta și la copite nu-i geamăn*” (Lv., 11, 5; pe margine, de aceeași mină, sint adăugate cuvintele: „*Ariciul, glițanul*”). În BB și în ms. 4 389: „*Ariciul*”. Cuvîntul nu este înregistrat în dicționarele românești; prima atestare: cca 1665–1685; în ms. 45.

1.4.18. idol 'divinitate păgînă'; 'chip', 'figură', 'statuie reprezentînd o divinitate păgînă' [<gr. (τὸ) εἰδῶλον, -ου 'Gestalt'; 'Bild'; 'Trugbild'; 'Götzenbild'; 'Idol' <vb. ἰδεῖν 'erblicken, erkennen'; de unde și ἰδέα, ἰδανός 'Erscheinung'; 'Gestalt'; 'Beschaffenheit'; 'Form'; 'Urbild'; 'Idee', vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 452; 708; 709], în ms. 4 389: „*Voiu pune oasele voastre peste oasele idōlilor voștri*” (Lv., 26, 30; în BB: „*Bozilor*”; în ms. 45: „*Chipurile*”; în *Fragmentul de Levitic* publicat de Hasdeu: *Chipurile voastre le voiu zdrobi*”, Lv., 26, 30); tot în ms. 4 389: „*Casă curveas-că*” <ei la idol” (Lv., 20, 5). Cf. mai sus, sub *boiarin*, p. 18, IV. 1.3.5.; mai jos, sub *domn*, p. 26, IV. 2.1.21.

1.4.19. isop (și: *issop*) 'plantă din care se făceau sfeștoace (*Organum hirtum*)' [<vgr. ὕσσωπος f. (-ον η)].

<ebr. 'ēzōb; vsl. *isopū*; lat. *hyssopus* (și: -um)], în BB (Lv., 14, 49; la fel în ms. 45, în ms. 4 389: „*Issop*”). Cf. ST. L. EX., p. 38, IV. 1.6.7.

1.4.20. pelican (și: *pelecan*) (<gr. πελεκάν, -ανος), în ms. 45: „*Pelecanul*” (Lv., 11, 18; în ms. 4 389: „*Pelicanul*”; în BB: „*Barza*”).

1.4.21. porfirion 'numele unei păsări acvatică, probabil lișița' [<gr. (ὁ) πορφυρίων 'purpurnes Wasserhuhn (*Fulica porphyrio*)'; cf. și (ἡ) πορφυρίς 'Name eines Vogels'; vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 581–582], în BB și în ms. 45: „*Și porfirion, și barza, și lebada*” (Lv., 11, 18; în ms. 4 389: „*Porfirion*” (*ibid.*); pe margine, de aceeași mină: „*Pasărea soarelii*”). Cu acest sens, cuvîntul nu apare în dicționarele românești. Radicalul său, gr. (ἡ) πορφυρά, -ας 'purpură (culoarea, stofa, haina)', a pătruns, de asemenea, în româna literară: vrom. *porfir* 'un fel de marmură roșie'; *porfiră* 'purpură (culoarea, stofa, haina)'; cu variantele *profir*, *profiriu*. Paralel cu aceste forme de proveniență grecească, româna literară cunoaște și variantele de origine latino-romanică: *purpură* (<lat. med. *purpura*. it. *porpora*), atestat la 1698 (Cantemir), de la care derivatul adj. *purpuriu* (atestat prima dată la 1832).

1.4.22. sielu 'monedă și măsură de greutate, la vechii evrei' [<gr. (ὁ) σίλλος, -οῦ (<ebr. *šeqel*)], în BB: „*Preț de argint de sielu, cu sielul cel sfînt*” (Lv., 5, 16; la fel în ms. 45). În ms. 4 389: „*2 sicile de argint, după sicilele sfîntirilor*” (*ibid.*). Cf. ST. L. EX., p. 38, IV. 1.6.8.

1.4.22. tîgaie [<vgr. τήγανον 'plită'; mgr. (τὸ) τήγανιον, -ου, 'poelion' (=vas de friptură, tîgaie), pl. τήγανια (>rom. *tîgaie*, mgl. *tîgaie*; vezi H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, București, 1966, p. 120–121, cf. și sîrb. *tiganj*], în BB: „*Jirlvă den tîgaie*” (Lv., 2, 5; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Jărlvă de pre grălar*”). Cuvîntul mai apare în Lv., 6, 21, în toate cele trei texte, precum și în 6, 39 (dar numai în BB și în ms. 4 389).

1.4.23. vâpsit (<a *vâpsi* <mgr. βάπτω, viit. βάψω; și vsl. *vapsiti*), în ms. 45: „*Haină vâpsită*” (Lv., 19, 19; în BB: „*Haină țesută de doao țeliuri*”; în ms. 4 389: „*Haină vâpsită*”).

1.4.24. venetic (*vinclie*) 'prîbeag', 'prîșleț', 'nemernic', 'străin de poporul evreu' (o categorie socială la vechii evrei) (<mgr. βενετικός, influențat de unele forme (cu -i-) ale verbului *a veni*), în ms. 4 389 Lv., 16, 29; 17, 8, 10, 12, 13, 15; 18, 26; 19, 10, 34; 20, 1; 22, 10; 24, 22; 25, 6, 23, 30, 40, 45, 47, 47). Cf. ST. L. EX., p., 38, IV. 1.5.39.

1.4.25. vrul 'un fel de lăcustă' [<gr. (ὁ) βροῦχος 'Art Heuschrecke'; 'sauterelle'; lat. *bruchus*, -i 'id.'], în BB și în ms. 45: „*Vruhul*” (Lv., 11, 22; în ms. 4 389: „*Varuhul*”; aici, pe margine, de aceeași mină: „*Un fel de lăcuste*”). Prima atestare este cea din ms. 4 389, (1665–1680, față de 1688, din H. Tiktin², *DRG*, s. v.).

1.5.0. Elemente maghiare

1.5.1. boaghe 'bufniță', 'buhă' (<magh. *bagoly* 'Eule, Weihe'), în ms. 45: „*Și struțul, și boaghea, și bulca, și cite-s asemenea ei*” (Lv., 11, 16; în BB și în ms. 4 389: „*Bogza*”). Prima atestare dată în H. Tiktin² *DRG*, s. v., anume 1698, se modifică puțin: cca 1665–1685, cînd a fost tradus ms. 45. Cuvîntul *boaghe* aparține grupului de elemente ardelenesti care caracterizează limba ms. 45 (cf. *janc*, vb. *a jâncui, fânină, ștuipi, arină, afund, vinars*).

1.5.2. corui 'un fel de uliu', 'ulieș', 'pasărar', 'uliul-păsărilor (*Accipiter nisus*)' (<magh. *karvily*, vechi și *karoly, karuly* <tc. *quar-uj* 'Jagdfalk'; vezi Lajos Tamás *EWUR*, p. 272), în BB: „*Și coruiul, și cite-s asemenea lui*” (Lv., 11, 16; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Uliul*”).

1.5.3. cotlon 'cuptorul în care se zidesc căldările în care se face rașiiu sau here sau se fierbe carnea pentru

jertfe' [*<*magh. *kallan* 'Kessel' (=cazan) *<*s.-cr. *kolli-*na], în ms. 45 : „Cuploare și colloane să vor surpa“ (Lv., 11, 35; în BB: „Căminuri“, vezi mai sus, p. 18, IV.1.3.12.). Din ms. 45, termenul a fost preluat și în ms. 4 389 : „Cuploarele și colloanele să se strice“ (*ibid.*). Traducătorul (sau copistul) a simțit nevoia de a explica pe margine cuvîntul : „Collon iaste cupluriul în care zidesc căldările care fierb bērea sau fac rachiul, iar atunci fierbea carnea de jărluc“. Prima atestare a cuvîntului *collon* este mai veche : 1598 BGL (vezi H. Tiktin², DRG, s. v.). Dar sensul „Kesselherd“, 'foyer de chaudiere, atestat pentru primă dată pe la 1822–1823 (Lajos Tamás, *op. cit.*), este prezent în ms. 45 și în ms. 4 389 (cca. 1665–1680).

1.5.4. *guz* 'cirtăță' (*<*magh. *gözü, güzü*), în ms. 45 : „Șopirla, și guziul“ (Lv., 11, 30; în BB : „Șomicul“); în ms. 4 389, are variantă *guzcil* (*ibid.*) : *<**guz* + suf. -*ci*, ca *guz* + -*an*>*guzan* (peu exemple de derivate în -*ci*, vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 308–315).

1.5.5. *hăreț* 'uliu' [*<*magh. *herjô 'id'*, devenit *hercu* (*hîreu*), apoi *hăreu* (*hărău, hîrău*); terminația -*ău*, confundată cu suf. -*ău*, a fost înlocuită cu -*el*, -*ăl* : *herel, hărel, harăl*; aceste forme au fost considerate plurale, refăcîndu-se o formă nouă de singular, *hercte, hărecte*, apoi chiar *erele* și, mai rar, *arele* (prin apropiere, în ultimul caz, de omonimul *arele* 'berbec' [*<*lat. *arctem*]); explicația de mai sus a fost dată de Lajos Tamás, *Notes d'Étymologie roumaine*, în „Beiträge zur romanischen Philologie“, I (1961), Berlin, p. 211–212; *id.* EWUR, p. 432–433], în ms. 45 : „Și corbul-de-noapte, și hercîul, și stîrcul“ (Lv., 11, 17; la fel în ms. 4 389, Lv. 11, 18; în BB : „Hărețul“).

1.5.6. *mai* 'fical' (*<*magh. *máj*), în ms. 45 : „Și săul de la mături cu rărunchi“ (Lv., 3, 10; și în 3, 15; 8, 16; 9, 10). Sinonimul *fical*, prezent în BB, a fost introdus de copistul muntean și în ms. 45 (vezi mai sus, p. 16, IV. 1.1.10). Cf. ST. L. EX., p. 38, IV. 1.7.1.

1.5.7. *ponoslu* 'ocară', 'dojană', 'mustrare' (pentru etimologie, vezi ST. L. FAC., p. 90, IV. 1.4.4.), în ms. 45 : „Ponoslu iaste“ [Lv., 20, 17; pe margine, de aceeași mină : „Ocară“; ultimul termen apare atît în BB., cît și în ms. 4 389 (*ibid.*)].

1.5.8. *uliu* 'pasăre răpitoare' (*<*magh. *ölyv*, dial. *ölyö, ülü, ölyü 'id'*; vezi Lajos Tamás, EWUR, p. 828), în ms. 4 389 : „Uliul, și cite-s asemene lui“ (Lv., 11, 16; [17]; în BB și în ms. 45 : „Coruiul“).

1.5.9. *uruit*, -ă, adj. 'măcinat grosolan (despre griu și alte cereale)' (*<*vb. a *urui*, a *urui* [*<*magh. *öröl 'id'*]), în BB : „Noao frecate spice uruite Domnului“ (Lv., 2, 14; în ms. 45 și în ms. 4 389 : „Măcinate“).

1.6.0. Elemente germane (săsești)

Numărul elementelor de origine germană-săsească nu este mare, totuși apariția acestora în textele studiate, de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, prezintă interes pentru istoria acestui contact lingvistic special. Este suficient să reamintim cuvintele de această origine studiate pînă acum din cărțile *Facerea și Ieșirea* : *biglariu, gardină, gonș, janc, a jăncui, jeș, tron, sold, șreang*. Aceștia li se alătură cîteva elemente din cartea *Prooția*.

1.6.1. *bēre* 'bere' (rostit cu un *ē* foarte deschis, aproape de *ä*; în grafia chirilică, cu *ѣ*) [*<*săs. *Baer* (m., n.); säs. năsăud. *Bär* (m., n.); säs. trepp. *bär*; vezi SSW, I, 5, p. 593 urm., sub *Bier*; Fr. Krauss, HWSRP, p. 133; *id.*, TREPP. WB., p. 131. În dialectul săsesc din Transilvania se spune *Bäer köchen* 'Bier kochen' (=a fierbe bere), iar nu *Baer bräen* 'Bier brauen' (=a prepara bere), cum se spune în germană literară. De asemenea, cel care prepară bere este numit în dialectul

săsesc din Transilvania (*der*) *Bäer köch*, față de denumirea (*der*) *Bierbrauer*, din germană literară (cf. germ. lit. *brauen* 'a prepara bere'; *Brauer* 'herar'; *Brauerei* 1. 'fabricarea berei', 2. 'berărie'], în ms. 4 389 : „Collon iaste cupluriul în care zidesc căldările care fierb bērea (ѣрѣ) sau fac rachiul“ (Lv., 11, 35; această frază este scrisă pe marginea textului, de aceeași mină, pentru a explica termenul *collon*, din text. Expresia a fierbe bērea este calchiată după säs. *Bäer köchen* (vezi mai sus). Acest fapt, precum și prezența în ms. 4 389 a altor elemente lingvistice de origine germană-săsească (*biglariu, jeș, tron*, alături de *bēre, a fierbe bēre*), ne determină să admitem că traducătorul acestui text al *Vechiului Testament*, presupus de N. A. Ursu a fi cărturarul mitropolit Daniil Panoneanul, a trăit sau a studiat într-unul din centrele săsești din sudul Transilvaniei, foarte probabil la Sibiu (cum probează istoria cuvîntului *biglariu*). Vezi ST. L. FAC., p. 90–92, IV. 1.5.0.; 1.5.1.; 1.5.2; ST. L. EX., p. 39, IV. 1.8.3; 1.8.4.

1.6.2. *cîrlan* 'berbec tinăr' [*<*säs. *gerlank* (=nhd. *Jährling <**Jahr* +suf. -*ling*) (atestat în 5 localități săsești), cu variante ca : *gîrlank; gârlak; gîrlak; gîrlank; gîrlak; gîrlak*; există și variante dialectale cu *j-* : *jêrlank; jêrlank; jörlank; jörlank; jörlank; jörlank*; sensul este : a) 'Ein-jähriges Lebewesen'; 'jähriges Schaf' (=oaic, porc, de un an), b) același sens, despre oameni (vezi SSW, IV, H–J, p. 368). Radicalul este säs. *jör, 'Jahr'* (=an), care are în numeroase localități săsești din sudul Transilvaniei, la inițială, sunetul *g-* : *gor*, în aproximativ 40 de localități; apoi : *gâr; ger; gôr; gôr* (3 localități); *gâr; gôr, gaur; gâr; geor; gaur; giar; gîr; gîr; gîr* (în 9 localități); *giur* (în 14 localități); *gôr; gôr; gour; guar; gür; geaur; gaur; geür; giour; giour; giur*. Varianta cu *g-* este prezentă și în dialectul săsesc de nord (Bistrița-Năsăud, Reghin) : *gôr* (în 5 localități); *gür* (1); *giur* (1); *gôr* (2); *gaor* (1). Dar în acest dialect există și variante care au la inițială sunetul *j-*, în așa-numitele „Jot-Gemeinden“, care au fost influențate, parțial, și de limba literară : *jâr; jaor; jêr; jör* (în 16 localități); *jeor; juor; jôr* (în 14 localități); *jcor* (în 9 localități) (vezi SSW H–J, p. 363–366).

Cuvîntul săsesc *gerlank* (*jorlank* etc.) 'animal de un an' este timonul rom. *cîrlan*. El a pătruns în graiurile românești din Transilvania înainte de anul 1400. Această datare se bazează pe apariția cuvîntului rom. *cîrlan* în documente la începutul secolului al XV-lea, din Moldova. Aici el a fost adus, desigur, prin emigranții români transilvăneni, dar a putut fi cunoscut și de populația germană care trăia acum în mai multe așezări importante din Moldova : Siret, Baia, Suceava, Tîrgu Neamț, Cotnari etc. Împrumutul a avut loc la târgurile de animale; termenul nu poate fi considerat păstos prin excelență. Prima atestare se întâlnește în numele de așezare *Cîrlani*, din anul 1429, care este forma de plural a numelui de familie *Cîrlan*, acesta atestat în 1599, în Țara Românească (vezi *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*. București, 1981, p. 46) (Cf. *Flămînzii* *<*n. de fam. *Flămîndu*; *Speriații* *<*n. de fam. *Speriațu*; *Deocheații* *<*n. de fam. *Deocheatu* etc.). Vechimea cuvîntului *cîrlan* în română este probată și de existența unor derivate numeroase : *cîrlăior* (*cărlăior*); *cîrlăioară*; *cîrlănaș* (*cărlănaș*); *cîrlănuț*; *cîrlăniță*; *cîrlău*; *cîrlănaș*; *cîrlănărie* etc.

Rom. *cîrlan* presupune un etimon cu **k-*, în loc de *g-*. Prezența în română a oclusivei surde nu este însă generală. În graiul bănățean este atestată și o variantă cu *g-* : *gîrlan* (vezi DA, s.v.). În DA, s.v., mai apare un cuvînt identic din punct de vedere al sunetelor (*gîrlan*), folosit

prin Mehedinți, despre copiii fără căpății, care stau mai mult pe drumuri și pe girle (la scaldat). Acest *gîrlan* este explicat de la *gîrlă*+suf. *an*. Explicația este artificială. Pare a fi același cuvînt cu cel din graiul bănățean. Apariția oclusivă surde *e-*, în locul celei sonore, *g-*, din radicalul săsesc, s-ar putea explica printr-o rostire specială a acestui sunet în dialectul săsesc (o rostire *fortis* a lui *g-*, cu efect acustic de asazire). Cîl privește vocala imediat următoare, ea a suferit modificări sub influența unor cuvinte românești, destul de numeroase, care au la inițială grupul sonor *cir-*. În fine, silaba finală s-a modelat după cuvintele terminate în sufixul *-an*: săs. *gerlank* > *băn. gîrlan* > *gîrlan*; din varianta cu *k-*, **kerlenk* > *cărlan* > *cîrlan*; de remarcă faptul că *á+n* a rămas neschimbat.

În favoarea explicației din dialectul săsesc a rom. *cîrlan* pledează și latura semantică. Termenul german a apărut în urma proces semantico-cunoscător și în alte cuvinte lingvistice: numele animalului de un an este creat de la cuvîntul care are chiar sensul 'an'. Astfel, în latină, adj. *annōtinus*, *-a*, *-um* însemna 'de un an', iar în română *nouten*, *noutenă* au sensul 'miel (minz) de un an'; 'miea (minză) de un an'. Vsl. *godŭ* 'an' se întilnește în bg. *godŭnak* 'animal de un an' și în rom. *godŭnac*; *godănac*, *godac*; *godin*, cu sensul 'purcel (de, sub un an)'. Rom. *vății* 'ied (sau iepure) de un an' a fost explicat de un radical traco-dac al cărui sens era 'an': cf. lat. **veluleus* < **velus* 'ani'; gr. *ἔτος* 'an' < i.-e. **uel-* 'an'. Vezi mai jos, p. 24, IV. 1.8.5.

Istoria cuvîntului *cîrlan* trebuie completată cu un alt aspect. Acest cuvînt a fost reprimat în dialectul săsesc din Transilvania de la vorbitorii de limbă română, la o dată relativ recentă (atestările sînt de prin jurul anului 1900): săs. *kirlän*; *kirlean*; *kerlän* 'einjähriges Schaf'; *kirlam* 'zweijähriges weibliches Lamm'; *Kirlänbock*; *zweijähriger Schafbock*; *Kirlänfell* (vezi *SSLW V, K* p. 146; Fr. Krauss, *TREPP, WB.*, p. 530: *kirlän junges Schaf, das noch nicht gelämmert hat*; *id.*, *HWSPR*, p. 497: *kirlän* '(nicht ganz) einjähriges Schaf' (cazul dem Winter, das man im Sommer geschoren hatte). Aus dem *cîrlan* nu este singular. Un alt element românesc de origine săsească, *ciuhă* (< săs. *šez*; vb. *šezn* = nhd. *Scheuche* 'sperietoare', 'momie în lan'; vb. *scheuen* 'a se speria'), a fost reprimat în unele graiuri săsești din Transilvania, de exemplu în Treppen (rom. Tăprie), jud. Bistrița-Năsăud, în forma *schuha* (și *tschuha*) 'aufgestelltes Reis — als Zeichen'. Dialectul săsesc cunoaște însă denumirea *Schoai-zel* (*Schoüil-zel*) 'Feldscheuche (in Menschengestalt)', din același radical *scheu* (mhd. *sciue* 'Abscheu'; 'Schreckbild') din care provine și rom. *ciuhă*. Acesta, ca și *cîrlan*, a fost împrumutat de vorbitorii limbii române din săsește într-o epocă îndepărtată (înainte de secolul al XV-lea. Pentru etimologia lui *ciuhă*, vezi V. Arvinte, *Note etimologice*, în „St. cerc. št.”, VI, nr. 3—4, Iași, 1955, p. 229—240; pentru formele săsești, vezi Fr. Krauss, *TREPP, WB.*, p. 880.

Interferențele lingvistice româno-săsești sînt bogate în surprize. Am arătat în studiul *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului rasilă*, în *ALIL*, XXIX, A. Lingvistică, Iași, 1983—1984, p. 11—22, că radicalul germano-săsească de la baza cuvîntului popular românesc *rasilă* a pătruns în două rînduri în română: prima dată, într-o epocă mai veche, în forma menționată, iar a doua oară, într-o epocă mai apropiată de noi, și într-o zonă mai restrînsă, sub forma *rafilă* (ă). Într-o situație asemănătoare pare a fi și cuvîntul săsesc *gîrlenke* (*jörlänk*). Prima dată, prin secolul al XIV-lea — al XV-lea, el a pătruns cu forma *cărlan*, *cîrlan*, iar sensul era cel de 'animal (miel) de un an'; a doua oară, mult mai tîrziu, a intrat

cu forma *ghiorlan* și cu sensul 'copil', 'nou-născut' (regional și popular), sens ilustrat de: „*Pin' la anu*”, și *ghiorlanu*” (în legătură cu o femeie care a rămas însărcinată îndată după căsătorie; vezi *D.A.* s.v.) Ultimele cuvînt pare a fi același cu adj. *gîrlan*, din Mehedinți, menționat mai sus. Cu totul alt cuvînt trebuie să fie *ghiorlan* 'om mare și bădărănos', 'țărănoi', 'mojie', 'mitocan'. Acesta a fost pus în legătură cu vb. *a ghiorăi*, deci 'unul căruia îi ghiorăiese mațele' + suf. *-lan* (vezi H. Tiklin², *DRG.*, s. v.; G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 294).

Am insistat mai mult asupra etimologiei cuvîntului *cîrlan* din cauză că originea acestui cuvînt este foarte controversată. O explicație a lui prin dialectul săsesc transilvănean a fost propusă mai demult, dar, pentru că nu a fost argumentată, lexicograful nu au preluat-o; în H. Tiklin², *DRG.*, s.v., ca și în *DEX*, s.v., cuvîntul este însoțit de: „Et. unbek.”, respectiv „et. nec.” Propunerea de a explica rom. *cîrlan* din săsește a fost făcută prima dată de G. Kisch, în „*Dacoromania*”, VI, p. 657; dar în notița de aici nu este indicat etimonul. După G. Kisch, etimologia germană săsească a fost susținută de A. Scriban, *Dielt.*, s. v.: „Säs. *jörlänk*, *jörlänk*, la Mosella *görlenk* 'miel de un an'; germ. *Jährling* 'copil de un an'. Din rom. vine ung. *kerlány* 'mie de un an'. Cuvîntul *cîrlan* a avut parte de multe explicații etimologice. Soluțiile propuse pot fi văzute la A. Gioranescu, *DER*, nr. 2028, și la I. I. Russu, *Etimogeneza românilor. Fondul autohton traco-dac și componenta latino-romană*, București, 1981, p. 292—293. Combătînd explicațiile prin slavă, latină, săsească, autorul ultimei lucrări citate recurge la reconstrucția unei teme „străromâne” **gar-l-* 'progenitură', 'pui de animal', „înrudită cu baza i.-e. **guer(e)bh-*, **gurebh-* 'tăt', 'pui', 'progenitură', 'prunc’” (p. 293). I. I. Russu nu explică, însă, modul și timpul cînd această „temă” a cunoscut trecerea oclusivă și sonore inițiale la oclivă surdă, dar mai ales cînd și cum s-a petrecut contopirea ei cu sufixul de origine slavă *-an*. Menținerea lui *á+n* în limbă sau ea undeva cu termenul *-an* au prea vechi o epocă nu prea îndepărtată (după contactul cu slavii). Explicația propusă mai sus, în prin germană (săsească), corespunde acestei exigențe, în ms. 4389: „*Să aducă... cîrlan den oi nevinovat*” (Lv., 5, 15; și: 5, 18; 12, 6; în BB și în ms. 45: „*Berbéce*”). Cuvîntul *cîrlan* este prezent și în cărțile *Pacerea* și *Ieșirea*: *cîrlani*, în ms. 45 și în BB (Fac. 30, 40, 31, 7, 41, 33, 19) și în ms. 4389 (Fac., 31, 7, 40); *cîrlan*, în ms. 4389 (Ex., 29, 15, 22, 30, 40); *cîrlani* (Ex., 29, 1, 29); *cîrlanii* (Ex., 29, 3); *cîrlanul* (Ex., 29, 17, 18, 26, 27, 31, 41); *cîrlanului* (Ex., 29, 31, 32). În ms. 45: *cîrlăniță* (Lv., 5, 6).

1.6.3. *vinars*. vezi mai jos p. 35, IV. 2.1.140.

1.7.0. Elemente turcești

Elementele de această origine sînt puține la număr, ele denumind obiecte de proveniență orientală sau realități specifice contactului româno-turcesc din epocă.

1.7.1. *cantâr* 'cîntar', instrument de măsurat greutatea' (cf. *tc.* *kantar*, ngr. *ζυγάρ*, < arab. *qintar*), în BB: „*Să nu faceți strîmbătate... la cumpănă și la cantare*” (Lv., 19, 35; în ms. 45 și în ms. 4389: „*Cantâr*”, cu *-k-*); „*Cantarele dirépte*” (Lv., 19, 36; în ms. 45: „*Cântarele*”).

1.7.2. *chelbaș* 'riios, plin de bube (după o boală de piele a capului, care duce la căderea părului)' [< *tc.* *kelbaş* (< *tc.* *kel* 'kah' + *baş* 'Kopf'), în ms. 45: „*Iar de se va mulge den față la capului nescui*, *iaste chelbaş, curat iaste*” (Lv., 13, 41; la fel în ms. 4389; în BB: „*Iaste tircau*”). În ms. 45 și în ms. 4389, se găsește prima atestare scrisă a cuvîntului (cca 1665—1680), care este ceva mai veche decît cea dată în H. Tiklin², *DRG.*, s.v.: 1703.

1.7.3. **chelbășie** 'starea celui care este *chelbaș* [*<chelbaș* (*<tc. kelbaș*) + suf. *-ie*], în ms. 45: „*Iar de să va face intru chelbășia lui pipăire albă au roșiatică, stricăciune înflorindu iaste în pleasa lui au intru chelbășia lui*” (Lv., 13, 42; și în versetul 43; și în ms. 4 389, Lv. 13, 42, 43). Cuvîntul *chelbășie* (*<chelbaș + -ie*), în ciuda marei asemănări, nu trebuie confundat cu *chelboșie*, care are un cu totul alt etimon: *<chelboși*, pl. de la *chelbos* + suf. *-ie*; adj. *chelbos* este, la rîndul său, un derivat cu sufixul *-os* de la *chelbe*, iar acesta provine, foarte probabil, dintr-un lat. pop. **calvia* *<lat. clas. calvus*, -a, -um 'fără păr', 'chel', „mit Attraktion des *i* (**chial*-) wie in *schimb <excambio* (über *schiam*-)“ (vezi H. Tiktin²; DRG, s. v.; DA: *<lat. pop. *calvia*, cu propagarea lui *-l*). Varianta cu *-o*-neacc., *chelboșie*, înregistrată în prima ediție a dicționarului lui H. Tiktin, dar eliminată în cea de a doua, a fost atestată pentru prima dată în anul 1870 (vezi DA, s. v.). Varianta cu **ă*-neacc., *chelbășie*, nu este înregistrată în dicționarul lui H. Tiktin, nici în prima, nici în a doua ediție. Ea apare în DA, dar este pusă pe același plan cu varianta care are *-o*-, *chelboșie*. Datele pe care ni le oferă textele studiate conduc la o separare a celor două cuvinte, în ciuda apropiierilor semantice și a mării asemănări formale. Forma *chelbășie* provine de la *chelbaș* (*<tc. kelbaș*) + *-ie*, fiind atestată pentru prima dată în cea 1665–1680, pe cînd *chelboșie* are ca radical adj. *chelbos* (*<chelbe* *<lat. *calvia*) + *-ie*, fiind atestată prima dată abia în 1870. Cuvintele *chelbășie* și *chelboșie* au sensuri apropiate, dar nu identice. Primul înseamnă 'Grindigsein' (=starea de rîios, cu o plagă pe pielea capului, care duce și la calviție), pe cînd al doilea înseamnă 'pleșuv', 'fără păr pe cap'. Prin atracție paronimică, aceste două cuvinte au cunoscut un transfer semantic reciproc, ajungîndu-se la situația ca ambele denumiri să aibă sensurile: 1. 'o boală la pielea capului, ca o coajă care supurează și face să cadă părul' și 2. 'chelie, lipsa părului de pe cap'. Vezi mai sus, p. 7, I. 3.12.0., 4.

1.7.4. **ișlie** 'acoperire al capului, un fel de turban purtat în vechime de preoții evrei' [*<tc. ișlik, başlık*; în vrom., mold. și *șlic* *<polon. szlyk*; rus. *šlyk* 'Mütze' (=căciulă înaltă și ascuțită, de piele)], în ms. 4 389: „*Și ișlic de pinză să-ș pute în cap*” (Lv., 16, 4; în BB și în ms. 45: „*Chivără de in*”).

1.7.5. **lighin** 'lighean' (*<tc. legen* 'Waschschüssel'), în ms. 4 389: „*Lighinul*” (Lv., 8, 11; în BB: „*Spălătoarea*”; în ms. 45: „*Medennița*”). Cf. ST. L. EX., p. 40, IV. 1.9.10.

1.7.6. **mozaviri** 'a calomnia', 'a defăima', 'a po-negri' (*<mozavir* 'calomniator' *<tc. müzevir*; cf. și ngr. *μωζαβίρης*), în ms. 4 389: „*Nici să mozaviri nici unul pre vecin*” (Lv., 19, 11). Cf. ST. L. FAC., p. 92, IV. 1.6.6.

1.7.6. **rachiu** (*<tc. raki*; cf. alb. *raki*; ngr. *ράκι*), în BB: „*Vin și rachiu nu veș bea*” (Lv., 10, 9; în ms. 4 389, la fel; în ms. 45: „*Vinarsu*”; pe margine, de aceeași mîină: „*Rachiu*”).

1.8.0. Elemente autohtone

Sînt grupate în acest capitol cîteva elemente despre care se presupune că ar aparține substratului autohton, traco-dac, al limbii române. Unele din aceste cuvinte au și corespondent în albaneză. Ele se explică printr-o înrudire originară „între limba de substrat a românei și limba a cărei continuatoare este, în epoca istorică, albaneza” (vezi Grigore Brîncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983, p. 27).

1.8.1. **barză** 'pasăre călătoare, cu penajul alb și negru', 'cocostîrc' [*<adj. barz-ă* ('despre diferite animale) cu alb și negru', 'cenușiu', 'pestriț' *<thrac. *bherdz-*, **bherz-* *<l.-e. *bherēg-* 'glänzen'; 'weiss'; în-rudit cu alb. *barth, bardhi*, *-ē* 'weiss' (vezi A. Philippide

OR, II, p. 745; Gr. Brîncuș, *op. cit.*, p. 29; pentru denumirile acestei păsări în limbile europene, vezi V. Arvinte, *Atlas linguarum Europae (ALE). Comentariu la întrebarea 117, „la cigogne”,* în ALIL, XXVII, Iași, 1979–1980, p. 5–20], în BB: „*Și porfirion, și barza, și lebăda*” (Lv., 11, 18; în ms. 45: „*Pelecanul*”; în ms. 4 389: „*Pelicanul*”; în gr. (δ) *πελεκάν, -αυός*).

1.8.2. **ciucă** 'păr împletit în formă de măciulie (de coc) pe vîrfurile capului' [sens special al cuvîntului *ciucă* 'vîrf (de munte)'; 'măciulie', atestat și în sintagma *ciuc de păr* 'mêche de cheveau', probabil prin confuzie cu *ciuf* (vezi DA, s.v.); are corespondent în albaneză: *çukë* (și: *sukë*) 'sometet, ballon (de montagne)'] (vezi Gr. Brîncuș, *op. cit.*, p. 62–63), în ms. 45: „*Să nu faceți ciucă den chica capului vostru*” (Lv., 19, 27; în BB: „*Cref*”). Cf. *Comentarii*, 19, 27.

1.8.3. **șopîrlă** 'lézarde', 'Eidechse' (cf. alb. *shapi*, -u; rom. com. **șopă* + suf. *-îrlă*; vezi Gr. Brîncuș, *op. cit.*, p. 119–120), în BB: „*Și șopîrla, și șomîcul*” (Lv., 11, 30; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

1.8.4. **vatră** 'foyer'; 'âtre'; 'Herd' (cf. alb. *vatrë*), în ms. 45: „*Iar de va fi jirtvă den vatră darul tău, fă-nină cu untu de lemnu să va face*” (Lv., 2, 7; la fel în ms. 4 389; în BB: „*Jirtvă dupe grătariu*”).

1.8.5. **vătui**, -e 'ied (iadă) de un an' [cf. alb. *ftujë* 'ied de un an' (și alb. *ftulë, vëtulë* *<alb. vjet, vit* 'an' (*<i.-e. *vet-* 'an'), vezi Gr. Brîncuș, *op. cit.*, p. 150–151; vezi mai sus, p. 23, IV. 1.6.2., *cîrlan*], în BB: „*Vătui den capre pentru păcal*” [Lv., 5, 6; în ms. 45: „*Că-prițe den capre*”; în ms. 4 389: „*Iadă den capre*”; în gr.: *χίμαρον ἐξ ἀγῶν* [(*ῆ*) *αἴξ, αἴγός* 'chèvre'; (*ῆ*) *χίμαρον, -ας* 'jeune chèvre'].

1.9.0. Cuvinte cu etimologie nesigură sau necunoscută

1.9.1. **bogză** 'un fel de bufniță' [a fost apropiat de *boaghe* (vezi mai sus, p. 21, IV. 1.5.1.); de la acesta + suf. *-at* *>bogheat*, (mold.) *boghel*, *-ă*) 'cu pene la urechi (ca bufnița) (despre găini)'; de la noul radical *bog-* + suf. *-ză* (din *pupăză*), s-ar fi derivat *bogză*], în BB: „*Nu se vor mîncă... struful, și bogza, și băbița*” (Lv., 11, 15; în ms. 4 389: „*Bogza*”, Lv., 11, 16). Cuvîntul este atestat pentru prima dată în anul 1528, ca nume de persoană (vezi H. Tiktin², DRG s.v.). În ms. 45: „*Boaghea*”.

1.9.2. **chițoran** 1. 'cîrțiță', 2. 'guzgan de cîmp', 3. 'pop-pîndoc' [este apropiat de *chițcan* 'soarece', 'guzgan' *<vb. a chițcă, a chițăi* (onomatopeic; cf. interj. *chiț!, chiț!*) + suf. *-oran*: *chițoran* (vezi A. Scriban, *Dicț.*, s. v.)], în BB: „*Chițoranul, și hameleon, și nevăstuica*” (Lv., 11, 30; în ms. 45: „*Ghigorțanul*”; în ms. 4 389: „*Gorghîțan*”). Vezi mai jos, IV. 1.9.4. *ghigorțan*.

1.9.3. **ciuh** 'ciuf, un fel de bufniță mică'; *ciuf-de-baltă* 'ciuhurez cu moțuri mici' [este apropiat de A. Scriban, *Dicț.*, s. v., de nsl. *čuk*; srb. *čuk*; alb. *čuk, çuklë* 'ciucure', 'smoc'; referitor la originea autohtonă a cuvîntului în discuție, vezi cele spuse de Gr. Brîncuș, *op. cit.*, p. 63–64], în ms. 4 389: „*Struful, și bogza, și ciuhul și cite-s lor asemene*” (Lv., 11, [16]; în BB: „*Băbița*”; în ms. 45: „*Balca*”. Vezi *Comentarii*, 11, 16.

1.9.4. **ghigorțan** 'soarece de cîmp cu botul ascuțit', 'guzgan' [cuvînt neînregistrat în dicționar; din cauza sensului diferit, nu poate fi pus în legătură cu *ghigo!* (cu varianta *ghibor!*) 'un fel de pește', 'cosac, (Perca fluviatilis)', care a fost apropiat de cuvîntul *ghiban* (= *biban*) 'un fel de pește'; sub aspect formal, *ghigorțan* poate fi analizat ca alcătuit din *ghigo!* (= *bibor!*) + suf. *-an*; în acest caz, sunetul inițial ar fi rezultat prin palatalizarea labiale *b + i*], în ms. 45: „*Ghigorțanul, și hameleon, și nevăstuica, și șopîrla, și gaziul*” (Lv., 11, 30; în ms. 4 389, *gorghîțan, ibid.*, variantă rezultată prin metateză; în BB: „*Chițoranul*”).

1.9.5. **gorgițan**, vezi cuvîntul precedent.

2. CUVINTE CU SENS DIFERIT DE CEL ACTUAL

2.1.0. Calcuri lingvistice

Fenoménul calcului lingvistic este prezent la tot pasul în cele trei texte de care ne ocupăm. Punctul de plecare este textul grecesc din *Septuaginta*, care a stat ca model traducătorului ms. 45, Nicolae Milescu, și diortositorilor bucareșteni (frații Greceanu și alții). De mai multe ori, a putut fi constatat faptul că revizorii textului tipărit s-au dovedit a fi, prin unele modificări pe care le-au făcut, mai servili față de originalul grecesc decât fusese Milescu însuși. Influența modelului slavonesc este sesizabilă uneori în ms. 4389. Unele cazuri de calcuri lingvistice au fost discutate și în capitolul *Comentarii*, din prezentul volum. Asupra unor cazuri mai deosebite, în care avem de făcut completări sau de adus noi explicații, revenim în cele ce urmează.

2.1.1. *acoperemînt* 'prepuț', în BB: „Și în a opla zi să taie trupul-acoperemîntului-marginii lui” (Lv., 12, 3; în ms. 45: „Trupul-acoperemîntului”; în ms. 45: „Trupul-lui-cel-de-margine”), după gr. τῆν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ [gr. σάρξ, σαρκός 'chair'; 'corps'; 'désir de la chair' este tradus prin *trup*, care aici are sensul 'penis'; (ἡ) ἀκροβυστία, -άς 1. 'Vorhaut' (=prepuț), 2. (pl.) 'die Unbeschnittenen' (=das Heidentum) (=cei netăiași-impregur, adică păgînii). Cuvîntul grecesc este compus din ἀκρος, -α, -ον 'äußerst, oberst, höchst, an der Spitze befindlich' (=cel mai sus, cel mai înalt, care se află în vîrf) și βυστία. Acesta din urmă este la origine subst. (ἡ) πόσδη 1. 'das männliche Glied' 2. 'Vorhaut' și (ἡ) ποσδία 'Vorhaut', modificat printr-o etimologie populară, motivată eufemistic, sub influența vb. βύω, aor. βύσαι, viit. βύσω 'vollstopfen, anfüllen', vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 276, sub βυνέω; II, p. 584]. Sintagmele menționate mai sus din versiunile românești reprezintă soluții destul de stingace în redarea denumirii grecești pentru conceptul «prepuț». Soluția cea mai bună, deși greoaie și ea, se găsește în cartea *Facerea*, din BB: „Marginea-acoperemîntului-trupului” (Fac., 17, 23, 24, 25). Cf. ST. L. FAC., p. 96, IV.2.3.1.; p. 102, IV.2.3.147.; ST. L. EX., p. 47, IV.2.2.1.

2.1.2. *a aduce*, în expr.: *a aduce rumăgătură* ('despre ierbivore) 'a rumega', în BB: „Cămila... nu aduce rumăgătură” (Lv., 11, 4; în ms. 45: „Aduce rumăgală”; în ms. 4389: „Aduce rumegală”), după gr. οὐκ ἀνάγει μηρυκισμὸν [vb. ἀνάγω 'conduire de bas en haut', 'tirer ou pousser en haut', 'faire monter'; (ὁ) μηρυκισμός, -ου 'rumination']. Cf. mai jos, p. 33, IV.2.1.107., *a scoale*.

2.1.3. *aducere* 'ofrandă vegetală', 'jertfă de fructe', în BB: „ca să aduceți aduceri Domnului” (Lv., 23, 37; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Să aduceți prinos”), după gr. ὥστε προσενέγει καρπώματα τῷ κυρίῳ [(τὸ) κάρπωμα -ατος 1. 'fruit', 2. (în Biblie) 'oblation', 'offrande', 'sacrifice'; vb. καρπώω, -ῶ 'donner des fruits'; 'faire des offrandes'. Sensul 'ofrandă', 'jertfă' este prezent și în sintagma *aducire-pretle-tot*, în BB: „Și va lua aducire-pretle-tot carea o va topi focul arderea-de-tot de la jertfănic” (Lv., 6, 11; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Prinosul care-l va fi ars focul arderii-de-tot de pre altar”), după gr. (în BB și în ms. 45) καὶ ἀφελεῖ τὴν κατακάρπων τὴν ὀλοκαύτως ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου [(ἡ) κατακάρπων, -ως 'restes de la victime brûlée'; vb. κατακαρπώω, -ῶ, viit. -ῶσω 'brûler ou consumer la victime'; (τὸ) ὀλοκαύτων, -ου 'holocauste, sacrifice où l'on brûle la victime entière']; în BB: „Preste aducerile seurilor” (Lv., 10, 15; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „În aducerile seurilor”), după gr. ἐπὶ τῶν καρπωμάτων τῶν στεάτων [(τὸ) στεῆαρ, στεάτος 'graisse compacte', 'suif'].

2.1.4. *adunare*, în sintagma: *adunare-de-apă* 'rezervă de apă, în BB: „Afară den izvoarele apelor, și den gropi, și den adunare-de-apă” (Lv., 11, 36; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Adunarea în care se adună apă”), este un calc după gr. συναγωγῆς ὕδατος [(ὁ) συναγωγή, -ῆς 'rassemblement'; vb. συναγω 'rassembler'; lat.: „Omnis aquarum congregatio”].

2.1.5. alb, vezi mai jos, p. 28, IV.2.1.49., *a luci*.

2.1.6. *bărbat*, în sintagma: *la bărbat, la bărbat*, vezi mai sus, p. 10–11, II.4.6.15.

2.1.7. *a băsnu*, în sintagma: *ceia-ce-băsnuiescu-den pîntece*, 'ventriloci', în BB: „Sufletul carele va urma la ceea-ce-băsnuiescu-den pîntece” (Lv., 20, 6; la fel în ms. 45), după gr. (ὁ, ἡ) ἑγγαστριμυθός, -ου 'ventriloque', alcătuit din ἑγγαστριός, -ος, -ον, 'du ventre' + vb. μυθίζω, viit. μυθίσω 'dire', 'raconter'; vezi mai sus, p. 18, IV.1.3.4.

2.1.8. *băsnuitor*, în sintagma: *băsnuitoriu-de-pîntece* 'ventriloc', în BB: „Și bărbatul au fămēia care se va face dentru ei băsnuitoriu-de-pîntece au vrăjitoriu” (Lv., 20, 27; în ms. 45: „Grăitoriu-den-pîntece”; în ms. 4389: „Vor fi în pîntecele lor basne”), după gr. (ὁ, ἡ) ἑγγαστριμυθός, -ου 'celui ou celle qui rend des oracles en parlant du ventre'; 'ventriloque'; vezi cuvîntul precedent.

2.1.9. *bine*, în *bine va vrea, bine vor voi, va bine vrea*, traduce gr. εὖ, din vb. εὐδοκέω -ῶ 'plaire'; 'se plaire', 'approuver', în BB: „Atunce bine va vrea pămîntul simbelele lui toate zilele pustirii lui” (Lv., 26, 34; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Bine va voi praznicul lui” (Lv., 26, 34 [35]), după gr. τότε εὐδοκήσει ἡ γῆ τὰ σάββατα αὐτῆς; lat.: „Tunc placebunt terrae sabbathia sua” (și în Lv. 26, 35, 41).

2.1.10. *boiarin* (și: *boiar*), vezi mai sus, p. 18, IV.1.3.5.

2.1.11. *braț* 'pulpă (la animale)'; 'șold', calc după gr. (ὁ) βραχίον, -ονος 'bras' și 'épaule chez les animaux', în sintagmele: „Brațul luorii” 'la cuisse qu'on prélève' (vezi *MTL*, p. 79), în BB (Lv., 7, 24; 10, 14, 15); „Brațul cel drept” 'le gigot droit', 'la cuisse droite', în BB (Lv., 7, 22, 23; 8, 26; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Umerile cel drept”, Lv., 7, 32; și: 7, 33; 8, 25 [26]).

2.1.12. *buză*, în expr.: *a împărți cu buzele* 'a face o promisiune luîndu-l pe Dumnezeu ca martor și acceptînd, astfel, eventualele sancțiuni divine' (vezi *MTL*, p. 48), în BB: „Sufletul... ce împarte cu buzele să facă bine sau să facă rău” (Lv., 5, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Va jăgădui cu buzele”); calchiat după gr. ἡ διαστέλλουσα τοῖς χείλεσι καλοποιῆσαι 'lui recomandant du bout des lèvres de se bien conduire' [vb. διαστέλλω 'séparer'; 'distinguer'; 'définir'; (τὸ) χεῖλος, -εος, -ους 'lèvre']].

2.1.13. *a călea* 'a ofensa printr-o serie de contravenții', 'a viola' în BB: „Vor răscumpăra păcatele lor... pentru căce au călcat și m-au trecut cu vederea” (Lv., 26, 40; în ms. 45 și în ms. 4389, la fel), după gr. ὅτι παρέβησαν (vb. παραβαίνο, viit. παραβῆσομαι, aor. 2 παρέβην 1. 'passer', 'transgresser'; violer, 2. 'offenser par quelque contravention'; 'ometre'; 'négliger').

2.1.14. *copil*, în sintagma: *copilul oii* 'miel', în BB: „Și vițel, și oaia, pre dînsa și pre copilul ei să nu junghaeți într-o zi” (Lv., 22, 28; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Mielul”), care calchiază gr. τὸ παιδίον αὐτῆς (τὸ) παιδίον, -ου 'petit enfant'].

2.1.15. *creștere* 'roadă', în BB și în ms. 45: „Și va da pămîntul creșterile lui” (Lv., 25, 19; în ms. 4389: „Roada sa”), după gr. καὶ δώσει ἡ γῆ τὰ ἐκφόρια αὐτῆς [(τὸ) ἐκφόριον, -ου (plus usité au pluriel) 'fruits que rend la terre'; vb. ἐκφορέω, -ῶ, viit. ἐκφορήσω 'porter dehors'].

2.1.16. a cruța 'a păzi', 'a urma, a respecta porunca cuiva', în ms. 45 : „Și să cruțați poruncele mele și să le faceți pre inse” (Lv., 22, 31; în BB : „Și păziți”; în ms. 4389 : „Să păziți”), după gr. και φυλάξετε τὰς ἐντολάς μου και ποιήσετε αὐτάς [vb. φυλάσσω, viit. φυλάξω 1. 'garder', 'veiller', 'surveiller', 2. 'conserver', 'garder', 3. 'préservier'; (ἡ) ἐντολή, -ῆς 'ordre', 'précepte': în *Biblie*: 'les commandements de Dieu']. Cuvîntul cu acest sens mai apare și în Lv., 26, 3, din ms. 45, fiind caracteristic acestui text, cum rezultă și din exemplele din cartea *Iesirea* (Ex. 12, 24, 25; 13, 10, 15, 26; 16, 33; 19, 5). Sensul 'a păzi poruncile divine' al lui a cruța a fost remarcat și de D. Pușchilă, *Motifelnicul lui Dosoftei* (1914) (apud DA, s.v.), care se bazează pe exemple din BB și din scrierile lui Dosoftei. Faptul este remarcabil pentru discuția privitoare la paternitatea traducerii ms. 45 și la rolul de revizor al textului pe care l-ar fi avut Dosoftei și cărturarii din jurul său.

2.1.17. cruțare 'poruncă (divină); 'normă', 'precept', în ms. 45 : „Și vor păzi cruțările mele” (Lv., 22, 9; în BB : „Pazele”; în ms. 4389 : „Poruncile”), după gr. και φυλάσσονται τὰ φυλάγματα μου [(τὸ) φύλαγμα, -ατος 'ce qu'on garde ou doit garder'; în *Biblie*: 'commandement', 'precept']. Vezi cuvîntul precedent; sensul 'precept (divin)' al subst. cruțare nu-i atestat în DA, s.v.; vezi și mai jos, p. 31, IV.2.1.74., pază.

2.1.18. a deschivăra 'a-și scoate chivăra de pe cap', 'a se descoperi', în ms. 45 : „Capul nu-ș va deschivăra” (Lv., 21, 10; în BB : „Descoperi”; în ms. 4389 : „Dăscopere”), după gr. τὴν κεφαλὴν οὐκ ἀποκιδάρῶσει [(ἡ) κίδαρις, -εως 'turban', 'Name einer turbanartiges Kopfbedekung' (H. Frisk, GEW, I, p. 850); vb. ἀποκιδάρῶ, -ῶ, viit. -ώσω 'dépoouiller de la cidare (espèce de turban)' (C. Alexandre, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1867, s.v.). Cf. ST. L. EX., p. 35, IV.1.5.3.

2.1.19. a descoperi, în expr.: a descoperi rușinea 'a avea relații sexuale', în BB : „Rușinea tălîni-tău și rușinea mumei tale să nu-i descoperi” (Lv., 18, 7; la fel în ms. 45 și în ms. 4389; expresia cunoaște aproximativ 30 de ocurențe în BB, Lv.), după gr. ἀσχημοσύνην τοῦ πατρὸς σου και ἀσχημοσύνην τῆς μητρός σου οὐκ ἀποκαλύψεις [(ἡ) ἀσχημοσύνη, -ῆς 'indécence'; vb. ἀποκαλύπτω, viit. ἀποκαλύψω 'dévoiler', 'découvrir']. În greacă, expresia a fost calchiată din limba ebraică (vezi MTL, p. 203; și *Comentarii*, 18, 7).

2.1.20. dimineață, în sintagma : dimineață-dimineață 'în fiecare dimineață', în BB (Lv., 6, 12; în ms. 45 : „De dimineață-den dimineață”; în ms. 4389 : „În toate diminețile”), după gr. το πρῶτ, πρῶτ. Cf. ST. L. EX., p. 42, IV.2.1.20.

2.1.21. domn, în sintagma : Domnul idolilor 'Moloh, zeitatea supremă a canaanitilor', în ms. 4389 : „Și den sămînta ta să nu dai să slujască domnului idolului” (Lv., 18, 21; pe margine, de aceeași mîină : „Lui Moloh”; și în 20, 2, 3), după sl. мѡлохъ; pe margine : мѡлохъ, în Lv. 18, 21; 20, 2, 3, 4, din versiunea slavonă. Vsl. kŭmedzi, kŭnczi 'Fürst' corespunde gr. (ὁ) ἄρχων, -ωντος (vezi E. Berneker, SEW, I, p. 663). Acesta din urmă a fost calchiat în ms. 45 și în BB prin boiarin, boiar; vezi mai sus, p. 18, IV.1.3.5; vezi și p. 21, IV.1.4.18. idol.

2.1.22. a dormi 1. în sintagma : a dormi culcare femeiască 'despre bărbați a avea relații homosexuale', în BB : „Și cu bărbat să nu dormi culcare femeiască, pentru că uricune iaste” (Lv., 18, 22; în ms. 45 : „Să nu dormi pat femeiesc”; în ms. 4389 : „Să nu te culci pat maireres”), după gr. οὐ κοιμηθήσῃ κοίτην γυναικείαν [vb. κοιμάω, -ῶ 'mettre au lit', 'coucher'; 'dormir', 'se coucher', din familia vb. λέγω 'legen', 'sich befinden'; (ἡ) κοίτη, -ῆς 1. 'lit', 'couche', 2. 'union

charnelle'; γυναικεῖος, -α, -ον 'de femme', 'qui convient aux femmes'], 2. 'a rămîne (peste noapte)', în BB : „Să nu doarmă simbria năimîlului tău pînă dimineața la line” (Lv., 19, 13; la fel ms. 45; în ms. 4389 : „Să nu mîite”), după gr. οὐ κοιμηθήσεται ὁ μισθός τοῦ μισθωτοῦ σου παρά σοι ἕως πρῶτ [vb. κοιμάω, -ῶ; κοιμίζω 'endormir'; (ὁ) μισθός, -οῦ 'salaire', 'rémunpense'; (ὁ) μισθωτός, -οῦ 'Tagelöhner'].

2.1.23. a face 1. în sintagma : a face lucruri 'a lucra', în BB : „Șase zile să faceți lucruri” (Lv., 23, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4389 : „Să lucrați”), după gr. ἐξ ἡμέρας ποιήσεις ἔργα [vb. ποιέω, -ῶ 'faire'; (τὸ) ἔργον, -οῦ 'ouvrage'; 'affaire'; 'action'], 2. în sintagma : a se face în parte 'a i se atribui cuiva o porțiune din ceva', în BB : „Și să făcu lui Moisi în parte” (Lv., 3, 28; în ms. 45 : „Și să făce lui Moisi în parte” (ibid.), după gr. και ἐγένετο Μωϋσει ἐν μερίδι [(ἡ) μερίς, -ίδος 'part', 'morceau', 'fraction'].

2.1.24. față, vezi, p. 29-30, IV.2.1.66., obraz.

2.1.25. fund 'pedestal', 'suport', în BB : „Spălătoare și fundul ei” (Lv., 8, 11; în ms. 45 : „Medenița și fundul ei”; în ms. 4389 : „Lighinul și fundul lui”), după gr. και τὴν βᾶσιν αὐτοῦ [(ἡ) βᾶσις, -εως 1. 'fondement', 2. 'piédestal', 'base'].

2.1.26. a grăi 1. în construcția cu valoare inten-sivă : grăește și vei grăi, în BB : „Grăește fiilor lui Israil și vei grăi cătră ei zicînd” (Lv., 12, 2; la fel în ms. 45; în ms. 4389 : „Grăește... și le zi”), după gr. λάλυσον... και ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς λέγων [λαλέω, -ῶ 'bavarder'; 'plaudern'; 'sprechen', 'reden'; λέγω 'vorhese'; ἐρῶ este viit. activ (med.)], 2. în expr. : a grăi din pînțele 'a fi ventritoc', în ms. 45 : „Celor ce grăiescu den pînțele” (Lv., 19, 31; la fel în 20, 6; tot așa în ms. 4389); vezi mai sus, p. 18, IV.1.3.2.; 1.3.4.; p. 25, 2.1.7.; 2.1.8.

2.1.27. a greși, în construcția pleonastică (intensivă) : a greși cu greșală, în ms. 45 : „Pentru că au greșit cu greșală greșeale înaintea Domnului” (Lv., 5, 19; în BB : „Au greșit greșală”; în ms. 4389 : „Au făcut greșală”), după gr. ἐπλημμέλησε πλημμελεῖα πλημμέλησιν ἔναντε κυρίου [vb. πλημμελέω, -ῶ 'commettre une faute'; (ἡ) πλημμέλεια, -ας 'faute'].

2.1.28. groapă 'cisternă (de apă)', în BB : „Afară den izvoarele apelor, și den gropi, și den adunare de apă” (Lv., 11, 36; în ms. 45 la fel; în ms. 4389 : „Puțurile”), după gr. (ὁ) λάκκος, -ου 'Wasserloch', 'Zisterne', 'Teich', 'Grube'; în lat. : „Cisternae”.

2.1.29. hulă 'defect fizic' (sens neînregistrat în DA și în H. Tiktin², DRG, s.v.), în BB : „Om...de va fi la...dînsul hulă, să nu vie să aducă daruri Domnului” (Lv., 21, 16; la fel în ms. 45; în ms. 4389 : „Vină”), după gr. (ὁ) μῶμος, -ου 1. 'reproche', 'blâme', 'honte', 'mépris', 2. 'tache', 'défaut’.

2.1.30. iadă, în sintagma : iadă den capre (și, greșit : capră den iade; căpriță den capre), în ms. 4389 : „Să aducă Domnului... iadă den capre” (Lv., 5, 6; în ms. 45 : „Căpriți den capre”; în BB : „Vătuie den capre”). Ordinea inversă a elementelor, în BB : „Capră den iade” (Lv., 4, 28; la fel în ms. 45; în ms. 4389 : „Capră den capre”). Sintagma reproduce servil gr. χίμαιραν, ἐξ αἰγῶν [gr. (ἡ) χίμαιρα, -ας 'jeune chèvre'; (ἡ) αἰξ, αἰγός 'chèvre’.

2.1.31. a împărți, în expr. : a împărți cu buzele, vezi mai sus, p. 25, IV.2.1.12, buză.

2.1.32. a izbîndi, în construcția : a izbîndi izbîndă 'a pedepsi', 'a răzbuna', în BB : „Și voi aduce presle voi sabie izbîndind izbînda fîgduinfi” (Lv., 26, 25; în ms. 45 : „.....cuñil izbîndind giude”; în ms. 4389 : „.....va izbîndi judecala”), după gr. και ἐπάξω ἐφ' ὄμας, μάχαιραν ἐκδικοῦσαν δικὴν διαδίκης [(ἡ) μάχαιρα, -ας 'coutelas', 'épée courte'; 'épée; ἐκδικέω, -ῶ, viit. -ήσω

'reclamer en justice'; 'venger', 'poursuivre', 'punir'; (ῥ) δίκη, -ης 'procès, action judiciaire']. Sensul 'a răzbuna' al verbului a izbîndi se infîlnește și în Lv. 19, 18 (în toate cele trei texte): „Să nu izbîndescă mina ta”, după gr. οὐκ ἐδικάζεται σου ἢ χεῖρ. Sensul este atestat și în alte texte vechi românești (vezi H. Tiktin², DRG, s.v.).

2.1.33. a încăleca, în expr.: a încăleca cu all jug ('despre animale) a face să se imperecheze pentru reproducere animale de specii diferite', în BB: „Si dobitoacele tale să nu te încăleci cu all jug” (Lv., 19, 19; în ms. 45: „Să nu te înjugi cu all jug”; în ms. 4389: „Dobolacul tău să nu-l înjugi cu all jug”), după gr. οὐ κατοχεύσεις ἐτέρω ζυγῶ [vb. κατοχεύω, viit. -χεύω] 'faire saillir', 'accoupler'; (6) ζυγός, -οῦ 1. 'joug', 2. 'couple', 'paire'; ἐτερος, -α, -ον 'l'autre, un autre'; 'différent, opposé'. Cf. lat.: „Non facies coire cum alterius generis animantibus”; fr. „N'accoupleras pas des bestiaux de deux espèces différentes”. Verbul a încăleca 'a avea relații sexuale' mai apare în BB: „Muierea care nu veni cădră fîstecare dobitoac ca să să încălece ea de dinsul” (Lv., 20, 16; în ms. 45 și în ms. 4389: „Să curvească”), după gr. βιβασθηῖς ἀπὸ τῆς ὑπ' αὐτοῦ [vb. βιβάζω, viit. βιβάσω] 'accoupler des animaux', 'saillir ou faire saillir une jument'].

2.1.34. a îndemîna 'a dispune de bani', 'a avea cu ce să-ți procuri ceva', în ms. 45: „Iar de va fi la neștine rudenie și nu va îndemîna” (Lv., 25, 26; în BB: „Va avea la mină”; în ms. 4389: „Va putea mina lui”), după gr. καὶ εὐπορηθῆ τῆ χειρὶ [vb. εὐπορέω, -ῶ] 'avoir des ressources'; 'n'être pas embarrassé'; (ῥ) χεῖρ, χεῖρός 'main']. Construcția mai apare în același text (ms. 45) în Lv., 25, 28, 49. Vezi mai jos, p. 28–29, IV.2.1.55., mină.

2.1.35. a înflori ('despre eczeme) a erupe', 'a se extinde', în BB: „Iară de-nflorind va înflori stricăciunea în piele” (Lv., 13, 12; alte atestări din BB pot fi văzute în Indice de cuvinte; în ms. 4389, la fel; în ms. 45: „Va fi înflorind în flori”), după gr. Ἐὰν δὲ ἐξανθοῦσα ἐξανθήσῃ λέπρα τῷ δέρματι [gr. ἐξανθέω, -ῶ] 'fleuri']. Construcția intensivă înflorind va înflori este preluată în greacă din ebraică (vezi și Comentarii, 13, 25).

2.1.36. a înfrînge, în expr.: a înfrînge din aripi 'a frînge (aripile)', în BB și în ms. 45: „Și va înfrînge pre el den aripi” (Lv., 1, 17; în ms. 4389: „Să-i frîngă aripile), după gr. καὶ ἐκλάσει αὐτὸ ἐκ τῶ πτερόντων [vb. ἐκλάω, viit. -κλάσω] 'retrancher en casant', 'élaguer', 'amputer']. Cu privire la modul de practicare a acestui sacrificiu, vezi MTL, p. 20.

2.1.37. însemnare, în sintagma: slobozenia însemnării 'al cincizecilea an, numit Jubileu (< ebr. *yobel* sau *yobel* 'berbec', apoi 'corn de berbec', din care se suna pentru a se anunța începutul Anului Jubileului; în acest an, se eliberau sclavii și se restituiau pămînturile celor care le pierduseră, precum și familiile acestora; de aici, denumirea anul slobozeniei 'anul eliberării', vezi MTL, p. 292–294), în BB: „Slobozenia însemnării acesta va fi voao anul al cincizecilea an va fi vouă” (Lv., 25, 11), după gr. ἀφέσεως σημασία... [(ῥ) ἀφέσις, -εως] 'action de renvoyer, de lâcher, de laisser partir', 'libération'; (ῥ) σημασία, -ας] 'action de donner un signe'; 'indication', 'signe'; 'signification'. Repetiția retorică din finalul citatului este preluată din textul grecesc, fiind o trăsătură caracteristică, frecvent atestată, a stilului biblic.

2.1.38. a întări 1 în expr.: a întări fața (sau obrazul) 'a se face aspru, dur, rău'; (a) se 'înăspri', a (se) înrăi, în BB: „Și eu voi întări obrazul meu pre omul acela” (Lv., 20, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Voi pune fața mea împotriva lui”), după gr. καὶ ἐγὼ ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον ἐκείνον [vb. ἐπίσθημι, viit. ἐπιστήσω] 'plaquer sur'; 's'appliquer'; 'faire inter-

venir'; 'rendre attentif'; (τὸ) πρόσωπον, -ου] 'visage']. 2. în expr.: a se întări pre singele cuiua, în BB: „Să nu te întărești pre singele vecinului tău” (Lv., 19, 16; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Să nu te scoli spre singele vecinului tău”), după gr. οὐκ ἐπιστήσῃ ἐφ' αἷμα τοῦ πλησίον σου [(τὸ) αἷμα, -ατος, 'sang'; (6) πλησίον, -ου] 'celui qui est proche', 'le voisin', 'le prochain']. Expresia, prezentă și în alte cărți din Vechiul Testament, are sensul general: „Îl ne faut pas apporter devant un tribunal un témoignage visant à faire condamner à mort un innocent ou un homme ne méritant qu'une peine moins importante” (vezi MTL, p. 217). 3. 'a (se) sprijini', 'a (se) rezema', 'a (se) propti', în cartea Facerea, în BB: „Si Domnul era întărit pre ea [pe scară]” (Fac., 28, 13; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Domnul se întăria pre dînsa”), după gr. ἐπεστήρικτο [vb. ἐπιστήρίζω, viit. -ίξω] 'appuyer', 'soutenir'; 'affermir', 'fortifier'; la mediu și la pasiv: 's'appuyer sur']. Pentru sensul 3, cf. ST. L. FAC., p. 98, IV.2.3.69. și 2.3.70.

2.1.39. a întinde 'a chinui', 'a tortura', în BB: „Să nu întinzi pre el în chinuire” (Lv., 25, 43; în ms. 45: „Să nu-l întinzi pre el într-un chin”; în ms. 4389: „Să nu-l năcăjăști cu osteneală”), după gr. οὐ κατατενέες αὐτὸν ἐν τῷ μόχθῳ [vb. κατατείνω] 'tendre', 'étendre', 'allonger'; 'tourmenter'; pornind de la ultimul sens, traducătorul român a atribuit cuvîntului românesc a întinde înțelesul 'a tortura', 'a chinui'; (6) μόθος, -ου] 'peine', 'souffrance', 'douleur', 'chagrin']. Expr. a întinde în chinuire 'a chinui', 'a tortura' mai apare în BB și în ms. 45 (Lv., 25, 46); de asemenea, varianta a întinde cu osteneală (Lv., 25, 52; în ms. 45, versetul 53).

2.1.40. a jefui, în construcția intensivă: a jefui jaful, în BB: „Și va da înapoi jaful ce au jefuit” (Lv., 6, 4; în ms. 45: „Jeacul ce au jecuit”; în ms. 4389: „Jahul ce au jăhuit”), după gr. τὸ ἀρπαγμα ὃ ἔρπασεν [vb. ἀρπάζω, aor. ἔρπασεν] 'piller', 'voler', 'arracher de force'; (τὸ) ἀρπαγμα, -ατος] 'objet volé', 'proie', 'larcin']. Cf. ST. L. FAC., p. 59, I.3.6.7. și p. 66, I.3.20.0.

2.1.41. a jirtvui, în construcția cu valoare intensivă: a jirtvui jirtvâ, în BB: „Iar de veți jirtvui jirtvâ rugă de bucurie Domnului” (Lv., 22, 29; în ms. 45: „Iar să veți jirtvui jirtvâ”; în ms. 4389: „Vei pune jirtvâ”), după gr. Ἐὰν δὲ θύσῃς θυσία [vb. θύω, viit. θύσω, aor. θύσαι] 'immoler', 'sacrifier', 'offrir aux dieux d'une manière quelconque', 'brûler des parfums'; (ῥ) θυσία, -ας] 'sacrifice'].

2.1.42. Încuitor, vezi mai jos, p. 28, IV.2.1.46., loc.

2.1.43. a se lăsa (cuiva) 'a i se acorda împăcarea divină', 'a fi ispășit, izbăvit', în BB: „Și se va ruga pentru dînsul preotul pentru greșala lui... și se va lăsa lui” (Lv., 5, 13; și 18; în ms. 45: „Și i se va lăsa lui”; la fel în ms. 4389) după gr. καὶ ἐξιλάσεται περὶ αὐτοῦ [vb. ἐξιλέω, -ῶ, 'rendre favorable'; ἐξιλάσσομαι] 'rendre propice, apaiser par des sacrifices ou par des prières'; 'purifier', 'expier'; 'pardonner' < ἱλάσσομαι, viit. -άσσομαι] 'apaiser', 'satisfaire', 'rendre favorable'; pasiv 's'apaiser', 'devenir propice']. Sensul vb. rom. a apărut prin paronimie semantică].

2.1.44. lemn 'arboresc'; 'pom fructifer', în sintagma: lemn de mîncat, în BB: „Veți sădi tot lemnul de mîncat” (Lv., 19, 23; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Pomul ce să mîncă”), după gr. ἐύλον βρώσιμον [(τὸ) ἐύλον, -ου] 'bois', 'arbre'; βρώσιμος, -ος, -ον] 'mangeable'; în ms. 4389, calc după sl. дрво ѣдливо (vs. *sînedi* < *sîn-edi*, din *edá* 'Essen', *esli* 'essen' și *s-* (vezi M. Vasmer, REW, II, p. 680).

2.1.45. lemnese 'de pom', 'referitor la un pom (fructifer)' (cuvînt neînregistrat în dicționare), în ms. 45: „Den roada lemnescă” (Lv., 27, 30; în BB: „Den roada lemnului”; în ms. 4389: „Den roada pomului”), după

gr. ἀπό τοῦ καρποῦ τοῦ ξυλοῦ [(δ) καρπός, -οῦ 'fruit'; adj. ξυλίνος, -η, -ον 'de bois'].

2.1.46. loc, în sintagmele: de loc, cel de loc 'autohton', 'băstinaș', 'pămîntean', 'moștean'; 'cel care aparține poporului israelitean' [spre deosebire de nemernic (sau venetic, sau priștel), care este un om stabilit definitiv printre israeliteni, sau de străin, care stă temporar printre evrei], în BB: „Să păzi! toate legile mèle și poruncile mèle...cel de loc și cel ce s-ău adaos nemernic între voi“ (Lv., 18, 26; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Nici moștênii, nici vineticii care vor lăcui la voi“), după gr. ὁ ἐγγώριος καὶ ὁ προσγενόμενος προσήλυτος ἐν ὑμῖν [(δ) ἐγγώριος 'indigène'; în Lande befindlich, inländisch, einheimisch' <(ἡ) γώρα, -ας 'țară'; προσγενής, -ής, -ές 'parent', 'allié'; προσήλυτος, -ός, -ον 'étranger qui est venu s'établir dans quelque endroit']. Alt exemplu, din BB: „Veri nemernic, veri de loc...să moară“ (Lv., 24, 16; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Măcară să va fi moștean, măcară vinetic“), după gr. ἐάν τε προσήλυτος, ἐάν τε αὐτόχθων [αὐτόχθων 'den eigenen Boden besitzend, auf eigenen Boden wohnend, eingeboren', la pl. 'Ureinwohner'; (ἡ) γῶν, γῶνός 'Erde, Erdboden, Land' (vezi H. Frisk, GEW, II, p. 1098)].

Pentru conceptul «autohton», «pămîntean», «băstinaș», se mai folosesc sintagmele: lăcuiitorii pămîntului, în BB și în ms. 45 (Lv., 20, 4; în ms. 4389: „Moștênii pămîntului“), după gr. οἱ αὐτόχθονες τῆς γῆς; cel den pămînt, în ms. 45 (Lv., 16, 29; în BB: „Cel de loc“; în ms. 4389: „Moșteanic“), după gr. ὁ αὐτόχθων. Denumirea moștean, cu sensul menționat, caracterizează textul ms. 4389. Ea poate fi un calc. după sl. тэземіах [vsl. tuzemici <tu- (=tul) + zemici <zemliā 'țară', 'pămînt' (cf. vrus. тэземіах, тоземіах 'Ausländer, Fremder'), cu sensul 'Einheimischer', 'Eingeborener'; vezi M. Vasmer, REW, III, p. 148].

Cuvîntul moștean 'autohton' se întilnește în următoarele locuri din cartea Proefia, în ms. 4389: Lv., 17, 15 (moșteani); 19, 34 [33]; 23, 42 (aici: „Moștean de pămînt al lui Israel“); în BB: „Moșteanul de pămînt“ (Lv., 23, 42; în ms. 45: „Moșteanul de pămînt“). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.97.; 2.3.98.; 2.3.99.

2.1.47. a lua, în expr.: a lua greșală 'a dobindi păcat', 'a păcătui', în BB: „Să nu iai pentru dînsul greșală“ (Lv., 19, 17; în ms. 45: „Să nu iai pre însul greșală“; în ms. 4389: „Să nu dobindești păcat pentru dînsul“), după gr. οὐ λήψῃ δι' αὐτὸν ἀμαρτίαν [gr. λαμβάνω, viit. λήψομαι 'prendre', 'saisir'; (ἡ) ἀμαρτία, -ας 'erreur', 'faute'].

2.1.48. luare, în expr.: luare-de-rod 'ofrandă', 'jertfă', în BB: „Luoare-de-rod iaste, jirtvă, miros de bună mirosire iaste Domnului“ (Lv., 1, 9; și în: 1, 13; 2, 16; 6, 15; 7, 22 etc.; la fel în ms. 45 și în ms. 4389), după gr. κάρωμα, -ατος 1. 'fruit' 2. (în limbajul biblic) 'oblation', 'offrandă', 'sacrificie'. Cf. ST. L. EX., p. 44, IV.2.1.48.

2.1.49. a luci, în construcția cu valoare intensivă: a luci lucind, în BB: „Și la bărbat au la muiere căruia i se va face întru pielea trupului lui luciri lucind, albe înflorind“ (Lv., 13, 38; în ms. 45: „Luciri lucindu“); în ms. 4389: „Lucire lucind în albiciună“, după gr. ἀυγάσματα ἀυγάζοντα λευκανθίσοντα ἀλόφος ἐστιν [ἀυγέω, -ῶ 'briller'; λευκανθίζω, viit. -ίσω 'blanchir ou être blanc'; ἀλόφος, -ή, -όν 'blanc']. Cf. mai sus, p. 27, IV. 2.1.35. a înflori.

2.1.50. lucire, vezi cuvîntul precedent.

2.1.51. luera, în sintagma: piele de lucru 'piele argășită', în BB: „Au în toală pielea de lucru“ (Lv., 13, 48; și vers. 49; în ms. 45, la fel; în ms. 4389, „Piele argășită“); în expr.: piei în lucruri 'piei argășite', în BB (Lv., 13, 51; în ms. 45: „Întru lucruri“; în ms. 4389: „Argășită“); adj. lucrul 'argășit', în ms. 45;

„Vasul lucrul de piele“ (Lv., 13, 49). În gr.: ἐργασίω δέρμα (Lv., 13, 48); ἐργασίω δέρματος (Lv., 13, 49); δέρματα ἐν τῇ ἐργασίᾳ [adj. ἐργασίμος, -ος, -ον 'qu'on peut travailler'; vb. ἐργάζομαι, viit., -έσομαι 'travailer', 'fabriquer', 'façonner'; radicalul este (τδ) ἔργον, -ου 'ouvrage', 'travail', din care, prin intermediul mgr. ἀργάζω, aor. ἀργασα, subst. ἀργάτης, avem rom. argal, iar prin intermediul ngr. ἀργάζω, vb. a argăsi (subst. argăscală, adj. argăsit), pe care îl folosește corect traducătorul ms. 4389. Traducătorul ms. 45, Nicolăe Milescu (precum și diortositorii BB), a avut în vedere sensul vechi al cuvîntului grecesc în discuție, pînă în circulație sintagme ca piei de lucru; piei în lucruri etc. 'piei argășite'. Cf. mai sus, p. 20, IV.1.4.2., argăsit.

2.1.52. luminos 'culoare albă-strălucitoare', 'luciu', în BB: „Iară de va rămîna pre loc luminosul și nu va răvărșă pre piele“ (Lv., 13, 28; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Luciul“), după gr. ἐάν δὲ κατ' ἄυγῶραν μείνη τὸ ἀυγάζον [vb. ἀυγάζω, viit. ἀυγάσω 'briller', 'éclairer'; (δ) ἀυγάσμός, -οῦ 'action de briller ou d'éclairer'; 'éclat', 'lumière'; vb. μένω 'demeurer', 'rester', 'persister'].

2.1.53. a merge, în sintagma: carele pre 4 merge (cu diferite variații) 'patruped', în BB: „Carele mergu pe patru“ (Lv., 11, 21; în ms. 45: „Cele ce mergu în patru picioare; în ms. 4389: „...umblă...“); în ms. 45 „Carele pre 4 merge“ (Lv., 11, 20; în BB: „...umblă“; în ms. 4389: „...umblă...“); în BB: „Și tot cela ce va merge pre mîini întru toate jigăniile carele mergu pre patru“ (Lv., 11, 27; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „...umblă...umblă...“); în BB: „Tot cela ce merge pre patru pururea“ (Lv., 11, 42; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Tot ce merge pre patru“), după gr. ἄ πορεύεται ἐπὶ τεσσάρων (Lv., 11, 21); ὁ πορευόμενος ἐπὶ τεσσάρων (Lv., 11, 42) [vb. πορεύω 'faire passer', 'transporter'; πορεύομαι 'aller', 'marcher', 'passer d'un lieu à un autre'; τέσσαρες, -α (și τέτταρες, -α 'patru']. Cf. mai jos, p. 31, IV.2.1.78., picior.

2.1.54. a mirosi, în construcția: a mirosi mirosenia, în BB: „Și nu voi mirosi mirosenia jirtvelor voasre“ (Lv., 26, 31; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Nu voi mirosi mirosul“), după gr. καὶ οὐ μὴ ὀσφρανθῶ τῆς ὀσμῆς τῶν θυσιῶν ὑμῶν [vb. ὀσφραίνομαι 'sentir', 'flaier'; (ἡ) ὀσμή, -ης 'odeur'].

2.1.55. mină, în sintagme alcătuite cu verbe ca a (se) afla; a ajunge; a avea; a putea; a slăbi, de tipul: a se afla mina cuiua (de ajuns), 'a dispune de mijloace pecuniare și de altă natură', 'a-i da mina cuiua să', 'a-i fi la îndemină', 'a avea la dispoziție', 'a dispune de'; a-i ajunge cuiua mina 'id.'; a avea la mină 'a fi bogat', 'a dispune de bani etc.'; a avea cu mîinile 'id.'; a-i putea mina cuiua 'id.'; a slăbi cu mîinile 'a fi la strîmtoare (cu banii)'.
a) a afla. În BB: „Iară de nu va afla mina lui pă-rêche de turturêle“ (Lv., 5, 11; în ms. 45: „Iar să nu aple mina lui...“; în ms. 4389, ca în BB); sensul este 'iar de nu va avea cu ce să-și procure', după gr. 'Εάν δὲ μὴ εὐρίσκη ἡ χεῖρ αὐτοῦ ζεύγος τρυγόνων [vb. εὐρίσχω, viit. εὐρήσω, aor. εὔρον, perf. εὔρηκα 'trouver', 'decouvrir'; (ἡ) χεῖρ, χειρός, 'main'; construcția este preluată în greacă din ebraică]. Expr. a afla mina mai apare în BB: „Iară de nu va afla mina ei de ajuns la miel, cu sensul 'nu va avea bani să-și procure un miel' (Lv., 12, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Iar de va ajunge mina ei cu miel“; aici este adăugată pe margine, de aceeași mină, explicația: „De va fi săracă și nu va avea miel să aducă“), după gr. 'Εάν δὲ μὴ εὐρίσκη ἡ χεῖρ αὐτῆς τὸ ἱκανὸν εἰς ἀμὸν [unde cuvîntele sînt explicate mai sus; adăugăm: adj. ἱκανός, -ή, -όν 'suffisant'; adv. ἱκανῶς 'suffisamment']; în BB: „Și doao turturêle...cite au aflat mina lui“ (Lv., 14, 22; și:

14, 30; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Cum va ajunge mina lui“), după gr. ὅσα εὐρεν ἢ χεῖρ αὐτοῦ [vezi primul exemplu]; în BB: „Aceasta e legea...celui ce nu află cu mina lui la curățenia lui“, adică 'legea celui care nu dispune de bani' (Lv., 14, 32: la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ τοῦ μὴ εὐρίσκοντος τῆ χειρὶ αὐτοῦ εἰς τὸν καθαρισμὸν αὐτοῦ [(6) καθαρισμός, -οῦ, 'purification']; în BB: „Iară de va afla mina nemernicului au celui venelic de lingă line“, adică 'dacă va dispune de bani, dacă va fi ayut, bogat' (Lv. 25, 47; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „De va ajunge mina nemernicului“), după gr. Ἐὰν δὲ εὐρη ἢ χεῖρ τοῦ προσηλύτου ἢ τοῦ παροίκου [vb. εὐρίσκω 'trouner', 'decouvrir'; προσήλυτος, -ος, -ον 'étranger qui est venu s'établir dans quelque endroit'; (6) παροίκος, -ου 'étranger nouvellement domicilié dans une ville ou dans un pays'; 'colon'].

b) a ajunge. În BB: „Iară de va fi sărac și mina lui nu-i ajunge“ (Lv., 14, 21; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ ἢ χεῖρ αὐτοῦ μὴ εὐρίσκη [vb. εὐρίσκω a fost tradus prin 'a ajunge']; în ms. 4 389: „Cum va ajunge mina lui“ (Lv., 14, 22), după sl. ꙗко неєрѣнєт ꙗко єго (vsl. *postignęti*; rus. *postigiti* 'erreichen', 'erlangen'; vezi M. Vasmer, REW, III, p. 14). Construcția cu vb. a ajunge (mina) mai apare în ms. 4 389 (Lv., 25, 28, 47), fiind achiaiată după slavonă.

e) a avea. În BB: „Și va avea la mână“ va dispune de bani', 'ii va da mina' (Lv., 25, 26; în ms. 45 și în ms. 4 389: „Va putea mina lui“), după gr. καὶ εὐπορηθῆ τῆ χειρὶ [vb. εὐπορέω, -ῶ 'avoir des ressources'; 'n'être pas embarrassé']; în BB: „Iară de va avea cu mînile lui, se va răscumpăra pre sine“, adică 'dacă va avea resurse' (Lv., 25, 49; în ms. 45: „Iar de se va îndemina cu mînile lui“; în ms. 4 389: „Iar de va putea el însuși“), după gr. Ἐὰν δὲ εὐπορηθῆις ταῖς χερσὶ (vezi exemplul precedent).

d) a putea. În BB: „Iară de nu va putea mina lui de ajuns la oaie“ (Lv., 5, 7; în ms. 45: „De nu poate mina lui de aginsu la oaie“; în ms. 4 389: „De nu va putea ajunge mina lui cu mied“, adică 'de nu va avea bani să cumpere o oaie', după gr. Ἐὰν δὲ μὴ ἰσχύον ἢ χεῖρ αὐτοῦ τὸ ἱκανὸν εἰς τὰ πρόβατον [vb. ἰσχύω, viit. ἰσχύσω 'être fort, influent'; (ἢ) χεῖρ, χεῖρός, 'mâin'; ἱκανός, -ῆ, -όν 'suffisant'; (τὸ) πρόβατον, -ου 'mouton']; în ms. 4 389: „Va putea mina lui dendăslul să-i ajungă“ (Lv., 25, 26; în BB: „Va avea la mână“; în ms. 45: „Să va îndemina“), după sl. ꙗєвѣѣтє ꙗєє єго поєтѣнѣтѣ љљљѣꙗє (vezi mai sus, sub a ajunge); în BB: „După cum poate mina celui ce s-a rugat, așa-l va prelui pre el preotul“ (Lv., 27, 8; în ms. 45 și în ms. 4 389: „Va putea mina“), după gr. ἰσχύει ἢ χεῖρ [vb. ἰσχύω 'être fort', 'être puissant'].

o) a slăbi. În BB: „Iară de va săraci frate-tău... și va slăbi cu mînile“, adică 'nu va avea cu ce să plătească', 'va fi la strimtoare' (Lv., 25, 35; în ms. 4 389, la fel; în ms. 45: „Va slăbi mînule“), după gr. καὶ ἀδυνατήση ταῖς χερσὶ [vb. ἀδυνατέω, -ῶ 'être sans force', 'ne pas pouvoir']. Vezi mai sus, p. 27. IV. 2.1.34., a îndemina.

2.1.56. a minca, în construcția intensivă: a minca mincînd, în BB: „Iar de mincînd va minca den cărnuri a treia zi“ (Lv., 7, 8; în ms. 45: „Să va mincîndu mincava“; în ms. 4 389, ca în BB), după gr. φαγὼν φαγῆ [vb. φαγεῖν 'mănger']; în BB: „Iară de se va minca cu mincare a treia zi“ (Lv., 19, 7; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. Ἐὰν δὲ βρώσει βρωθῆ [vb. βρωσεῖω 'avoir envie de manger'].

2.1.57. a mintui 'a răscumpăra', în construcția intensivă: a mintui cu mintuire, în BB: „Iară de mintui va mintui pre dînsul“ (Lv., 27, 13; în ms. 45: „Iară de mintuindu va mintui“; în ms. 4 389: „Iar

de răscumpărînd va răscumpăra“), după gr. Ἐὰν δὲ λυτρούμενος λυτρώσεται αὐτὸ [vb. λυτρώω, -όμαι 'délivrer moyennant rançon'; 'racheter'; (τὸ) λύτρον, -ου 'rançon', 'prix du rachat d'un captif']. Cf. ST. L. EX., p. 44, IV.2.1.52.

2.1.58. moarte, în construcția intensivă: cu moarte să se omoare, în BB: „Omu, om carele va grăi rău pre talăl lui...cu moarte să să omoară“ (Lv., 20, 9; și: 10, 11, 12, 13, 15 etc.: la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Cu moarte să moară“), după gr. θανάτω θαντούσθω [(6) θάνατος, -ου 'mort'; vb. θανάτω 'condamner à mort']. Modelul este preluat în limba greacă din ebraică.

2.1.59. moșnean, vezi mai sus, p. 28. IV.2.1.46.

2.1.60. moștean, vezi mai sus, p. 28. IV.2.1.46.

2.1.61. moșnean, vezi mai sus, p. 28. IV.2.1.46.

2.1.62. mulțime, în expr.: la mulțime 'spor', 'pe deasupra', 'în plus', în BB: „Să nu iai de la dînsul camălă, nice la mulțime“ (Lv., 25, 36; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Nici mai mult decît i-ai dat“), după gr. οὐδὲ ἐπὶ πλῆθει [(τὸ) πλῆθος, -εος, -ος 'quantité'; 'multitude']; în lat.: „Nec amplius quam dedisti“.

2.1.63. a mostra, în construcția intensivă: a mostra cu muștrare 'a acuza', 'a învinui'; 'a interoga', în BB: „Cu muștrare să muștri pre aproapele tău“ (Lv., 19, 17; în ms. 45: „Cu muștrare să nu muștrii“; în ms. 4 389: „Să nu muștrazi cu muștrare“), după gr. ἐλεγχοῦ ἐλέγχεις τὸν πλησίον σου [vb. ἐλέγχω, ἐλέγχει, viit. ἐλέγξω 1. 'beschimpfen', 'schmähen', 'tadeln', 'zu Schande machen' (= a insulta, a ocări, a face reproșuri, a face de rușine), 2. 'beschuldigen', 'zur Untersuchung ziehen', 'ausfragen' (= a învinui, a ancheta, a interoga); vezi H. Frisk, GEW, I, p. 486]; în lat.: „Sed publice argue eum“ [vb. arguo, -ere 1. 'a blama', 'a reproșa', 2. a învinui', 'a acuza'].

2.1.64. a naște, în sintagma: cel-ce-naște-cel-viu 'ființă', 'vietate', în BB: „Să învețe pre fiii lui Israil intru mijlocul celora-ce-nascu-cēle-vii, care să mînincă, și intru mijlocul celora-care-nascu-cēle-vii, și nu să mînincă“ (Lv., 11, 47; în ms. 45: „Celor-ce-fac-a trăi“; în ms. 4 389: „Cēle-ce-trăiesc“), după gr. ἀνά μέσον τῶν ζωογονούντων [ἀνά μέσον 'între'; ζωογονέω, -ῶ 'produire un être vivant'; (ἢ) ζωογονία, -ας 'production d'une être vivant' <(τὸ) ζῶον, -ου 'animal', 'être vivant' + γονεῖω 'erzeugen' < γίγνομαι 'geboren werden', 'entstehen']. Vezi și Comentarii, 11, 47.

2.1.65. neștiință, în sintagma: după neștiință 'din greșeală', 'fără a ști', în BB: „Om carele va mincassinte după neștiință“ (Lv., 22, 14; în ms. 45: „După neștiință“; în ms. 4 389: „Nepricepînd“), după gr. κατ' ἀγνοίαν [(ἢ) ἀγνοία, -ας 'ignorance']; în lat.: „Per ignorantiam“.

2.1.66. oaie, în sintagma: oaie de un an 'mioară', 'cirlăniță', în BB: „Va lua doi miei curățî de un an și o oaie de un an curățî“ (Lv., 14, 10; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. πρόβατον ἓν ἔμωμον ἐν-άυσιον [(τὸ) πρόβατον, -ου 'mouton'; ἔμωμος, -ος, -ον 'irréprochable'; ἐνιαύσιος, -α, -ον 'annuel'].

2.1.67. oală în sintagma: de oală 'de lut', în BB: „Și tot vasul de oală“ (Lv., 11, 33; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Vasul de lut“), după gr. καὶ πᾶν ἄγγος ὄστράκινον [(τὸ) ἄγγος, -εος, -ους 'vase'; ὄστράκινος, -η, -ον 'de terre cuite' și (6) ὄστράκω, -έως 'potier de terre']. Cf. și Comentarii, 6, 28.

2.1.68. obraz 'persoană', în expresii ca: a) a lua obrazul cuiva 'a părtini', 'a avantaja', b) a pune obrazul (fața) pe cineva (împotriva cuiva) 'a se împotrivi', 'a înfrunta', c) a întări obrazul pe cineva 'a se arăta dur', d) a lăuda obrazul cuiva 'a admira'.

a) a lua obrazul. În BB: „Să nu iai obrazul săracului“, adică 'să nu avantajezi', 'să nu părtinești' (Lv., 19, 15; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Să nu bați seamă

fața săracului“), după gr. οὐ λήψη πρόσωπον πτωχοῦ [vb. λαμβάνω, viit. λήψομαι 'a lua'; (τδ) πρόσωπον, -ου 'visage'; 'personne'; πτωχός, -ή, -όν 'pauvre'].

b) a pune obrazul. În BB: „Voiu pune obrazul meu pe suflul ccla ce mântincă singele“ (Lv., 17, 10; în ms. 45 și în ms. 4389, tot așa), după gr. καὶ ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἔσθουσιν τὸ αἷμα [gr. ἐπίσταμαι, viit. ἐπιστήσομαι 'savoir', 'connaître', 'être habile en quelque chose'; (τδ) πρόσωπον, -ου 'visage'; 'personne'; (ή) ψυχή, -ής 'individu'].

c) a întări obrazul. În BB: „Și eu voiu întări obrazul meu pe omul accla și-l voiu piêrde pre dînsul“ (Lv., 20, 3; și în 20, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Voiu pune fața mea împotriva lui“), după gr. καὶ ἐγὼ ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου (vezi paragraful precedent).

d) a lăuda obrazul, în BB: „Să nu iai obrazul săracului, nice să lauzi obrazul năsilnicului“ (Lv., 19, 15; în ms. 45: „Nice să lauzi obrazul silnicului“; în ms. 4389: „Nici să cauți fața putêrnîcului“), după gr. οὐδὲ μὴ θαυμάσῃς πρόσωπον δυνάστου [vb. θαυμάζω, viit. θαυμάσω 'admirer', 'respecter'; 's'étonner'; (δ) δυνάστης, -ου 'homme puissant'; 'chef', 'roi', 'prince'; 'souverain'].

2.1.69. ochi, în sintagma: ochii adunării 'conștiința publică', în BB: „Iară de nu va cunoaște toată adunarea fiilor lui Israel și va uita cuvîntul den ochii adunării“ (Lv., 4, 13; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Și se va uita cuvîntul de la fața nărodului“), după gr. καὶ λάθη ῥήμα ἐξ ὀφθαλμῶν τῆς συναγωγῆς [vb. λαθάνω, λήθω, aor. λάθειν, viit. λήσω 'jemanden in Unkenntnis einer Sache halten, der Aufmerksamkeit jemandes entgegen, unbekannt, unbemerkt sein, jemandem einer Sache vergessen machen'; (mediu) 'vergessen, uneingedenkt sein'; (τδ) ῥήμα, -ατος 'Ausspruch, Wort, Erzählung'; 'tout ce qui se dit', 'parole', 'mot'; (δ) ὀφθαλμός, -οῦ 'ochi'; (ή) συναγωγή, -ής 'rassemblement']. Cf. Comentarii, 9, 13.

2.1.70. odihnă, în sintagma: odihnă de an 'an saba-tic', în BB: „Și vei număra fie 7 odihni de an“ (Lv., 25, 8; în ms. 45: „7 odihnă de ani“; în ms. 4389: „7 odihne ale anului“), după gr. καὶ ἐξαριθμήσεις σεαυτῶ ἐπὶ τὰ ἀναπαύσεις ἐτῶν [vb. ἐξαριθμέω, -ῶ 'nombrer', 'enumerer'; (ή) ἀνάπαυσις, -εως 'repos'; (τδ) ἔτος, -εως, -ους 'an, année']. Vezi Comentarii, 16, 31.

2.1.71. om, în sintagma: om preot 'preot', în BB: „Și fată de om preot de să va pingări a curvi“ (Lv., 21, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Fata preotului“), după gr. καὶ θυγάτηρ ἀνθρώπου ἱερέως [(ή) θυγάτηρ, -τρος 'fille'; 'jeune fille'; (δ) ἀνθρωπος, -ου 'om'; (δ) ἱερεύς, -έως 'prêtre'].

2.1.72. pat, în sintagma eufemistică, pentru a denumi actul sexual, ca: a se culca pat muieresc; a da patul semînției; a dormi pat muieresc; a cure pat de sămință 'a fi bolnav de blenoragie', 'a avea scurgere'; a ieși pat de sămință 'id.' etc. Cu excepția expresiei a avea pat 'a avea relații sexuale (cu cineva)', nici una din expresiile care urmează nu este înregistrată în DLR sau în H. Tiktin², DRG, s.v. Construcțiile de mai jos sînt calchiate din grecește, eventual din slavonește.

I. a) a se culca pat muieresc, '(despre bărbații homosexuali) a avea relații sexuale', în ms. 4389: „Cu bărbat să nu te culci pat muieresc“ (Lv., 18, 22; în BB: „Să nu dormi culcare fâmeiască“; în ms. 45: „Să nu dormi pat fâmeiescu“), după sl. да не лажеш женска лoжa [vbg. ležati, ležo 'liegen'; adj. ženska (< žena 'femeie'; vbg. lože 'pat')] și după gr. οὐ κοιμηθήσῃ κοίτην γυναικεῖαν [vb. κοιμάμαι, κοιμίζω 'zur Ruhe legen, zu Bett bringen', 'einschläfern'; (ή) κοίτη, -ης 'lit', 'couche'; adj. γυναικεῖος, -ος sau -α, -ον 'qui

convient aux femmes']. Modelul construcției grecești, s-a atlat în ebraică (vezi Comentarii, 15, 16).

b) a se culca pat de semînție 'a avea relații sexuale' în ms. 4389: „De se va culca cinevaș cu muîere pat de semînție“ (Lv., 19, 20; în BB și în ms. 45: „De va dormi neștine cu muîerea pat de sămință“), după sl. аме κτο εδдетз ек женоу лoжe cкленк, calchiat după gr. κοίτην σπέρματος [(ή) κοίτη, -ης 'lit'; (τδ) σπέρμα, -ατος 'semence'].

c) a da patul (în semenție, întru semenție, săminții) 'a avea relații sexuale', în BB: „Cătră muîerea aproape-lui tău să nu dai patul semenții tale“ (Lv., 18, 20, în ms. 45: „Patul săminții“; în ms. 4389: „Să nu dai pat semînției tale“), după gr. οὐ δώσεις κοίτην σπέρματος σου [vb. δίδωμι, viit. δώσω, aor. ἔδωκα 'a da'; pentru celelalte cuvinte, vezi mai sus, sub h)]; în BB: „La tot cu-patru-picioare să nu-l dai patul tău în semenție“ (Lv., 18, 23; în ms. 45 și în ms. 4389: „...întru semenție“), după gr. τὴν κοίτην σου εἰς σπερματισμόν [(δ) σπερματισμός, -οῦ 'émission de la semence']; în ms. 4389: „Cineș va da patul lui la dobitoac cu moarte să moară“, adică „cel care va avea relații sexuale cu un animal“ (Lv., 20, 15; în BB: „Va da zăcerea“; în ms. 45: „Cinc va da dzăcerea intru patru-picioare“), după gr. καὶ ὅς ἂν δῶ κοιτασίαν αὐτοῦ ἐν τετραπόδι [(τδ) κοιτάσιος, -ου 'gite'], iar pentru ms. 4389, și după sl. аме лаетз лoжe cкoе чeткeр нoжнoм8. Vezi mai jos, p. 36, IV.2.1.145., zăcere.

d) a dormi pat de sămință (femeiesc) 'a avea relații sexuale' (vezi mai sus, p. 26, IV.2.1.22., a dormi), în BB: „Și muîerea de va dormi bărbatul cu dînsa pat de sămință“ (Lv., 15, 18; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Va dormi sămință de pat“), după gr. καὶ γυνή ἂν κοιμηθῇ ἀνὴρ μετ'αὐτῆς κοίτην σπέρματος [(ή) γυνή, γυναικός 'femeie'; κοιμίζω, viit. κοιμίσω 'endormir'; (δ) ἀνὴρ, ἀνδρός 'homme']. Faptul că această construcție eufemistică pentru denumirea actului sexual era lipsită de sens explică așezarea inversă, în unele cazuri, a elementelor componente, cum este cazul, de pildă, în ms. 4389: „Va dormi sămință de pat“. Expresia este des folosită în cartea Preoșta, de exemplu în BB: „De va dormi...pat de sămință“ (Lv., 19, 20; în ms. 45; la fel; în ms. 4389: „Se va culca...pat de semînție“); în BB: „Să nu dormi culcare fâmeiască“ (Lv., 18, 22; în ms. 45: „Să nu dormi pat“; în ms. 4389: „Să nu te culci pat“).

e) a face pat 'a avea relații sexuale', în ms. 4389: „Cel ce va face cu parte bărbătească pat muieresc“ (Lv., 20, 13; în BB: „Carele va dormi cu parte bărbătească culcare fâmeiască“; în ms. 45: „Carele va dormi... pat“; sensul este: 'a avea relații homosexuale'), după gr. καὶ ὅς ἂν κοιμηθῇ μετ' ἄρσενος κοίτην γυναικός [(δ) ἄρσην, -εως 'un mâle', 'un homme'; celelalte cuvinte sînt prezentate mai sus].

Expresia verbală a avea pat 'a avea relații sexuale', înregistrată în DRL, s.v. pat, se întilnește și în ALR II, Supl. (Termeni considerați obsceni); MN 4899, p. 6, pct. 53, Pecica, jud. Arad: am' avul pat. Ca și expresia atestată în DLR, și aceasta pare a fi o creație spontană, fără nici o legătură cu construcțiile analizate și ilustrate cu numeroase exemple din prezentul paragraf. Acestea din urmă sînt calchiate după modelul grecesc (uneori și slavonesc), iar în limba greacă ele au fost preluate din ebraică.

II. în expr.: pat de sămință (semenție) 'spermă', în BB: „Om căruia va ieși dentr-insul pat de semenție“ (Lv., 22, 4; și: 15, 32; în ms. 45: „Pat de sămință“; în ms. 4389: „Omul căruia-i va cură sămința patului lui“), după gr. ἡ ἀνθρώπος ὃ ἂν ἐξέλθῃ ἐξ αὐτοῦ κοίτη σπέρματος [vb. ἐξέλθειν, inf. aor. al lui ἐξέρχομαι 'sor-

tir, 's'en aller'; 's'ecouler'; (ή) κόιτη, -ης 'lit'; (τδ) σπέρμα; -ατος 'semence'].

2.1.73. patru, vezi mai jos, IV.2.1.78., picior.

2.1.74. pază, vezi cuvîntul următor.

2.1.75. a păzi, în construcția intensivă: a păzi pazele 'a respecta preceptele divine', în BB: „Și vor păzi pazele mele“ (Lv., 22, 9; în ms. 45: „Și vor păzi crușările mele“; în ms. 4 389: „Să păzească porincile mele“), după gr. και φυλάσσει τὰ φυλάγματα μου [vb., φυλάσσει, viit. φυλάξω 'garder'; 'observer'; (τδ) φυλάγμα -ατος 'ce qui est gardé']. Vezi mai sus, p. 26, IV.2.1.16., a crușa; IV.2.1.17., crușare; cf. Comentarii, 8, 35.

2.1.76. pămînt, în sintagma: cel-de-pămînt (cel-den-pămînt) 'autohton', 'băștinaș' (în cazul de față 'israillitean'), în ms. 45: „Cel den pămîntu, și cel nemêrnic, ceta ce iaste lingă voi“ (Lv., 16, 29; în BB: „Cel de loc“; în ms. 4 389: „Moșteanic“), după gr. ὁ αὐτόχθων [(ή) χθών, -ονός 'terre', 'sol', 'pays'; αὐτό-χθων 'den eigenen Boden besitzend, auf eigenem Boden wohnend, eingeboren', pl. 'Urbewohner (despre populația din Atica), vezi H. Frisk, GEW, II, p. 1 098.]. Sintagma cel(a)-de(n)-pămînt mai apare în BB și în ms. 45, Lv., 19, 34. Vezi mai sus, p. 28, IV.2.1.46., loc. Cuvîntul pămînt mai apare și în „Den nărodul pămîntului“ 'popor băștinaș, autohton' (despre israilliteni) (Lv., 4, 27; în toate cele trei texte studiate), care calchiază gr. ἐκ τοῦ λαοῦ τῆς γῆς.

2.1.77. pămîntean 'autohton' (în cazul de față: 'israillitean'), în BB: „Dentru pămînteni, au den nemêrnic“ (Lv., 17, 15; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Moșteni“), după gr. ἐν τοῖς αὐτόχθοισιν. Vezi mai sus, p. 27, IV.2.1.46, loc; vezi cuvîntul precedent.

2.1.78. picior, în sintagma: cel-cu-patru-picioare 'patruped', 'animal (cu patru picioare)', în BB: „Sufletul carê se va atinge...de cèle-cu-patru-picioare (Lv., 7, 11; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Cèle-cu-cite-patru-picioare“), după gr. τῶν τετραπόδων [adj. τετράποδος, -ος, -ον 'à quatre pieds'; subst. (τδ) τετράπους, -οδος (subînțeleș ζῶον) 'quadrupède']. Sintagma mai apare și în: Lv. 18, 23; 20, 15. Uneori este folosit numai numeralul patru: în ms. 4 389: „Cite umblă pre patru“ (Lv., 11, 20; în BB: „Carele pe patru umblă“; în ms. 45: „Carele pre 4 merge“; cf. și Lv. 11, 42).

Cuvîntul picior se întilnește și în sintagma: „Cărele-are-mullime-de-picioare“ 'miriapod', în BB (Lv., 11, 42; în ms. 45, la fel: în ms. 4 389: „Tot ce iaste cu picioare mullă“), după gr. ὁ πολυπλήθεϊ ποσίν [adj. πολυπλήθης, -ής, -ές 'fort nombreux'; (ὀ) πούς, ποδός 'picioar'].

2.1.79. pierzare 'lucru pierdut', în BB: „Au au aflat pierzare și va minși pentru ea“ (Lv., 6, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Ceva pierdut“), după gr. εὑρεν ἀπώλειαν [vb. εὐρίσκω, viit. εὐρήσω, aor. εὑρον, perf. εὐρηκα 'trouvéi'; (ή) ἀπώλεια, -ας 'perte'; 'chose perdue'; de la vb. ἀπόλλομι 'perdre'].

2.1.80. pipăire 'inflamație (pe piele)', 'eczemă', 'crustă cu pustule și cu solzi de lepră'; 'lepră' (cuvîntul cu sensurile menționate se folosește în cartea Profeția și pentru a denumi diferite pete de pe țesături, haine, piei sau igrasia de pe pereții caselor), în BB: „Și se va face în pielea trupului lui pipăire de bube“ (Lv. 13, 2; în ms. 45: „Strănciuniătură de însemnare“; în ms. 4 389: „Semi de bube“), după gr. και γένηται ἐν δέρματι χρωτός αὐτοῦ ἀφῆ λέπρας [(ὀ) χρώς, -ωτός 'la peau du corps'; 'le corp entier'; (ή) ἀφῆ, -ής 1. 'tact', 'contact', 'toucher'; 'sens du toucher'; 2. 'action d'allumer'; 'das Anzündén' (=apringerea); 2. 'das Berühren' (=atingerea), vezi H. Frisk, GEW, I, p. 126, sub ἔπω; (ή) λέπρα, -ας 'lepre, maladie qui fait lever la peau par écailles'; sintagma ἀφῆ λέπρας avea sensul 'inflamația, eczemă leprei', dar traducătorul textului românesc a avut în vedere sensul 'atingere', pe care l-a

redat prin cuvîntul pipăire; sensul în discuție al acestuia nu a fost înregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v., dar este prezent în DLR, s.v., fără a fi explicat.

Alte atestări din cartea Profeția: „Pipăire(a) de stricăciune“ 'eczemă de lepră', în BB (Lv., 13, 3, 8; 14, 32, 34; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Buba mișălilei“); „Pipăire albă au roșiatică“, în BB (Lv., 13, 42; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Bubă albă au roșiatică“), după gr. ἀφῆ λευκή ἢ πυρρίζουσα [adj. λευκός, -ή, -όν 'blanc'; πυρρίζω 'être roux']; „Pipăirea înverzind au roșind“, în BB (Lv., 13, 49; în ms. 45: „...înverzind au rușindu“; în ms. 4 389: „Stricăciunea... rușind sau înverzind“), după gr. ἢ ἀφῆ γλωρίζουσα ἢ πυρρίζουσα [vb. γλωρίζω 'devenir vert ou jaune']; „Pipăire de bube“, în BB (Lv., 13, 2; în ms. 45: „Pipăire de stricăciune“; în ms. 4 389: „Bubă de mișălile“), după gr. ἀφῆ λέπρας. Cf. și Comentarii, 13, 2.

2.1.81. a pingări, în construcția intensivă: a pingări cu pingăriciune 'a declara necurat, impur', 'a profana', în BB: „Om stricat iaste, cu pingăriciune va pingări pre el preotul“ (Lv., 13, 44; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Cu pingăriciune să pingărească“), după gr. μιάνσει μιανεῖ αὐτόν ὁ ἱερεύς [vb. μιάνω, viit. μιανῶ 'salir', 'souiller', fig. 'polluer', 'profaner'; (ή) μιάσις, -εως 'souillure', 'profanation'].

2.1.82. pingăriciune, vezi cuvîntul precedent.

2.1.83. pîntece, 1. în expr.: a băsnui (a grăi) din pîntece 'a fi ventriloc', vezi mai sus, p. 25, IV.2.1.7. a băsnui; 2.1.8. băsnutori; p. 26, 2.1.26. a grăi. 2. în expr.: a merge (a se țiri) pe pîntece (despre reptile), în BB: „Și tot ceta-ce-merge-pre-pîntece, adică 'reptilă' (Lv., 11, 42; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Tot ce se tirăste pre pîntece“), după gr. πᾶς ὁ πορευόμενος ἐπὶ κοιλίας [vb. πορεύω 'faire passer', 'passer'; (ή) κοιλία, -ας 'bas-ventre']. 3. în expr.: cèle-den-pîntece 'măruntaie', în BB: „Și cèle-den-pîntece...vor spăla cu apă“ (Lv., 1, 13; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Droburiile, după gr. τὰ ἐγκοιλία [(τδ) ἐγκοιλία, -ων 'les entrailles'].

2.1.84. pom, în sintagma: pom frumos 'pom fructifer', în ms. 4 389: „Să vă luați roadă de pom frumos“ (Lv., 23, 40; în BB: „Roadă den lemnu frumos“; la fel în ms. 45), după sl. плодъ древа красна, care este calchiată după gr. κάρπὸν ξύλου ὄρατον [(ὀ) κάρπος, -οῦ 'fruit de la terre et des arbres'; (τδ) ξύλον, -ου 1. 'bois', 2. 'arbre'; ὄρατος, -α, -ον 'beau'; 'mûr'; 'qui est dans sa belle saison, dans son printemps']. Vezi Comentarii, 23, 40.

2.1.85. preacurvă (și: preacurvar) 'adulterin(ă)', în BB: „Cu moarte să să omoară preacurvari și preacurva“ (Lv., 20, 10; la fel în ms. 45 în ms. 4 389), după sl. прелюбоудѣи и прелюбоудѣица [vsl. prieliubodici 'cel care comite un adulter'; preliubodici 'adulterină'; vezi cuvîntul următor].

2.1.86. a preacurvi 'a comite un a. ulter', în BB: „Om, om carele va preacurvi muierea bărbatului au carele va preacurvi muierea vecinului său cu moarte să să omoară“ (Lv., 20, 10; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după sl. прелюбоудѣи (vsl. prieliubodici; sl. prieliubiti este calchiat în vrom. prin a preaiubi 'a preacurvi', 'a comite un adulter').

2.1.87. a preoși 'a exercita funcția de preot', în BB: „Au adus pre ei ca să preoțască Domnului“ (Lv. 7, 25; în ms. 45: „Să preoțască“), după gr. τοῦ ἱερατεύειν κυρίω [vb. ἱερατεύω 'exercer le sacerdoce']. Cf. ST. L. EX., p. 45, IV.2.1.70.

2.1.88. a prevedea 'a privi de sus', 'a privi cu dispreț', 'a disprețui', în ms. 45: „Pentru căci au călcat și m-au privădzut pre mine“ (Lv., 26, 40; în BB: „M-au trecut cu vederea“; în ms. 4 389: „N-au grifit de mine“), după gr. ὑπερεῖδόν με [vb. ὑπεροράω, -ῶ, viit. ὑπερόψομαι, aor. ὑπερεῖδον 'regarder pardessus'].

'voir d'en haut'; 'regarder avec mépris ou avec dédain'; 'mépriser', 'dédaigner'; 'négliger', 'voire avec indifférence' <prep. ὑπέρ, care în compuse exprimă superioritatea, excesul + vb. ὀρώω, -ῶ 'voir', 'regarder'. Acest cuvânt cu sensul menționat nu este înregistrat în H. Tiktin², DRG, s. v.

2.1.89. a pune, în expr.: a pune pustiu 'a pustii', 'a nimici', în BB: „Și voui pune cetățile voastre pustii” (Lv., 26, 31; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), după gr. καὶ θήσω τὰς πόλεις ὑμῶν ἐρημούς [vb. τίθημι, viit. θήσω 'a pune'; (ἡ) πόλις, -εως 'ville'; ἐρημαῖος, -α, -ον 'désert'].

2.1.90. punere, în sintagma: pînea-punerii-di-, nainte 'pîne ca ofrandă adusă divinității', 'Schaubrot', în BB: „Ve! aduce pînea-punerii-denaînte doao pîni” (Lv., 23, 17; în ms. 45: „Pâini-punere-denaînte”; în ms. 4 389: „Pâine-a-punerii-inaînte”), după gr. προσοίσετε ἄρτους ἐπίθερα, δύο ἄρτους (vezi ST. L. EX., p. 45, IV.2.1.73). Și: punere 'ofrandă', 'jertfă', în BB: „Și ve! pune pre o punere tămîie curată și sare” (Lv., 24, 7; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Și să puneți pre o punere”), după gr. καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ τοῦ θέμα [vb. ἐπιτίθημι 'mettre sur', 'poser sur', 'placer sur'; (τὸ) θέμα, -ατος 'ce qu'on pose', 'ce qu'on dépose'. Cuvîntul cu acest sens mai este atestat în BB: Lv., 8, 24; 14, 24; 24, 6; 27, 29 etc.

2.1.91. răsăcut, -ă 'condimentat', 'prevăzut cu ingredientele', în ms. 45: „Și toată jiriva făcută cu untu-deleniu și nu răsăcută la toți fiii lui Aaron va fi” (Lv., 6, 40; în BB: „Prefăcută”; în ms. 4 389: „Fără de amestecătură”), după gr. καὶ μὴ ἀναπεποημένη [vb. ἀναποιέω, -ῶ, viit. -ήσω 'préparer', 'assaisonner']. Sensul în discuție nu este înregistrat în H. Tiktin², DRG, s. v. De asemenea, prima atestare (1710) se schimbă: cca 1665–1685.

2.1.92. a se revârsa ('despre o eczemă) a erupe' (sens neînregistrat în dicționare), în BB: „Iară de se va răvârsa cu răvârșătură în piele struncinătura” (Lv., 13, 35; în ms. 45: „...cu răvârșături”; în ms. 4 389: „De se va vârsa cu vârsături”), după gr. Ἐὰν δὲ διαχύσει διαχέται τὸ θραύσμα τῶ δέρματι [vb. διαχέω 'répandre', 'dispenser'; (τὸ) θραύσμα, -ατος 'fragment', 'débris'; 'blessure'; cf. θραύω 'briser', 'rompre', 'broyer'; 'blesser', 'couvrir de blessures'; vrom. struncinătura 'rană' pare a fi calchiat după cuvîntul grecesc în discuție; (τὸ) δέρμα, -ατος 'cuir', 'peau']. Vezi mai sus: p. 6, I. 3.9.4.

2.1.93. revărsare 'erupție pe piele (dar și pe pereții casei, pe haine etc.)', în BB: „Și, ială, cu răvârșare nu să răvârșă pipăirea în casă” (Lv., 14, 48; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Nu se va fi răsipit...cu răsipire”); vezi cuvîntul precedent.

2.1.94. revărsătură 'erupție pe piele', 'eczemă', vezi mai sus, IV.2.1.92., a se revârsa.

2.1.95. risipeală, vezi a se risipi.

2.1.96. a se risipi ('despre o eczemă) a erupe', în ms. 4 389: „De se va răsipi cu răsipeală în piele” (Lv., 13, 27; în BB și în ms. 45: „De se va vârsa cu vârsare”), după sl. н аме разсыпаниєвъ разсыпаетсѧ к кожѧ, după gr. Ἐὰν δὲ διαχύσει διαχέται ἐν τῶ δέρματι (vezi mai sus, a se revârsa: IV.2.1.92.); în ms. 4 389: „De se va răsipi...cu răsipire” (Lv., 14, 48; în BB și în ms. 45: „Cu răvârșare nu să răvârșă”).

2.1.97. risipire, vezi cuvîntul precedent.

2.1.98. rivnitor, -itoare, în sintagma: rivnitoare-impotrivă 'rival', -ă ('datorită geloziei'), în BB: „Muiere presté soru-sa să nu iai rivnitoare-impotrivă” (Lv., 18, 18; în ms. 45: „Rivnitoare-impotrivă”), după gr. γυναικᾶ ἐπ' ἄδελφῇ αὐτῆς οὐ λήψῃ ἀντίζηλον [vb. λαμβάνω, viit. λήψομαι 'a lua'; ἀντίζηλος, -ος, -ον 'jaloux'; vb. ἀντιζηλόομαι, -οῦμαι 'être jaloux'. Traducătorul

ms. 45, Nicolae Milescu, a redat în românește fiecare din cele două elemente componente ale gr. ἀντίζηλος: ἀντι- 'impotrivă' și (ὁ) ζηλος, -ου 'gelozie', 'zel', 'ardoare'; recurgerea la cuvîntul rivnitor 'insuflețit de o mare dorință', 'zelos', 'doritor de' dovedește absența în epocă a unui cuvînt adecvat pentru sensul 'gelozie'. Vezi și Comentarii, 26, 36.

2.1.99. robime 'frică', 'teamă', 'spaimă', în BB: „Și celor rămași den voi voui aduce robime în inema lor” (Lv., 26, 36; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Frică”; în LvB: „Da-le-voui inimă temătoare<e>”), după gr. ἐπάξω δουλείαν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν [vb. ἐπάγω, viit. ἐπάξω 'amener'; (ἡ) δουλεία, -ας 'esclavage'; (ἡ) καρδία, -ας 'coeur'; 'esprit']. De remarcat valoarea specială a sufixului -ime în derivatul robime, identică cu cea a sufixului -ie, din robie 'captivitate'. Sensul 'teamă', 'frică' este mai greu de înțeles.

2.1.100. roșu, în sintagmele: roșu-sucil; roșu-ră-sucil; roșu-impletit 'stofă de culoare roșie-stacojie', în BB: „Și va porunci preotul și vor lua...roșu-impletit, și isop” (Lv., 14, 4; în ms. 45: „Roșiu-sucil”; în ms. 4 389: „Roșu impletil”), după gr. κεκλωμένον κόκκινον; sl. неокраше черкленице. Cf. ST. L. EX., p. 46, IV.2.1.77.

2.1.101. a se ruga, în construcția intensivă: a se ruga rugă (sau: a se ruga cu rugăciune), în BB: „Om carele se va ruga rugă” (Lv., 27, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Se va ruga cu rugăciune”), după gr. ἀνθρωπος ὃς ἂν εὐξῆται εὐχὴν [vb. εὐχομαι, viit. εὐξομαι 'prier'; (ἡ) εὐχή, -ῆς 'prière'].

2.1.102. sămînță 1. 'spermă', în BB: „Curînd sămînța den trupul lui” (Lv., 15, 3; la fel în ms. 45), după gr. ῥέων γόνον ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ [vb. ῥέω, viit. ῥέσω sau ῥέσομαι 'couler', 's'écouler'; (ὁ) γόνος, -ος 'semence' < γίνομαι; (τὸ) σῶμα, -ατος 'corps'; dar și 'parties sexuelles de l'homme']. Ultimul sens, prezent în citatul menționat din BB, este preluat din ebraică. El se mai întilnește în Lv., 13, 4, 6; 15, 17, precum și în sintagma ca: Sămînța patului, în ms. 4 389 (Lv., 22, 4); „Sămînță de pat”, în BB (Lv., 15, 17, 32); „Pat de sămînță”, în BB (Lv., 15, 18); vezi mai sus, p. 30, IV.2.1.72., pat. De asemenea, varianta semenție are în BB sensul 'spermă': „Om căruia va ieși denti-insul pat de semenție” (Lv. 22, 4), după gr. κοίτη σπέρματος [(ἡ) κοίτη, -ης 'pat']; tot în BB: „Patul semînții (Lv., 18, 20). 2. 'semănătură', 'semănatul', în BB: „Și va epuca voao treișul culesul, și culesul va apuca sămînța” (Lv., 26, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Sămînțarea”; în LvB: „Semăntură”), după gr. (ὁ) σπόρος, -ου 'ensemencement', 'semence', 'temps des semailles'. 3. 'roadele pămîntului', în BB: „Și nu va da pămîntul vostru sămînța lui” (Lv., 26, 20; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Sămînțatura”; în LvB: „Hasna”), după gr. (ὁ) σπόρος, -ου (vezi sub 2). Acest sens se mai întilnește în BB și în ms. 45, Lv., 27, 16, 30; în ultimul loc, în: „Den sămînța pămîntului” 'din roada pămîntului', după gr. ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς γῆς [(τὸ) σπέρμα, -ατος 'Saame'; 'Saat', din aceeași familie cu σπόρος; vb. σπειρόω 'säen', 'besäen']. 4. 'urmaș', 'descendent', în ms. 4 389: „Și din sămînța ta să nu dai să slujescă Domnului idolului” (Lv., 18, 21; în BB: „Semenția”; în ms. 45: „Sămînțita”), după gr. ἀπὸ τοῦ σου σπέρματος; sl. wt. екмені троєго (vbg. sěmę, gen. pl. sěmęnъ; σπέρμα 'Same'; 'Sproß' (=urmaș, descendent, vîlstar); 'Stamm' (=neam, gîntă, familie, semînție); vezi M. Vasmer, REW, II, p. 609. Ultimul sens (4) mai apare în BB; „Carcele va da den sămînța lui la boiar” (Lv., 20, 2; în ms. 45: „...la boiarin”; în ms. 4 389: „Semînțita”); de asemenea, în Lv., 20, 3; 4. Forma de plural sămînțe 'copii', 'urmași' se întilnește în BB: „Și fata

preotului de se va face văduvă au gonită și sămînțe nu va fi în ea" (Lv., 22, 13; în ms. 45: „Sămînță”; în ms. 4 389: „Roadă”).

2.1.103. săptămîină 'an sabatic, al șaptelea an de odihnă a pămîntului', în BB: „Și vor fi șapte săptămîni de an” (Lv., 25, 8; în ms. 45: „...de ani”; în ms. 4 389: „7 ani de odihnă”), după gr. ἑπτὰ ἑβδομάδες ἑτῶν [ἑπτὰ 'șapte'; (ἡ) ἑβδομάς, -άδος 'semaine'; 'nombre sept'; cf. vb. ἑβδομάζω 'den Sabbat halten'; vb. ἑβδομεύω 'célébrer la septième jour ou le sabbat'; (τὸ) ἔτος, -εος, -ου 'année']. Vezi mai jos, p. 33, IV. 2.1.116., simbulă.

2.1.104. a săvîrși 'a consacra', 'a sfinți', în BB: „Pentru că 7 zile va săvîrși mîinile voastre” (Lv., 8, 33; și în 16, 20, 32; 21, 10; în ms. 45: „Va săvîrși mîinile voastre”; în ms. 4 389: „Să săvîrșiți mîinile voastre”), după gr. ἑπτὰ γὰρ ἡμέρας τελειώσει τὰς χεῖρας ὑμῶν [vb. τελέω, -ῶ 1. 'finir', 'terminer', 2. 'initier', 'consacrer'; (la pasiv) τελέομαι 'être initié, consacré'; (ἡ) χεῖρ, χειρός 'main'].

2.1.105. săvîrșit 'consacrat', 'sfințit', în BB: „Preotul cel...săvîrșit în mîini” (Lv., 4, 5; în ms. 45: „Cel săvîrșit la mîini”; în ms. 4 389: „Cărui-a-i sint mîinile săvîrșite”), după gr. ὁ τετελειωμένος τὰς χεῖρας (vezi cuvîntul precedent).

2.1.106. a schimba, în construcțiile cu valoare intensivă: a (se) schimba schimbînd; a schimba cu schimb, în BB: „Iară de vei schimba schimbînd” (Lv., 27, 33; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „De vei schimba cu schimb”), după gr. ἐάν δὲ ἀλλάσσω ἀλλάξῃς [vb. ἀλλάσσω, ἀλλάττω, aor. ἀλλάξαι, viit. ἀλάζω 'changer', 'prendre ou recevoir en échange']; în ms. 4 389: „Iară schimbîndu-se se va schimba semnul în piele (Lv., 13, 7).

2.1.107. a seoate, în sintagma: a scoate rumegătura (rumegală) '(despre erbivore) a rumega', în BB: „Scolînd rumegătura” (Lv., 11, 3; în ms. 45: „Scolîndu rumăgală”; în ms. 4 389: „Scoate rumegătura”), după gr. ἀνάγων μρυκισμὸν [vb. ἀνάγω 'conduire en haut'; (ὁ) μρυκισμός, -οῦ 'rumination']. Și în: BB, Lv., 11, 7; ms. 45, Lv., 11, 6, 7; ms. 4 389, Lv., 11, 4, 6, 7. Vezi mai sus, p. 25, IV.2.1.2., a aduce.

2.1.108. a seceră, în construcția: a seceră seceră, în BB: „Cînd...veți seceră seceră lui și veți căra znopii” (Lv., 23, 10; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Veți seceră secerișul”), după gr. θερίζετε τὸν θερισμὸν αὐτῆς [vb. θερίζω, viit. θερίσω 'moissonner', 'récolter'; (ὁ) θερισμός, -οῦ 'action de moissonner'].

2.1.109. seceră 'seceriș'; vezi cuvîntul precedent.

2.1.110. semînție 1. 'spermă', în expresia: a da pat în semînție 'a avea relații sexuale', în BB: „Și la tot cu patru-picioare să nu-ți dai patul tău în semînție” (Lv., 18, 23; în ms. 45: „...întru semînție”), după gr. οὐ δώσεις τὴν κόιλτην σου εἰς σπερματισμὸν [(ὁ) σπερματισμός, -οῦ 'action de semer']. Cuvîntul cu acest sens mai apare în BB: „Om cărui-a va ieși dentrînsul pat de semînție” (Lv., 22, 4; în ms. 45 și în ms. 4 389: „Sămînță”). 2. 'urmaș', 'descendent', în BB: „Și den semînția ta să nu dai să slujască la boiari” (Lv., 18, 21; în ms. 45: „Sămînția”; în ms. 4 389: „Sămînță”), după gr. ἀπὸ τοῦ σπέρματος σου οὐ δώσεις λατρεῖν ἀρχοντι [vb. λατρεύω 'servir', 'rendre en culte de latric']. Cuvîntul cu acest sens mai este folosit în ms. 4 389, Lv., 20, 2, 4 (aici: „Sămînția”), 5 (aici cuvîntul este scris pe marginea textului, de aceeași mîină), precum și în BB și în ms. 45, Lv., 20, 5. Cf. mai sus: p. 18, IV.1.3.5., boiarin; p. 26, IV.2.1.21., domn; p. 32, IV.2.1.102., sămînță.

2.1.111. semn, în sintagma: semn de stricăciune 'cicatrice de lepră', în BB: „La om, de se va face oarecărui-a în pielea fetei lui struncinătura de semnare au

semnu de stricăciune” (Lv., 13, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Semn de bube, începătura de mișalie”), după gr. Ἀνθρώπου ἐάν τινη γένηται ἐν δέρματι χρωτός αὐτοῦ οὐλή σιμασίας ἢ τηλαυγῆς [(τὸ) χρώς, -ωτὸς 'la peau du corps'; (ἡ) οὐλή, -ῆς 'cicatrice', 'marque d'une blessure guérie'; (ἡ) σιμασία, -ας 'signe', 'marque'; vb. τηλαυγέω, -ῶ 'briller au loin'; adj. τηλαυγῆς, -ῆς, -ές 'qui brille au loin' <vb. αὐγέω 'leuchten'; (ἡ) αὐγή, -ῆς 'Lichtstrahl'; întreaga sintagmă înseamnă: 'cicatrice strălucitoare a unui semn (de lepră)']. Cuvîntul semn, cu sensul 'cicatrice', se mai întâlnește și în Lv., 13, 28, în toate cele trei texte: „Semnul arsurii iaste” (în ms. 45: „Sămnuț”), după gr. οὐλή τοῦ κατακαυμάτος ἐστὶν [(τὸ) κατακαυμα, -ατος 'ce qui a été brûlé'; 'incendié']. Cf. mai jos, p. 40, IV.2.2.73, stricăciune; IV.2.2.75., struncinătura.

2.1.112. sfințenie 'sanctuar', 'lăcaș sfînt', în BB: „La sfințenie nu va intra (Lv., 12, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „În sfințire să nu între”), după gr. καὶ εἰς τὸ ἁγιαστήριον οὐκ εἰσελεύσεται [(τὸ) ἁγιαστήριον, -ον 'sanctuaire' (<ἅγιος, -α, -ον 'saint'); vb. εἰσερχομαι, viit. εἰσελεύσομαι 'entrer dans', 's'introduire dans'].

2.1.113. sfințire 'sanctuar', în ms. 4 389: „Și în sfințire să nu între” (Lv., 12, 4; pe margine, de aceeași mîină, este adăugat cuvîntul: „Biserică”); vezi cuvîntul precedent.

2.1.114. sfînt 'sanctuar', 'lăcaș sfînt', în BB: „[Omul]...mergînd el să să roage la sfînt” (Lv., 16, 17; în ms. 45: „La sfîntu”; în ms. 4 389: „În sfînt”), după gr. εἰσπορευομένου αὐτοῦ ἐξελάσασθαι ἐν τῷ ἁγίῳ [vb. εἰσπορεύω, viit. -εύσω 'faire entrer', med. εἰσπορεύομαι 'entrer'; (τὸ) ἅγιον 'le lieu saint', 'le sanctuaire']. Cuvîntul, cu acest sens, mai este atestat în BB, Lv., 16, 2: „Să nu între preste tot ceasul la sfînt”; în ms. 45: „La sfîntu”; în ms. 4 389: „La sfînta”. Vezi cuvintele precedente: sfințire, sfințenie.

2.1.115. a simbulă 1. 'a ține ziua de simbulă', 'a sărbători simbulă', în BB: „Veți simbulă simbetele voastre (Lv., 23, 32; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Să prăznuiți praznicul”), după gr. σαββατιεῖτε τὰ σάββατα ὑμῶν (vb. σαββατίζω 'célébrer le sabbat'; (τὸ) σάββατον, -ον 'sabbat'; construcția este calchiată după ebraică, vezi Comentarii, 23, 32). 2. '(despre pămîntul nelucrat) 'a se odihni', în BB: „Atuncea va simbulă pămîntul și bine va vrea simbetele lui. Toate zilele pusitrii lui va simbulă, carele n-au simbulat în simbetele voastre, cînd lăcuiți pre dinsul” (Lv., 26, 35; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Va sărba”; „N-ai sărba”; în LvB: „Va fi pămîntului sărbătoare”), după gr. τότε σαββατιεῖ ἡ γῆ... σαββατιεῖ ἃ οὐκ ἐσαββάτισεν ἐν τοῖς σαββάτοις ὑμῶν.

2.1.116. simbulă 'sabat', 'zi de odihnă', în sintagma: simbulă simbetelor, în BB: „Simbetele simbetelor, odihnă va fi aceasta voao” (Lv., 16, 31; în ms. 45: „Simbete simbelilor”; în ms. 4 389: „Simbulă simbetelor”), după gr. σάββατα σαββάτων (modelul este preluat din ebraică); sl. сѣбота сѣботъ. Sintagma este atestată și în BB, Lv., 23, 32: „Simbete simbetelor va fi voao”; în ms. 45: „Simbete simbelilor”; în ms. 4 389: „Simbulă simbetelor”; vezi cuvîntul precedent.

2.1.117. străin, în sintagme ca: foc străin 'păgînesc'; străin de rudă 1. 'care nu-i preot', 'laic, 2. 'de alt neam', neisraelitean, în BB: „Cînd aducea ei foc străin înaintea Domnului” (Lv., 16, 1; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Foc strein”), după gr. πῦρ ἀλλότριον [(τὸ) πῦρ, πῦρος 'feu'; adj. ἀλλότριος, -α, -ον 'étranger'] în BB: „Și tot streinul de rudă nu va minca sfînt”, adică 'cel care nu-i preot', 'laicul' (Lv., 22, 10; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Tot care iaste de all neam”), după gr. καὶ πᾶς ἀλλογενῆς [adj. ἀλλογενής, -ῆς, -ές 'étranger' <

<ἀλλός, -ή, -όν 'autre' + -γενής (= τὸ γένος, -ου 'Geschlecht, Abstammung, Familie, Gattung'). Sensul 'care nu este israelitean' al sintagmei *strāin de rudā* mai apare în BB: „*Și den mina streinului de rudā sã nu aduceḷ daruri*“ (Lv., 22, 25; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Allui neam*“), după gr. καὶ ἐκ χειρός ἀλλογενοῦς [(ἡ) χείρ, χειρός 'main'].

2.1.118. a strimba, în construcția: a strimba strimbăte 'a face cuiva injustiție, nedreptate', în BB: „*Au strimbătece ce au strimbal*“ (Lv., 6, 4; în ms. 45; la fel; în ms. 4 389: „*Năcazul cu ce au năcãjil*“), după gr. ἡ τὸ ἀδικημα ὃ ἠδίκησεν [vb. ἀδικέω, -ῶ, viit. -ήσω 'être injuste'; (τὸ) ἀδικημα, -ατος 'injustice, tort fait à quelqu'un'].

2.1.119. suflet 1. 'individ', 'om', 'ființă', 'cineva', în BB: „*Iară sufletul de va aduce dar jrlvã Domnului*“ (Lv., 2, 1; în ms. 45), după gr. 'Εάν δὲ ψυχῆ προσφέρῃ δῶρον θυσίαν τῷ κυρίῳ [(ἡ) ψυχῆ, -ῆς 'individ'; 'ame'; vb. προσφέρω 'apporter à; (τὸ) δῶρον, -ου 'don fait aux dieux', 'offrande'; (ἡ) θυσία, -ας 'sacrifice']. Sensul cuvintului grecesc este calchiat din ebraică, vezi Comentarii, 2, 1. 2. 'vietate', 'animal', în BB: „*Și den tot sufletul viu den apã*“ [Lv., 11, 10; în ms. 45: „*Sufletul viu dentru apã*“; în ms. 4 389: „*Sufletul care lâcuiește în apã*“ (Lv., 11, 11)], după gr. καὶ ἀπὸ πᾶσης ψυχῆς τῆς ζώσης ἐν τῷ ὕδατι [(ἡ) ζώῃ, -ῆς 'vie'; (τὸ) ὕδωρ, ὕδατος 'eau'; 'fleuve', 'lac', 'mer'].

2.1.120. a (se) supăra (cuiva) 'a fi ofensat', 'a ofensa' în BB: „*Și sã va supãra sufletul mieu vouã*“ (Lv., 26 30; în ms. 45; la fel; în ms. 4 389: „*Și vã va urî sufletul mieu*“; în LvB. „*Și va urî pre voi sufletul mieu*“), după gr. καὶ προσοχθιέτῃ ψυχῆ μου ὑμῖν [vb. προσοχθέω, -ῶ 'être froissé'; προσοχθίζω 'offenser'; (τὸ) προσοχθισμα, -ατος 'offense']. Construcția verbului a (se) supăra cu dativul pronumelui personal (pl.) vouã, „*Se va supãra... vouã*“, este calchiată după greacă; ὑμῖν este dat. pl. al pron. pers. de persoana a II-a. Construcția apare și în BB Lv., 26, 44: „*Nice am supãral lor*“ (la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Nice nu i-ãș si supãral*“), după gr., οὐδὲ προσώχθισα αὐτοῖς.

2.1.121. șarpe, în sintagma: *cel-ce-se-bale-cu-șerpil* 'o specie de lâcustă, numită în ebraică *har'gol*' (vezi Comentarii, 11, 22), în BB: „*Și pre cel-ce-se-bale-cu-șerpil, și cite-s asēmenea lui*“ (Lv., 11, 22; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul text: „*Șărpil*“), după gr. τὸν ὄφιομάχην [(ὁ) ὄφιομάχης, -ου 'qui combat contre les serpents' <(ὁ) ὄφις, -εως 'sepen' + μάχουμαι 'combatre'].

2.1.122. șapte, în: o șaptea 'săptămână', în BB: „*Pãnã a dooa zi cea de apoi a șaptea*“, adică 'a dooa zi a ultimei săptămâni' (Lv., 23, 16; în ms. 45: „*Pãn-a dooa dzi ceia de apoi a șaptea*“; în ms. 4 389: „*Pãnã a dooa zi după săplãmina cea mai de pre urmã*“), după gr. ἕως τῆς ἐπαύριον τῆς ἑσπέρης ἑβδόμης [ἑσπέρης, -ῆς, -όν 'extrême', 'lointaine'; ἑβδομος, -ῆ, -ον 'septième'; (ἡ) ἑβδομάς, -άδος 'nombre sept'; 'semaine'].

2.1.123. a tăia 'a circumcide', în BB: „*Și a opta zi sã taie trupul-acoperemintului-marginii lui*“ (Lv., 12, 3; în ms. 45: „*Sã taie trupul-acoperemintului*“; în ms. 4 389: „*Sã taie imprejur trupul-lui-cel-de-marginie*“), după gr. καὶ τῆ ἡμέρα τῆ ὀγδόη περιτεμεῖ τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ [vb. περιτέμνω 1. 'couper tout autour', 2. 'circoncire (en parlant des Juifs)]. Pentru celelalte cuvinte din acest text, vezi mai sus, p. 25, IV. 2.1.1., acoperemint.

2.1.124. tăiat, în sintagma: *tăiat la limbă*, probabil 'rănit' (despre un defect pe care nu trebuia să-l aibă animalul adus ca jertfă), în BB: „*Orbu, sau zdrobit, au tăiat la limbã*“ (Lv., 22, 22; în ms. 45; la fel; în ms. 4 389: „*Șchiop*“), după gr. ἡ γλωσσότμητον [adj. γλωσσότμητος, -ος, -ον 'qui a la langue coupée'; vb.

γλωσσοτομέω, -ῶ 'couper la langue']. Vezi Comentarii, 22, 22.

2.1.125. tăietură 'incizie pe piele', 'taluză', în BB: „*Și pre trupurile lor sã nu taie lâieturi*“ (Lv., 21, 5; în ms. 45; la fel; în ms. 4 389: „*Sã nu facã lâieturi*“), după gr. καὶ ἐπὶ τὰς σάρκας αὐτῶν οὐ κατατεμοῦσιν ἐντομίδας [vb. κατατέμνω 'schneiden', 'abschneiden'; (ἡ) ἐντομίδας, -ίδος 'incision'].

2.1.126. turnare 'libație', în BB: „*Și turnãrile lor den zi în zi*“ (Lv., 23, 37; în ms. 45; la fel; în ms. 4 389: (gresit) „*Tururil*“), după gr. καὶ σπονδὰς αὐτῶν τὸ καθ' ἡμέραν εἰς ἡμέραν [(ἡ) σπονδή, -ῆς 'libation' < vb. σπένδω, viit. σπέσω 'verser en forme de libation du vin', 'faire de libation', 'verser goutte à goutte'].

2.1.127. țară, în sintagma: *cel-de-țară* 'autohton', 'băștinaș' (în cazul de față: 'israelitean'), în ms. 45: „*O dreplate va fi celui nemerine și celui-de-țară*“ (Lv., 24, 22; în BB: „*Celui-de loc*“; în ms. 4 389: „*Mos-teanului*“), după gr. τῷ ἐγχωρίῳ [ἐγχώριος, -ος, -όν 'qui est du pays ou dans le pays', 'indigène']. Vezi mai sus, p. 28, IV. 2.1.46., loc; p. 31, IV. 2.1.76., pământ.

2.1.128. țărână 'unitate de măsură pentru lichide', în BB: „*Cumpenile dirēpte, și cantarele dirēpte, și măsurile dirēpte, și țărînã direaptã sã fie între voi*“ (Lv., 19, 36; în ms. 45: „*Țărînã dreaptã*“), după gr. καὶ χοῦς δίκαιος ἔσται ἐν ὑμῖν [N. Milescu a făcut confuzie între două cuvinte grecești omofone: 1. (ὁ) χοῦς, gen. χοῦς, contras din χοεύς 'conge', 'mesure pour les liquides' (environ trois litres et un quart); 'Kannē, als Maß (=12 κοτύλαι) și 2. (ὁ, rar ἡ) χοῦς, gen. χοῦ sau χοός, contras din χόος, 'amas de terre, de sable', 'tumulus ou tertre élevée sur un tombeau'; 'aufgeschüttete Erde, Schull' (=pământ vărsat peste ceva, moloș, dărîmături); ambele cuvinte fac parte din familia vb. χέω, χέομαι 'gieben', 'schütten' (=a turna, a vărsa); cf. χοικός 'aus Erde bestehend', 'irdisch'; vezi H. Frisk, GEW, II, p. 1 090-1 093]. Traducătorul ms. 45, N. Milescu, a avut în vedere cuvântul χοῦς cu sensul 'grămadă de pământ', 'pământ vărsat' și l-a tradus prin țărînă, fără a lua în seamă că fraza nu avea nici un sens. Eroarea lui Milescu a fost preluată de diortositorii bucureșteni, care n-au făcut decît să înlocuiască varianta moldovenească țărînă prin cea muntenească țărînă. Dar în lat., traducerea este justă: „*Aequusque sextarius*“ (lat. sextarius 'sextar, o măsură pentru lichide, 1/6 dintr-un congius, cam jumătate de litru'). Vezi Comentarii, 19, 36.

2.1.129. a (se) uita 'a ține pe cineva în necunoștință de cauză', 'a scăpa din atenția cuiva', 'a ascunde', în BB: „*Iară de nu vu cunoaște lootã adunarea fiilor lui Israel și va uita cuvintul den ochii adunãrii*“ (Lv., 4, 13; în ms. 45; la fel; în ms. 4 389: „*Se va uita cuvintul de la fața nãrodului*“), după gr. καὶ λάθη ῥήμα ἐξ ὀφθαλμῶν τῆς συναγωγῆς [vb. λαμβάνω, λήθω, viit. λήσω, λαθῶν 'jemanden in Unkenntnis einer Sache halten, der Aufmerksamkeit jemandes entgegen, unbekannt, unbemerkt sein, jemandem einer Sache vergessen machen' (med.) 'vergessen, uneingedenk sein'; être caché ou inconnu à quelqu'un; se tenir caché; échapper à tous les yeux; échapper à sa propre connaissance; ignorer, ne pas savoir'. Vezi mai sus; p. 30, IV. 2.1.69., ochi.

2.1.130. a umbla, vezi mai sus, p. 28, IV. 2.1.53., a merge.

2.1.131. a unghi, în construcția: a unghi unghi 'despre unele animale) a avea copita despicală', în BB: „*Și pre porcu, căce are copita despicalã acesta și unghiștē unghi de copitã*“ (Lv., 11, 7; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*...are copitã geamãnã*“); construcția mai apare în BB, Lv., 11, 3, 4, 26), după gr. καὶ τὸν ὄν, ὅτι διχληεῖ ὀπλήν τοῦτο καὶ ὀνοχίζει ὄνοχας ὀπλής [(ὁ) ὄς, ὄος 'porc', 'cochon'; vb. διχλέω, -ῶ 'avoir le pied fourchu'; (ἡ) ὀπλή, -ῆς 'sabot'; vb. ὀνοχίζω,

viit. -ίσω 'couper les ongles', 'fendre la corne du pied'; cf. adj. ὄνυχισμένος, -η, -ον 'qui a le sabot fendu, le pied fourchu'; (δ) ὄνυξ, -υχος 'ongle', 'sabat des animaux'].

2.1.132. unul *una*, numeral, cu valoare de pronume nehotărît în ms. 45: „Și va pune Aaron pre cei 2 fapî scrîși: sorșu, unul, Domnului și sorșul, unul, celui de slobodzil” (Lv., 16, 8; în BB și în ms. 4 389: „Un sorl... alt sorl”), după gr. καὶ ἐπιθήσει Ἀαρὼν ἐπὶ τοὺς δύο τράγους κλήρους, κλήρον ἓνα τῷ κυρίῳ καὶ κλήρον ἓνα τῷ ἀποπομπαίῳ [(δ) τράγος, -ου 'bouc'; (δ) κλήρος, -ου 'sort', 'lot'; εἷς 'einer', f. μία, n. ἓν, gen. ἑνός, μιᾶς; ἀποπομπαίος, -α, -ον 'expiatoire'; (τδ) ἀποπομπαίων 'victime expiatoire', 'le bouc émissaire, chez les Juifs']; în ms. 45: „Vor junghea pasărea, una, într-n vas de lut” (Lv., 14, 5; în BB: Vor junghea o găină”; în ms. 4 389: „O pasăre”), după gr. καὶ σφάζουσι τὸ θνήθειον, τὸ ἔν, εἰς ἀγγεῖον ὅστράκινον [vb. σφάζω, viit. σφάξω 'tuer', 'sacrifier'; (τδ) ἔν este n. pl. al numeralului cardinal 1; (τδ) ἀγγεῖον, -ον 'vase'; adj. ὀστράκινος, -η, -ον 'de terre cuite'. Cf. p. 10, II. 4.6.0.

2.1.133. a urma 'a fi discipol (partizan, servitor) al cuiu'; 'a însoți', în BB: „Și sufletul care va urma la cea de băsnuiesc den pintece au la vrăjitori” (Lv., 20, 6; în ms. 45: „...ce grăiescu”; în ms. 4 389: „Va urma banelor celor den pintece”), după gr. καὶ ἡ ψυχὴ ἡ ἄν. ἐπακολουθήσῃ ἐγγαστριμύθοις [vb. ἐπακολουθῶ, -ῶ 1. 'accompagner', 'suivre', 2. 'être disciple, partisan, serviteur de quelqu'un']. Vezi mai sus, p. 25, IV. 2.1.7. a băsnui; IV. 2.1.8. băsnuitor.

2.1.134. vas 1. în sintagma: *vas de oală*, vezi mai sus, p. 29, IV. 2.1.67., *oală*. 2. 'obiecte casnice', 'calabalic', 'catrafuse', în sintagma: *vas de piele* 'obiect de piele', în BB: „Și nu se va revărșa pipăirea în haină, au în țesătură, au în torlu, au în vașul de piele (Lv., 13, 53; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Sau în fiecc vas va fi de piele”), după gr. ἡ ἐν παντὶ σκευῆ δερμάτινῳ [(τδ) σκεῦος, la sg. 'vas'; la pl. 'obiecte casnice', 'calabalic' adj. δερμάτινος, -α, -ον 'de cuir']. Termenul *vas* cu sensul 2. apare și în Lv., 13, 57, 58, 59, în cele trei texte studiate. Cf. ST. L. FAC., p. 96, IV. 2.2.56.

2.1.135. a (se) vărșa, în construcția: *a se vărșa cu vărșare* 'a erupe' (despre o eczemă), în BB: „Iar de se va vărșa cu vărșare în piellē” (Lv., 13, 22; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), după gr. Ἐάν δὲ διαχύσει διαχέηται ἐν τῷ δέρματι [vb. διαχέω 'répandre', 'dispenser', 'épanouir']. Sensul în discuție al vb. *a se vărșa* nu este înregistrat în H. Tiktin² DRG, s.v. El apare însă la subst. *vărșal* 'Pocken, Blattern'. Despre sensul ultimului cuvânt, autorul afirmă că reprezintă „o evoluție semantică obscură” („dunkel”). Dar exemplele din studiul de față arată că avem a face cu un calc semantic după limba grecească a *Bibliei*, care apare în ms. 45, de unde a fost preluat și în celelalte două texte de care ne ocupăm: BB și ms. 4 389. Pentru exprimarea aceleiași proces, în textele studiate mai sînt folosite vb. *a se revărșa* (vezi mai sus, p. 32, IV. 2.1.92. și *a se risipi* IV. 2.1.96).

2.1.136. vărșătură 'erupție pe piele', 'eczemă', în ms. 4 389: „Iar de se vărșa cu vărșături buba în piellē” (Lv., 13, 35); vezi cuvîntul precedent.

2.1.137. vechi, în sintagma: *vechile vechilor* 'roadele anilor anteriori', în BB: „Vef minca vechile vechilor” (Lv., 25, 22; în ms. 45: „Vechi a vechilor”; în ms. 4 389: „Cēle vechi ale celor (ani) vechi”), după gr. καὶ φάγεθε παλαιὰ παλαιῶν [vb. φάγω, φάγομαι 'manger'; adj. παλαιός, -ή, -όν 'antique']. Construcția se întîlnește și în Lv. 26, 10. În greacă, ea este preluată din ebraică; vezi *Comentarii*, 25, 22.

2.1.138. a se vedea 'a apărea', 'a se arăta', în BB: „Că o pipăire mi s-a văzut mie în casă” (Lv., 14, 35; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Ca semn de mișălie se-au

arătat în casa mea”). după gr. ὡσπερ ὄφῃ ἐώραται μου ἐν τῇ οἰκίᾳ [vb. ὄραω, viit. ὄψομαι, pi. ἐώρακα 'voir'; 'sentir', 's'apercevoir de'].

2.1.139. vedere 'aspectul exterior', 'înfățișare', 'su-prăfață', în BB: „Și vederea pipăirii iaste afund de piellē trupului” (Lv., 13, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Vederea stricăciunii”), după gr. ἡ ὄψις τῆς ἀφῆς [(ἡ) ὄψις, -εως 'vue', 'aparence'; pentru pipăire, vezi mai sus, p. 31; IV. 2.1.80. Cuvîntul *vedere*, cu sensul menționat, se mai întîlnește în BB, Lv., 13, 25, 32, 34, 55. Sensul în discuție nu este înregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v.

2.1.140. vîinars 'rachiu', în ms. 45: „Vin și vîinars nu vefi bea, tu și fiii tăi” (Lv., 10, 9; pe marginea textului, este adăugat, de aceeași mîină, cuvîntul *rachiu*, care este folosit în BB și în ms. 4 389, în text), după germ. *Brannwein*, care a pătruns ca termen literar în dialectul săsesc din Transilvania prin secolul al XVI-lea: săs. *prantvein* (1528); *prantweyn* (1546); în dialectul săsesc, circulă și expr. *der gebrante Weng*, precum și denumirea *Păli* (<magh.); vezi SSW, I, p. 706. Astăzi, denumirea *vîinars*, pentru 'rachiu', formează o arie unitară în Transilvania propriu-zisă, și anume în județele Someș, Năsăud, Turda, Mureș, Alba, Hunedoara, Sibiu [pct. 95, 102, 105, 130, 141, 219, 235, 250, 260, din ALRM I (E. Petrovici), h. 163; vezi și ALR SN, I, h. 248, 250, 252; IV, h. 1. 130]. Zona compactă din centrul țării în care se spune *vîinars* este mărginită de ariile, tot unitare, ale unor denamiri ca *palincă*, în Crișana și nord-vestul Transilvaniei, *horlică*, în Maramureș și prin Bucovina, *rachiu* (și *iucă*) în Țara Veche și în sud-estul Transilvaniei, și *răchie*, în Banat și în sudul Crișanei. În această situație, este remarcabil faptul că într-un text cu trăsături moldovenești atît de numeroase apare un ardelenism atît de pregnant. El se alătură altor elemente săsești întîlnite în cărțile studiate din ms. 45: *gărdină*, *gonț*, *janc*, *a jăncui*. Ca și ultimele două, *vîinars* ar putea fi atribuit revizorului acestui text al lui Nicolae Milescu, anume mitropolitului Dosoftei sau unor colaboratori ai acestuia, cum presupune N. A. Ursu. Remarcabil este amănuntul că *vîinars* este prezent în scrierile lui Dosoftei, ca de altfel și *janc*, *a jăncui*, precum și alte ardelenisme cum sînt *afund*, *arină*, *fănină*, *a știupi* (vezi N. A. Ursu, NOI. INFORM., III, p. 45). Prima atestare a cuvîntului *vîinars* este cca 1670 (H. Tiktin², DRG, s.v.). Ms. 45 datează cam din același timp: cca 1665–1685.

2.1.141. vițel, în sintagma: *vițel din boi* (sau *din vaci*), în BB: „Și va aduce... vițel den boi curat Domnului, pentru păcat” (Lv., 4, 3; și în: 9, 2; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. μόσχον ἐκ βοῶν βρωμον [(δ) μόσχος, -ου 'junges Rind'; 'veau'; (δ) βοῦς, gen. βοός 'boeuf']; și: *vițel den vaci*, în BB: „Și vițel den vaci, și berbec” (Lv., 9, 4; în ms. 45: „Vițelul den vaci”; în ms. 4 389: „Vițel den boi”), după gr. μόσχον ἐκ βοῶν [(ἡ) βοῦς 'vache'].

2.1.142. a vîna, în construcția: *a vîna vînal*, în BB: „Om carele va vîna vînal, hiară au pasăre” (Lv., 17, 13; în ms. 45, la fel), după gr. ὅς ἂν θηρεύσῃ θήρευμα θηρίον ἢ πετεινόν [vb. θηρεύω, viit. θηρεύσω 'chasser les animaux sauvages'; (τδ) θήρευμα -ατος 'gibier, proie, capture, ce qui l'on poursuit'; (τδ) θηρίον, -ου 'bête sauvage'; adj. πετεινός, -ή, -όν 'volatile, ce qui est de l'espèce des oiseaux'].

2.1.143. vînzare, în expr.: *a se da vînzare* 'a vinde', în BB: *Iară de vei da vînzare aproapei tău*” (Lv., 25, 14; în ms. 45: „De se va da vînzare”; în ms. 4 389: „Devei da negof”), după gr. Ἐάν δὲ ἀποδῶ πρᾶσιν τῷ πλησίον σου [vb. ἀποδίδωμι, viit. ἀποδώσω 'donner à quelqu'un ce qui lui est dû', 'payer', 'vendre'; (τδ) πρᾶγος, -εος, -ους 'affaire', 'chose'].

2.1.144. *vraji*, în sintagma : *a căuta vraja pasărilor* 'a prezice viitorul după zborul pasărilor', în BB : „*Nice să căutați vraja pasărilor*“ (Lv., 19, 26; la fel în ms. 45; în ms. 4389 : „*Vraja de la pasări*“), după gr. οὐδε ὀρνιθοσκοπήσεσθε [vb. ὀρνιθοσκοπέω, -ῶ 'observer les oiseaux pour en tirer des présages'; 'prendre les augures'].

2.1.145. *zăcere*, în expr. : *a da zăcere* 'a avea relații sexuale', în BB : „*Cineș va da zăcerea lui în dobitoc cu patru picioare cu moarte să să omoară*“ (Lv., 20, 15; în ms. 45 : „*Cine va da zăcerea lui întru patru picioare*“; pe margine : *dobitoc*; în ms. 4389 : „*Cineș va da patul lui la dobitoc*“), după gr. καὶ ὅς ἐν δῶ κοιτάσιαν αὐτοῦ ἐν τετραπόδι [vb. κοιτάζω, viit. -άζω 'mettre au lit', 'coucher', 'dormir'; (ῥ) κοιτάσιαν, -ας 'commerce charnel']. Cf. p. 30, IV. 2.1.72., c.

2.1.146. *zi*, în sintagma : *den zi* în *zi* 'în fiecare zi' 'zilnic', în BB : „*Să aduceți... turnările lor den zi în zi*“ (Lv., 23, 37; la fel în ms. 45 și în ms. 4389), după gr. ἡμέραν εἰς ἡμέρας 'chaque jour', 'de jour en jour'. Cf. ST.L. EX., p. 47, IV. 2.1.104.

2.1.147. *a zice*, în construcția cu valoare intensivă : *a zice zicind*, în BB : „*Zi cătră Aaron zicind*“ (Lv., 21, 16; în ms. 45 : „*Dzi... dзіcінd*“; în ms. 4389 : „*Grăiēste... și-i zi*“), după gr. εἶπον πρὸς Ἀαρὼν λέγων [vb. λέγω, aor. εἶπον <vb. ἔπω 'dire', 'parler'].

2.1.148. *zmull*, în sintagma : *zmull la ochi* 'tără gene', în BB : „*Au pecinginos, zmull la ochi*“ (Lv., 21, 19; în ms. 45 : „*Pānīhos la ochi*“; în ms. 4389 : „*Va avea albețe la ochi*“), după gr. ἢ πτίλλος τοῦς ὀφθαλμούς [adj. πτίλλος, -ος sau -η, -ον 'déplumé', 'qui a perdu ses cils, en parlant des paupières']. Vezi Comenarii, 21, 19.

2.2.0. Cuvinte cu sens diferit de cel actual. Cuvinte (cu sensuri) atestate pentru prima dată

Sensurile diferite de cele actuale ale multor cuvinte din cele de mai jos au ca motivație calchiera, neidentificată încă, a acestor sensuri după modelele străine : grecesc, și, mai rar, slavonesc. În alte cazuri, includerea pe listă este datorată caracterului arhaic al unor sensuri sau faptului că termenul respectiv cunoaște în textele studiate prima sa atestare literară. În multe privințe, cuvintele care urmează prezintă caracteristici comune cu cele discutate în primul capitol dedicat studiului vocabularului. Aceste capitole de lexic se completează reciproc, criteriile de diferențiere și de grupare fiind destul de incerte în multe cazuri.

2.2.1. *adaos* 'dobîndă', în expr. : *a da pe (în) adaos* 'a da ceva cu condiția de a primi înapoi mai mult', în BB : „*Pre adaos să nu dai bucatele tale*“ (Lv., 25, 37; la fel în ms. 45; în ms. 4389 : „*În adaos*“). Această expresie este înregistrată în DA. Ea poate fi o creație românească, dar la fel de bine s-ar putea explica drept o transpunere servilă a modelului grecesc : ἐπι πλεονασμῶ οὐ δώσις αὐτῶ τὰ βρώματά σου [(ὁ) πλεονασμός, -οῦ 'surabondance', 'redondance'; (τῶ) βρώμα, -ατος 'nouriture', 'aliment'].

2.2.2. *aluat 1*. 'drojdie' (fr. levain; germ. Hefe), în ms. 4389 : „*Jārlva... să nu se facă cu aluat*“ (Lv., 2, 11; în BB : „*Jirlva... nu faceți dospită*“; în ms. 45, ca în BB). 2. (prin extensiune) 'pâine dospită', în BB : „*Tot aluatul și toată mierea*“ (Lv., 2, 12; la fel în ms. 45 și în ms. 4389).

2.2.3. *amurșit* 'furnicat, cu furnicătură după amorșeală, cu mîncărime', în ms. 45 : „*Orbu, au zdrobit, au tăiat la limbă, au amurșit, au ritos, au pecinginos*“ (Lv., 22, 22; în BB : „*Au avînd negi*“; în ms. 4389 : „*Cu vi crmi*“). Prin *amurșit*, Nicolae Milescu a tradus gr. (ῥ) μὲρμηκῶντα [vb. μὲρμηκίζω, viit. -ίσω 'ressentir des démangeaisons'] (= a simți mîncărime); 'être formicant (en parlant de pouls)'; (τῶ) μὲρμηκῶν, -ου 1. 'pețite fourmi', 2. 'sorte d'araigne', 3. 'sorte de verrue';

(ὁ) μὲρμηκισμός, -οῦ 'éruption de verrue avec démangeaison' (= éruption de negi cu mîncărime). Ultimele sens (și cuvîntul *neg*) este prezent în BB : „*Avînd negi*“.

2.2.4. *arătnră* 'cîmp cultivat', 'ogor', 'țarină' (sens atestat în DA începînd abia de la Alexandri), în ms. 4389 : „*Și secerînd voi secerișul arăturilor voastre*“ (Lv. 19, 9; în BB : „*Țarinii*“; în ms. 45 : „*Pămîntului*“). Termenul mai apare în ms. 4389 Lv., 25, 4, 5, 12; 27 28. Cf. ST. L. EX., p. 47, IV. 2.2.4.

2.2.5. *argint* 'banii' (sens arhaic și popular, vezi DA, s. v.), în toate cele trei texte de care ne ocupăm; de exemplu, în BB și în ms. 45 : „*Argintul tău*“ 'banii tăi' (Lv., 25, 37; în ms. 4389 : „*Banii tăi*“); și în ms. 4389 : „*Cu argin!*“ (Lv., 22, 11; în acest text, pe margine, de aceeași mină, este adăugat : „*Cu bani*“).

2.2.6. *a avea*, în expr. : *a avea pre sine* 'a avea menstruație', în BB : „*Și ceia ce are pre sine întru necurăția ei*“ (Lv., 15, 33; în ms. 45, la fel; în ms. 3389 : „*Și ceia ce-i va cură singele în spurcăciunea ei*“); în BB : „*Dupre necurăția ce are pre sine*“ [Lv., 15, 26; în ms. 45 : „*Necurăția cînd are pre sine*“ (15, 25); în ms. 4389 : „*După necurăția spurcăciunii ei*“]; în BB : „*Muierea ce va avea pre sine*“ (Lv., 20, 18; în ms. 45 : „*Ce are pre sine*“; în ms. „*Muierea pingărită*“). În textul grecesc lipsește această construcție. Ea a fost introdusă în versiunea românească de Nicolae Milescu. În DA, această expresie nu a fost înregistrată, dar se găsește în H. Tikin², DRG, s.v.: „*LV a avea pre sine* 'menstruieren'; atestări din Șapte taine și din BB. Expresia are bază populară, cum se poate vedea din ALR. II, Supl., h. 1, p. 1, menstruație. Astfel, în mai multe localități din Moldova și din Basarabia, răspunsurile informatorilor la întrebarea anchetatorului pentru conceptul respectiv constau din expresii eufemistice verbale care conțin forme ale verbului *a avea* : *are pe dînsa*; *are la perior* (=period), în pct. 605; *are pe luni*, în pct. 531; *le are, le are la fire*, în pct. 414, 537; *le are*, în pct. 514; *are la fel*, în pct. 520; *are pe cămașă*, în pct. 478, 666; *au la cămașă*, în pct. 463.

2.2.7. *bubă* 'eczemă de lepră', 'lepră', în ms. 4389 : Lv., 13, 6, 13, 33, 33, 34, 35, 37, 46, 50, 51, 54 [55], 55, 56. Tot în ms. 4389, în sintagme ca : „*Bubă-albă*“ 'lepră' (Lv., 13, 9 [10], 19, 41); „*Bubă-de-mișălie*“ 'id.' (Lv., 13, 2, 25, 59); „*Bubă-necurală*“ (Lv., 13, 51); „*Bubă-roșiăleacă*“ (Lv., 13, 42); „*Buba-slicăciunii*“ 'lepră' (Lv., 13, 58); „*Bubă-de-slicăciune*“ 'id.' (Lv., 13, 49); „*Semn-de-bube*“ 'cicatrice' (Lv., 13, 2).

2.2.8. *ciștig* 'posesiune', 'stăpînire', în ms. 4389 : *Voi veștina pămîntul lor, cu il voui da voaă întru ciștig*“ (Lv., 20, 24; în BB și în ms. 45 : „*Întru avêre*“).

2.2.9. *a ciștiga 1*. 'a lăsa în posesiune', în ms. 4389 : „*În toate țările cite veș ciștiga voi*“ (Lv., 14, 34; în BB : „*Pămîntului celui ciștigat voaă*“; în ms. 45 : „*Pămîntului celui ce veș aveă*“). 2. 'a cumpăra', în ms. 4389 : „*De ca ciștiga preotul vreun suflet cumpărîndu-l cu argin!*“ (Lv., 22, 11; în BB : „*De va cumpăra suflet cumpărat cu argin!*“; la fel în ms. 45); în ms. 4389 : „*Întru moștinarea celui ce o au ciștigat*“ (Lv., 25, 30; în BB și în ms. 45 : „*Au cumpărat*“). Cf. ST. L. FAC., p. 97, IV. 2.3.22.

2.2.10. *a se clăti* 'a se mișca tirîndu-se pe pămînt' (despre reptile), în ms. 45 : „*Întru toate tiritoarele ce să clătescu pre pămîntu*“ (Lv., 11, 44; la fel în ms. 4389; în BB : „*Să mișcă*“). Cf. ST. L. FAC., p. 97, IV. 2.3.23.

2.2.11. *creș* 'cîrlionț', 'zuluf', 'buclă', în BB : „*Să nu faceți creș den chica capului vostru*“ (Lv., 19, 27; în ms. 45 : „*Ciucă*“).

2.2.12. *cûrăre* 'menstruație', în ms. 4389 : „*Muierea căria-i va cură cûrărea singelui*“ (Lv., 15, 25; în BB și în ms. 45 : „*Cursoare de singe*“); vezi mai sus, p. 16, IV.1.1.5,

2.2.13. curs 'scurgere', 'secreție a unor organe', în BB: „De se va curăți cel ce-i cură sămînța de cursul lui” (Lv., 15, 13; în ms. 45: „De se va curăți cel înfrîntu de cursul lui”; în ms. 4389: „De se va curăți cela ce ș-au vărsat sămînța de vărsarea seminței s.le.”); în BB, și în: Lv., 15, 15; 19, 28, 30; la fel în ms. 45. Nu este exclus să avem a face cu un calc după gr. (ἡ) ῥύσις, -εως 'cours', 'écoulement' <vb. ῥέω 'couler'.

2.2.14. cursoare 'scurgere de singe', în BB: „Și muierea de-i va cură cursoare de singe...toate zilele cursorii necurății ei” (Lv., 15, 25; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Curărea”).

2.2.15. a curvi trans. (factiv) 'a face, a determina pe o femeie să devină curvă', 'a prostituia', în BB: „Să nu pingărești pre fata ta ca să o curvești pre dinsa” (Lv., 19, 29; la fel în ms. 45 și în ms. 4389). Cf. gr. ἐκ πορνείας (vd. πορνεία, viit. -εῦσα 'vivre dans la prostitution, en faire métier'.

2.2.16. denlăuntru pl. t. 'măruntaie', în ms. 4389: „Și luă Moisei și părțile, și seul, și denlăuntru-rile, și picioarele și le spălă cu apă” (Lv., 8, 19 [20]; pe margine, de aceeași mină: „Mațele cu drobul” [gr. (ἡ) κοιλία, -ας 'cavită du ventre'; sl. οὐτρός]. Cuvîntul mai apare în ms. 4389, în Lv., 9, 14.

2.2.17. a despuia 'a împărți', 'a despica' (sens neînregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v.), în ms. 45: „Și va înfrînge pre el den aripi și nu o va despuia” (Lv., 1, 17; în BB: „Va împărți”; în ms. 4389: „Să despariă”, iar pe margine: „Dăspice”).

2.2.18. deșert 'partea scobită a corpului la animal, între ultima coastă și osul șoldului', în ms. 4389: „La dășărluri” (Lv., 3, 10; aceste cuvinte sint adăugate pe margine, de aceeași mină, pentru ii, din text; în BB: „La coapse”; în ms. 45: „La stângi”; în ms. 4389: „Și tot seul lui să se ia de la dînsul și dășărlurile, și praporul” (Lv., 7, 3).

2.2.19. dichis 'vas', în ms. 4389: „Tot dichisul pre care va sădea” (Lv., 15, 26; și în 15, 23; în BB și în ms. 45: „Vasul”). Cf. ST. L. FAC., p. 96, IV. 2.2.36., vas; ST. L. EX., p. 48, IV. 2.2.20. dichis.

2.2.20. fire 'menstruație' (sens atestat în DA la Varlaam), în ms. 4389: „După zilele osebirei firei necurăției ei” (Lv., 12, 2; în BB și în ms. 45: „Necurăției ei”. Vezi mai sus, IV.2.2.6., a avea.

2.2.21. a filții (despre frunze) 'a se mișca în bătaia vîntului', în ms. 4389: „Ii va goni sunelul frunzei cînd va filții” (Lv., 26, 36; în BB și în ms. 45: „Frunză mulindu-se”). Vb. a filții cunoaște în acest text prima sa atestare literară: ca 1665-1680, față de anul 1822, din H. Tiktin², DRG, s.v.

2.2.22. fluier 'gambă', 'parte a piciorului de la labă pînă la genunchi', în BB: „Care au fluier mai sus de picioarele lor ca să saie cu êle pre pămînt” (despre un soi de lăcuste) (Lv., 11, 21; în ms. 45: „Carele au vine”; în ms. 4389: „Care au genuche”). În gr.: (το) σκέλος, -εως, -ους 'jambe'.

2.2.23. frînt 'bolnav de blenoragie', vezi mai jos, p. 37-39, IV.2.2.34., înfrînt.

2.2.24. frîntură 'blenoragie', 'gonoree'; 'scurgere de spermă', în ms. 4389: „Cel înfrînt de frîntura să” (Lv., 15, 13; cuvinte adăugate pe margine, de aceeași mină, pentru a explica fraza din text: „Cela ce ș-au vărsat sămînța de vărsarea seminței sale”). Vezi mai jos, p. 37, IV.2.2.34., înfrînt.

2.2.25. geamăn, -ă 'despicat, -ă' (despre copită) (sens neînregistrat în DA, s.v. și în H. Tiktin², DRG, s.v.), în ms. 45: „La copită nu-i geamăn”; în ms. 4389, la fel; în BB: „Nu e despicat”; în ms. 45: „Unghea nu-i geamănă” (Lv., 11, 6); în ms. 45: „Acesta are copita geamănă (Lv., 11, 7). S-ar putea să fie vorba de o influență a textului grecesc: gr. καὶ ὀπλήν οὐ διχλήει [vb. διχλήω, -ῶ 'avoir le pied fourchu'.

2.2.26. greci, în sintagma: la greci 'în versiunea grecească a Bibliiei', în ms. 4389: „La greci aici ia-te cap 7” (Lv., 7, 33; aceste cuvinte sint scrise pe margine, de aceeași mină); în ms. 4389: „La greci” (Lv., 11, 21 [22]; cuvinte adăugate pe marginea textului, de aceeași mină). Cf. ST. L. EX., p. 48, IV.2.2.21.

2.2.27. iertare 'eliberare' (este sensul etimologic, neînregistrat în DA și în H. Tiktin², DRG, s.v.: <lat. liberlo, -ăre <adj. libertus, -a, -um, 'eliberat din sclavie'; DA, s.v.), în BB: „Iară de va rămînea puîntel den ani la anul iertării, și va socoti lui după anii lui” (Lv., 23, 51).

2.2.28. împotrivnicie 'adversar', 'dușman', 'vrăjmaș', în BB: „Veți semăna în zădar semințele voastre și le vor mânca împotrivniciei voștri” (Lv., 26, 16; în ms. 45: „Neprietenii”; în ms. 4389: „Vrăjmașii”). Este posibilă o influență a textului grecesc, care are oί ὀπεναντίοι [adj. ὀπεναντίος, -ος, -ον 'à l'opposite', 'opposé', 'contraire' d'ou par ext. 'ennemi', 'adversaire' < ἔναντιος, -α, -ον 'contraire'.

2.2.29. împrejur 'întur', 'regiune', 'satele din jur', în BB: „Cîți sint pe împrejurul tău dentr-înșii să agonisiți rob și roabă” (Lv., 25, 44; la fel în ms. 4389; în ms. 45: „Prenpregiurul”). Ca și în cazul cuvîntului precedent, diortositorii bucureșteni ai BB s-au putut lăsa influențați de textul grecesc, în care apare cuvîntul (ὁ) κύκλος, -ου 1. 'cercle', 2. (în Biblie) 'les villages d'alentour'.

2.2.30. a încălța 'a îmbrăca', în ms. 4389: „Să se îmbrace preotul în haină de in și nădraği de in să încalțe pre trupul său” (Lv., 6, 11; în BB și în ms. 45: „Va îmbrăca”).

2.2.31. înurmezisat, -ă 'contrariu', 'contradictoriu', 'care contrazice'; 'oblic', în BB: „Voiu mărge și eu cu voi cu minie încurmezisată” (Lv., 26, 24; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Cu urgia mea cea desăvîrșită”; în LvB: „Eu încă voiu îmbla în aleanul vostru”). Cuvîntul mai apare în BB și în ms. 45; în ultimul caz: încurmezisată (Lv., 25, 41; în ms. 4389: „Voiu umbra...în urgie cu străindăte”). Alte exemple, în DA, s.v. Vezi Comentarii, 26, 41. El traduce gr. πλάγιος, -α sau -ος, -ον 'oblique', 'qui n'est pas droit', 'qui emploie des moyens obliques', 'qui prend des voies détournées, astucieux'.

2.2.32. îndeșert, în sintagma: cel îndeșert, folosită pentru 'idol', 'zeietate păgînă', prin traducerea gr. τοῦς ματαίους (adj. μάταιος, -ος sau -α, -ον 'vain', 'inutile', 'frivole', 'futile'), în BB: „Și nu va mai junghia jirtvele lor celor îndeșării” (Lv., 17, 7; în ms. 45: „Celor de nimic”). Vezi Comentarii, 17, 7.

2.2.33. a (se) înfrînge 1. 'a frînge', 'a rupe', vezi mai sus, p. 27, IV.2.1.36. 2. a căpăta, a avea scurgere, blenoragie (sculament), în BB: „Și s-au înfrînt în curgerea lui” (Lv., 15, 33; în ms. 45: „S-au înfrîntu întru cursul lui”; în ms. 4389: „Cela ce-ș va vărsa sămînța cu că-rărea să”); în ms. 4389: „Ce se-au înfrînt” (Lv., 15, 6; aceste cuvinte sint adăugate pe margine, de aceeași mină, spre a explica sintagma: „Cela ce ș-au vărsat sămînța”, din text. Vezi cuvîntul următor.

2.2.34. înfrînt adj. (<a înfrînge, cu sensul 2; vezi cuvîntul precedent) 'bolnav de blenoragie'; 'care are scurgere (de spermă)', în ms. 45: „Tot patul carele va dormi pre el cel înfrîntu necural va fi” (Lv., 15, 4; în BB: „Celui ce cură sămînța”; în ms. 4389: „Cel frînt”; pe margine, de aceeași mină, au fost adăugate cuvintele: „Ce ș-au vărsat sămînța”). În gr.: ὁ γονορροῦχος (τοῦ γονορροῦχος); în lat.: „Fluxus seminis”. Cuvîntul înfrînt, cu sensul menționat mai sus, se mai întîlnește în ms. 45; Lv., 15, 4, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 32 [31], 33 [32]; și în ms. 4389: „Va fi înfrînt” (Lv., 22, 4;

- putut fi apropiat, prin etimologie populară, motivată și eufemistic, de unele forme ale verbului *a fringe*. Astfel, acesta a fost folosit în unele graiuri populare românești cu sensul 'a avea o boală lumească, o boală venerică'. Această boală a trebuit să fi fost, inițial, sifilisul, care a făcut ravagii în Europa în decursul secolului al XVI-lea, fiind răspândit de armata franceză în campania din Italia de la sfârșitul secolului al XV-lea. De la italieni, boala, și denumirea ei, a trecut la greci și la turci. Ullimii o vor fi răspândit și în țările române. Reflexul tc. *frengi* în română constă în sensul special 'a avea blenoragie', 'a avea scurgere (de spermă) al vb. *a fringe* și în sensul 'blenoragie' al cuvintului *frintură*. Sensul a trecut și la vb. *a înfringe*, iar de aici la adj., provenit de la participiu, *înfrint*, -ă 'bolnav de blenoragie', 'care are scurgere (de spermă)'. Pentru conceptul «sifilis», vorbirea populară a recurs numai la denumirea de origine maghiară *frênț(ă)*, *șfrênț(ă)* etc. O evoluție semantică asemănătoare se întâlnește în *strîcat* 'lepros', *strîcăciune* 'lepră' (<vb. *a strîca*), apoi în *struncinătura* 'rană', 'cicatrice' (<vb. *a strîcina*). Vezi mai jos, p. 40; (IV. 2.2.72.; 2.2.73; 2.2.75).
- Cele mai vechi și mai numeroase atestări ale vb. *a fringe*, *a înfringe* 'a avea blenoragie', 'a avea scurgere (de spermă)', ale adj. *înfrint* (*frînt*) 'care are blenoragie sau scurgere de spermă' și ale subst. *frintură* 'blenoragie', 'scurgere de spermă' se găsesc în textele studiate în lucrarea de față, datate cca. 1665–1680.
- Ipoteza originii turcești a sensului studiat va deveni o certitudine atunci când se va descoperi în vreun text românesc vechi cuvîntul *frênghie* cu accepția 'boală frincească', alături de sensurile cunoscute: 1. 'brocat', 2. 'briu' (din această 'stofă') și 3. 'soi destruguri (de poamă) frincești'.
- 2.2.35. îngemănat, -ă, 'cu unghia despicală', în BB: „Tot dobitocul cu unghie îngemănată” (Lv., 11, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Cu unghia dăspicală”). Cuvîntul mai apare în ms. 45, Lv., 11, 4; la fel și în ms. 4389. Vezi mai sus, p. 37, IV.2.2.25. *geomăn*.
- 2.2.36. întemeiere, în loc. adv. 'cu întemeiere' 'cu certitudine' 'cu siguranță', în BB: „Și vești lăcui cu întemeiere pre pămîntul vostru” (Lv., 26, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Fără frică”). Cuvîntul cunoaște aici prima sa atestare literară, cca. 1665–1685, în ms. 45, față de anul 1705, din H. Tiktin², DRG, s.v.
- 2.2.37. a se învirteji, 'a se întoarce', 'a reveni' (sens arhaic), în BB: „Se va învirteji fieștecarele la agonisita lui” (Lv., 25, 13; vezi și 25, 27, 28; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Să se întoarcă”). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.77.
- 2.2.38. județ 'judecată', 'hotărîre, sentință judecătorească' (aici: judecată divină), în ms. 45: „Și vești face...toate județele mele” (Lv., 25, 18; în BB și în ms. 4389: „Judecățile”). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.78.
- 2.2.39. junghetură 'animal de adus ca jertfă, de junghet', în ms. 45: „Jungheturi fie acesteia iar la rugă-ți nu să vor priimi” (Lv., 22, 23; în BB: „Junghieri”). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.80.
- 2.2.40. junghier 'animal de sacrificat', în BB: „Junghieri să le faci acesteia fie” (Lv., 22, 23; în ms. 45: „Jungheturi”). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV. 2.3.79.
- 2.2.41. lumină 'candelă', în BB: „Să-ți ia fie undeleminu de maslin curat și limpede la lumină, să arză lumina pururea” (Lv., 24, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Candelă”). Cf. ST. L. EX., p. 48, IV. 2.2.27.
- 2.2.42. mărturie 'martor', în BB: „Și această mărturie au văcut, au știe” (Lv., 5, 1; în ms. 45: „Mărtur”; în ms. 4389: „Mărturisitor”). Cf. ST. L. EX., p. 48, IV.2.2.28.
- 2.2.43. mijloc 'parte a corpului animalelor între torace și șolduri', în BB: „Seul și mijlocul curat va lua” (Lv., 3, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Iar grăsimea și mijlocele curat cu șalele să ia”, Lv., 3, 10).
- 2.2.44. a mîntui 'a răscumpăra', în BB: „Va veni cel ce să rudêșle...și va mîntui vînzarea fratelui lui” (Lv., 25, 25; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Să răscumpere vînzarea frăține-său”). Sensul mai apare în BB și în ms. 45, Lv., 25, 32, 49.
- 2.2.45. mîntuire 'răscumpărare', în BB: „Mîntuiri vești da pămîntului” (Lv., 25, 24; în ms. 45: „Mîntuitoare”; în ms. 4389: „Răscumpărare”).
- 2.2.46. mîntuitoare 'răscumpărare', în ms. 45: „Întru tot pămîntul moșteniri voastre mîntuitoare vești da pămîntului” (Lv., 25, 24).
- 2.2.47. moștean 'autohton, 'băstinaș' (în cazul de față: israelitean, în opoziție cu *nemernic, vînelic, străin*), în ms. 4389: „O judecălu într-un chip iaste moșteanului și vînelicului” (Lv., 24, 22; în BB: „Celui de loc”; în ms. 45: „Celui de țară”). Vezi mai sus p. 31, IV.2.1.76., pămînt; IV.2.1.77., pămîntean; p. 34, IV.2.1.127., țară.
- 2.2.48. a moștina 'a moșteni', în ms. 4389: „Voi vești moștina pămîntul lor” (Lv., 20, 24; în BB: „Vești moșteni”; în ms. 45: „Vești moștneni”). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.98.; ST. L. EX., p. 48, IV.2.2.31.
- 2.2.49. moștinare 'moștenire' (cuvînt neînregistrat în DLR și nici în H. Tiktin², DRG, s.v.), în ms. 4389: „În tot pămîntul moștinării voastre răscumpărare să dați pămîntului” (Lv., 25, 24; în BB: „Moștenirii”; în ms. 45: „Moștnenirei”). Alte atestări în ms. 4389: „Moștinare” (Lv., 25, 30, 46, 46; 27, 21. Cf. ST. L. EX., p. 48, IV.2.2.32.
- 2.2.50. a moșteni, vezi mai sus, IV. 2.2.48., a moștina.
- 2.2.51. moștnenire, vezi mai sus, IV. 2.2.49., moștinare.
- 2.2.52. necurăție 'necurăție' (în context: menstruație), în ms. 4389: „Iar de se va curăți de necurăția ei” (Lv., 15, 28; prefixul *ne-* a fost scris deasupra cuvîntului *curăre*, fiind probabil adăugat ulterior; în BB și în ms. 45: „Cursul ei”) Cuvîntul *necurăre* cu acest sens nu este înregistrat în DRL și nici în H. Tiktin², DRG, s.v. Prima sa atestare literară este cea de aici: cca. 1665–1680.
- 2.2.53. necurăție 'menstruație', în BB: „Și muierea de-i va cură cursoare de singe zile multe, nu în vremea necurăției ei, măcară de va și cură după necurăția ei, toate zilele cursorii necurății ei, ca și zilele necurății ei, necurăta va fi” (Lv., 15, 25; în ms. 45, la fel; în ms. 4389; „Spurcăciune”).
- 2.2.54. a nevoi 'a constrînge', 'a sili', 'a forța', 'a obliga', în BB: „Nu nevoiască omul pre vecinul lui” (Lv., 25, 17; în ms. 45: „Nu stringă”; în ms. 4389: „Nu pripească”).
- 2.2.55. pasăre, în sintagma: *pasărea-soarelui* 'porfirion (*Fulica porphyria*)', în ms. 4389 (Lv., 11, 19; cuvinte adăugate pe margine, de aceeași mînă, pentru porfirion, din text). Vezi Comentarii, 11, 18.
- 2.2.56. a se părăsi 'a face să lipsească ceva', în BB: „Să nu se părăsească sarea... den jirvele voastre” (Lv., 2, 13; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Să nu se lase”).
- 2.2.57. a se pedepsi 'a se îndrepta', 'a se corija'; 'a se învăța minte', în BB: „De nu vă vești pedepsi, ce vești mîrge călra mine în curmeziș” (Lv., 26, 23; în ms. 45: „De nu vești certa”; în ms. 4389: „De nu vești învăța nici cu aceasta”; în LvB: „Să iard nici cu aceasta nu vă vești imbuna”). În gr.: μή παιδεύθητε [vb. παιδεύω, viit. -εῶσα 'instruire', 'enseigner', 'coriger', 'châtier']:
- 2.2.58. a se petrece 'a trece (pe dedesupt)', în BB: „Tot ce se petrece supț toiaș la număr” (Lv., 27, 32; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Va trece”).

2.2.59. petrecere 'ședere', în BB : „Afară den tabără îi va fi lui petrecerea”; în ms. 45 : „Zăbava”; în ms. 4 389 : „Lăcașul”.

2.2.60. poteovă, în sintagma : *potcoava-cea-de-aur* 'diademă', 'cunună purtată de preot, la vechii evrei' (vezi *MTL*, p. 86), în toate cele trei texte (Lv., 8, 9). Cf. ST. L. EX., p. 49, IV. 2.2.46. Vezi *Comentarii*, 8, 9.

2.2.61. a se primeni 'a se transforma', 'a deveni' 'a se preface în', în BB : „Părul în pipăire se va primeni în albu”; (Lv., 13, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389 : „Să se primenească”).

2.2.62. price 'vătămare', în ms. 4 389 : „Cela ce va face price vecinului” (Lv., 24, 19; în BB : „Hulă”; în ms. 45 : „De va huli neșline pre aproapele său”). Vezi mai sus, p. 2^c, IV. 2.1.29, hulă.

2.2.63. a pripi 'a constrânge', 'a sili', în ms. 4 389 : „Să nu pripească omul pre vecin” (Lv., 25, 17). Vezi mai sus, p. 39, IV. 2.2.54, a nevoi.

2.2.64. rudă 'seminție', 'neam', în BB : „Să piară amîndoi den ruda lor” (Lv., 20, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389 : „Să piere den neamul lor”).

2.2.65. semănătoare 'semănat', 'însămînțare', 'acțiunea de a semăna', în ms. 4 389 : „Pre cules îl va apuca sămănătoarea” (Lv., 26, 5; în BB și în ms. 45 : „Sămînța”; în LvB : „Semănătura”). Sensul de mai sus, din ms. 4 389, nu este înregistrat în *DLR*; în H. Tiktin², *DRG*, acest cuvînt lipsește.

2.2.66. soectință 'supraveghere', 'inspecție', 'cercetare', în BB și în ms. 45 : „Socolința va fi ei” (Lv., 19, 20; echivalentul gr. este (ῆ) ἐπισκοπή, -ῆς 'inspection', 'surveillance', 'visite d'un juge’).

2.2.67. a sparge 'a rupe', în ms. 4 389 : „Hainele voastre să nu le spargeți” (Lv., 10, 6; în BB și în ms. 45 : „Să nu le rumpeți”). Cf. ST. L. FAC., p. 101, IV.2.3.138. a sparge.

2.2.68. spălătoare 'lighean', în BB : „Și spălătorea și fundul ei” (Lv., 8, 11; în ms. 45 : „Medenița”; în ms. 4 389 : „Lighinul”).

2.2.69. spureăciune 'menstruație', în ms. 4 389 : „În vremea spurcăciunii ei” (Lv., 15, 25; în BB și în ms. 45 : „Necurăției ei”). Cuvîntul cu acest sens mai apare în ms. 4 389, Lv., în : 12, 5; 15, 19, 35. El lipsește în H. Tiktin², *DRG*.

2.2.70. străinătate, în loc. adv. : cu străinătate 'im-potrivă', 'în sens contrar', 'ostil', 'defavorabil', în ms. 4 389 : „Voi umbra... în urgie cu străinătatea” (Lv., 26, 41; în BB : „Cu minie încurmezișată”; în ms. 45 : „Cu minia încurmezișată”). Vezi mai sus, p. 37, IV. 2.2.31, încurmezișat, -ă.

2.2.71. strecurat 'limpede', în ms. 4 389 : „Stricoral” (Lv., 24, 2; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru *limpede*, din text).

2.2.72. strieat, adj. și subst., 'lepros', în BB : „Aceasta e lăgea stricalului” (Lv., 14, 2; în ms. 45 : „Stricalului”; în ms. 4 389 : „Lăgea mișălului”). Vezi *Indicele de cuvinte*. În ms. 4 389, cuvîntul este atestat în Lv., 14, 3, 4; 22, 4.

2.2.73. stricăciune 1. 'lepră' (<a strica 'a (se) vătămă', 'a se altera' + suf. -ăciune), în BB : „Semnu de stricăciune (Lv., 13, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389 : „Mișălie”). Cuvîntul cu acest sens cunoaște numeroase ocurențe în cartea *Profița*, din cele trei texte (pentru BB, vezi *Indicele de cuvinte*). Cuvîntul este folosit în sintagme ca : „Stricăciune-albă” 'lepră', în BB, în ms. 45 și în ms. 4 389 (Lv., 13, 4); „Stricăciune-intemeiată”, în BB și în ms. 45 (Lv., 13, 52; în ms. 4 389 : „Mișălie-adevărată”), după gr. λέπρα ἐμμονός ἐστιν [adj. ἐμμονος, -ος, -ου 'stable', 'persévérant', 'constant']; „Stricăciune roșiată”, în BB și în ms. 45 (Lv., 13, 18); „Stricăciune vechi”, în toate cele trei texte (Lv., 13, 10); „Bubele stricăciunii”, în ms. 4 389 (Lv., 14, 39); „Lucru de stricăciune”, în

ms. 4 389 (Lv., 13, 47); „Păr în stricăciune”, în ms. 4 389 (Lv., 13, 3); „Pipăirea stricăciunii”, în BB și în ms. 45 (Lv., 14, 32; în ms. 4 389 : „Buba stricăciunii”).

2. 'lucru stricat', 'infirmitate', în BB : „Pentru că stricăciune sînt întru ele” (Lv., 22, 25; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul text, cuvîntul *stricăciune* este explicat pe margine prin sinonimul *vătămare* : „Că vătămare”). Echivalentul gr. este (τὸ) φθάρμα, -ατος 'corruption ou chose corrompue', 'objet de mépris et de rebut’.

2.2.74. strinsură 'adunare', în ms. 4 389 : „Toată strinsura soborului” (Lv., 8, 3; în BB și în ms. 45 : „Adunarea”). Alte atestări în ms. 4 389, Lv. : 16, 17, 24, 14, [16], 23.

2.2.75. struncinătură, cu variante ca : *strincinătură*; *strunciunătură*, 'rană', 'cicatrice', 'contuzie', în BB : „De se va face oarecărui a în pielea fêii lui struncinătură de sem-nare” (Lv., 13, 2; în ms. 45 : „Strincinătură de însemnare”; în ms. 4 389 : „Semn de bube”); în gr. (ῆ) οὐλή, -ῆς 'cicatrice'. În sintagme ca : „Struncinătură albă”, în BB și în ms. 45 (Lv., 13, 19; în ms. 4 389 : „Bubă albă”), după gr. οὐλή λευκή [adj. λευκός, -ή, -όν 'blanc']. Uneori, prin *struncinătură* este redat gr. (τὸ) φραύσμα, -ατος 'blessure' (Lv., 12, 35). Cf. p. 32, IV.2.1.92, a se revărsa.

2.2.76. șăruiit 'impregnat', 'impuns cu acul în piele', în sintagma : *slove șăruiite*, în ms. 4 389 : „Și slove șăruiite să nu faceți întru voi” (Lv., 19, 28; în ms. 45 : „Slove șiruire”; în BB : „Slove impunse”; în gr. γράμματα στικτά [(τὸ) γράμμα, -ατος 'lettre'; adj. στικτός, -ή, -ον 'piqué', 'pointillé', 'ponctué']. Adj. *șăruiit* este participiul trecut al unui verb a *șărui* <șar 'linie', 'dunghă trasă pe ceva'; 'șanțuleț la piatra morii' sau al verbului a *șerui* (a *șerui*) (vezi varianta din ms. 45) 'a zugrăvi'; 'a desena', acesta din urmă atestat la Dosoftei (vezi *DLR*, s.v.) <șar 'vopsea', 'culoare’.

2.2.77. treier 'treieris', în ms. 45 : „Și va apuca voaă trierul culesul” (Lv., 26, 5; în BB și în ms. 4 389 : „Treierisul”; în LvB : „Mlăișul”). Cuvîntul cunoaște în ms. 45 (cea 1665-1685) prima sa atestare literară, mai veche decît cea din H. Tiktin², *DRG*, s.v. (1741).

2.2.78. vătămătură 'rană', 'eczemă', în ms. 4 389 : „De va vedea preotul buba vătămăturii” (Lv., 13, 31; în BB și în ms. 45 : „Pipăirea struncinăturii”).

2.2.79. vînă 'Bein (ohne den Fuß)'; 'jambe', în ms. 45 : „Carele au vine” (Lv. 11, 21; în BB : „Fluier”; în ms. 4 389 : „Genuche”). În gr. (τὸ) σκέλος, -εως, -ους 'jambe, et principalelement la jambe proleptique dite, au-dessous du genou'. Vezi mai sus, p. 37, IV. 2.2.22., fluier.

C O N C L U Z I I

În linii generale, rezultatele privitoare la norma literară din cartea a treia, *Profița*, a *Pentateuhului*, în cele trei texte de care ne ocupăm (BB, ms. 45, ms. 4 389), se aseamănă cu cele obținute în studiile precedente : ST. L. FAC. și ST. L. EX. În detaliu, analiza de față aduce contribuții importante la cunoașterea celor două aspecte sau variante teritoriale ale vechii române literare, în cea de a doua jumătate a secolului și XVII-lea : varianta nordică, moldovenească, reprezentată prin ms. 45, și cea sudică, muntenească, din BB și din ms. 4 389. Rezultatele din prezentul studiu și faptele pe care aceste rezultate se bazează trebuie comparate permanent cu echivalentele acestora din studiile precedente, pentru a se putea obține, astfel, o imagine cât mai completă și nuanțată privind stadiul și modul de funcționare a normei (sau normelor) literare din acea epocă. Fenomenele caracteristice, individualizatoare, ale celor două variante literare, nordică și sudică, fenomene descoperite în textele studiate, au fost analizate și prezentate pe larg

în primul studiu, dedicat cărții *Facerea*. Aici, ca și în ST. L. EX., contribuțiile sînt mai ales de detaliu, dar prin aceasta nu mai puțin importante. Unele reveniri se justifică numai prin importanța științifică a fenomenului studiat, din perspectiva istoriei limbii române literare. Astfel, prin acumularea de cit mai multe amănunte ale normei literare, tabloul întregului domeniu devine mai clar, mai precis și mai nuanțat, iar epoca întregă ne apare într-o lumină nouă.

Dintre fenomenele lingvistice studiate, merită a fi reținute următoarele:

I. ÎN DOMENIUL FONETIC

1. Fenomenul „despicării“ vocalelor“ (vezi I. 2.1.0 – 2.1.5.)
2. Velarizarea vocalelor *e* și *i*, precedate de șuierătoare *ș* și *j* (vezi I. 3.3.0. – 3.3.14.; 3.4.0. – 3.4.4.); precedate de labiale (vezi I. 3.5.0. – 3.5.5.); precedate de dentala *d* (vezi I. 3.9.1.)
3. Originea formei *ștui* (vezi I. 3.12.0.);

II. ÎN MORFOLOGIE ȘI SINTAXĂ

1. Pronumele și adjectivele nehotărîte (vezi II. 4.6.0-4.6.15.).
2. Construcțiile perifrastice cu *a fi* + gerunziul, calchiate din limba grecească (vezi II. 6.4.0.; II.6.9.1.).
3. Conjunția *și* + conjunctivul prezent, pers. a III-a sg. și pl. în vorbirea directă (vezi II. 6.8.3.).
4. Conjunția *și* înaintea unor verbe de la începutul propoziției principale, cînd aceasta este precedată de o condițională; modelul este preluat din limba greacă (vezi II. 9.7.1.).

III. ÎN DOMENIUL VOCABULARULUI

1. Cuvinte neînregistrate în dicționare: *agnu* (IV. 1.4.1.); *atachis* (IV. 1.4.5.); *ghigorțan* (IV. 1.9.4);

haradriion (IV. 1.4.15); *hirogrulion* (IV. 1.4.17); *lemnesc* (2.1.45.); *moștinare* (IV. 2.2.48); *necurăre* (IV. 2.2.52); *porfirion* (IV. 1.4.21); *a simbăla* (IV. 2.1.115.).

2. Au fost amplu discutate, propunîndu-se uneori noi explicații etimologice, cuvinte ca: *a fund* (IV. 1.1.1.); *bere* (IV. 1.6.1.); *chelbășie* (IV. 1.7.3.); *cirlan* (IV. 1.6.2.); *înfrînt* (IV. 2.2.34.).

3. Au fost descoperite numeroase calcuri lingvistice după greacă, uneori și după slavonă, prezentate în capitolul IV. 2.1.0. – 2.1.148. Dintre cele mai interesante, semnalăm: *acoperemînt* (IV. 2.1.1); *mîna* (IV. 2.1.55); *obraz* (IV. 2.1.68); *pal* (IV. 2.1.72); *țărîna* (IV. 2.1.128); *vinars* (IV. 2.1.140.).

4. S-a modificat prima atestare, față de TIKTIN², în următoarele cazuri: *agnu* (IV. 1.4.1.); *argăsit* (IV. 1.4.2.); *atachis* (IV. 1.4.5.); *batcă* (IV. 1.3.4.); *boaghe* (IV. 1.5.1); *brehnace* (IV. 1.3.7.); *caie* (IV. 1.1.3); *chelbăș* (IV. 1.7.2); *chelbășie* (IV. 1.7.3); *cilfi* (IV. 1.3.15.); *coș* (IV. 1.1.4.); *covrig* (IV. 1.3.16); *drob* (IV. 1.3.17.); *a filfi* (IV. 2.2.21.); *frînt* (IV. 2.2.23); *ghigorțan* (IV. 1.9.4.); *gorghițan* (IV. 1.9.4.); *grebănos* (IV. 1.3.18.); *gropilos* (III. 1.14.0.); *hameleon* (IV. 1.4.14.); *haradriion* (IV. 1.4.15.); *hirogrulion* (IV. 1.4.17.); *înfrînt* (IV. 2.2.34.); *a îngemăna* (IV. 1.1.13.); *intemeiere* (IV. 2.2.26.); *lebădă* (IV. 1.3.21.); *mieoară* (IV. 1.1.19.); *oțărîl* (IV. 1.3.29) *pajere* (IV. 1.3.31.); *pecinginos* (IV. 1.1.26.); *porfirion* (IV. 1.4.21.); *răsfăcut* (IV. 2.1.91); *rîncaci* (IV. 1.1.29.); *slovean* (IV. 1.3.40.); *sofielate* (IV. 1.2.5.); *treier* (IV. 2.2.77.); *vinars* (IV. 2.1.140.); *vruh* (*varuh*) (IV. 1.4.25.).

Numeroase sensuri noi, neînregistrate în dicționare, ale unor cuvinte și sintagme calchiate după greacă pot fi văzute în capitolul dedicat *Calcurilor semantice* (IV. 2.1.0. – 2.1.148.), dar și în alte locuri. În mod deosebit, pot fi menționate discuțiile de sub cuvintele: *geamăn* (IV. 2.2.24.); *a (se) înfrînge* (IV. 2.2.33.); *înfrînt* (IV. 2.2.34.); *a mișeli* (IV. 4.1.21); *necurăre* (IV. 2.2.52); *pipăire* (IV. 2.1.30); *semănătoare* (IV. 2.2.65.); *spurcăciune* (IV. 2.2.69.) etc.